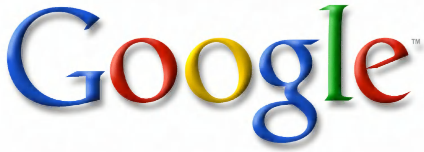

2.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

Јелић - Слано

...а brzojave: Jelić

...а брзојаве: Јелић

Slano, ... 19

Слано

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

Слано

brzojave: Jelić
брзојаве: Јелић

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM.

KNJIGA LXVII.

PRIPOVIESTI IZ HRVATSKE POVIESTI

OD

VJEK. KLAIĆA.

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1887.

PRIPOVIESTI

IZ

HRVATSKE POVIESTI.

NAPISAO

VJEK. KLAIĆ.

NA SVIET IZDALO

DRUSTVO SV. JERONIMA.

DRUGI DIO.

U ZAGREBU.

TISKOM DIONIČKE TISKARE.

1887.

19. Hrvatski knezovi.

Već od davnih vremena bijaše u Hrvata običaj, da je svako pleme biralo svoje župane, podžupane i satnike iz neke odredjene porodice. Tako je kasnije u svakom plemenu bila po jedna porodica, — kad kad i više njih — koja se je od ostalih „plemenitih Hrvata“ odlikovala tim što su članovi njezini obnašali najviše časti u kraljevstvu, i što je po milosti kraljevoj dobijala prostrane posjede, gradove i dvore, dà koji put i čitave župe u baštinu. Tako postadoše u Hrvata knezovi (comites) i kneževske porodice. Knezovi su bili i kraljevi doglavnici i službenici, njegovi dvorski častnici (komornik, posteljnik, vinotoč ili peharnik, dvorski djed, konjušnik, tepčija) i savjetnici; neke od tih porodica imale su pravo i na baniju (bansku čast); jedna dapače iz plemena Svačića uzvišena bi po izumrću Kriesimirovića na kraljevski priestol.

Kad su te kneževske porodice toliko vriedile za vladara hrvatske krvi, kako li se tek osiliše za kraljeva Arpadova koljena poslije g. 1102! Sam Koloman upravo se je njihovom pomoću uspeo na hrvatsko priestolje; pa on i njegovi nasljednici ugadjali su svakom prilikom toj moćnoj gospodi, smatrajući ih za najčvršći temelj svoga vladanja u zemljah kraljevstva hrvatskoga.

Kad je u Petrovoj gori tužno poginuo kralj Petar od plemena Svačića, njegov je rod nekako malakso, a

mjesto njega digoše se za Kolomana i prvih mu nasljednika knezovi Omiški od roda Kačića.

Još za vladara hrvatskě krvi pleme je Kačića izašlo na glas u nekadanjoj oblasti Neretvi i u susjednoj župi Poljičkoj. Kneževska porodica toga plemena stolovaše u gradu Omišu, a poglavica kneževske porodice bijaše vojvoda hrvatske mornarice, župan Poljički i gospodar čitave zemlje od rieke Cetine do Neretve, koja se je možda već onda počela nazivati Krajinom, pošto je bila na skrajnjoj medji hrvatskoga kraljevstva. Poimence se proslavi knez Nikola (1167—1180), koji je bio tako jak, da su žitelji latinskoga još tada grada Kotora ugovorili s njime poseban ugovor, samo da bi mogli slobodno brodariti po jadranskom moru. Ime Kačića znalo se tada u samom Carigradu, a nadbiskup splitski Arnerije platio je svojom glavom, kad je htjeo da skuči kneza Nikolu.

U isto vrieme, kad se na južnoj medji hrvatskoga kraljevstva podigoše knezovi Omiški od plemena Kačića, domogne se druga kneževska porodica velike vlasti u sjevernom primorju, poimence na otoku Krku. Ne znamo, od kojega su hrvatskoga plemena potekli ti Krčki knezovi, koji se kasnije prozvaše Frankapani. Još za vladanja hrvatskih kraljeva vladahu Krkom ti knezovi; a kad je oko g. 1118 pao Krk pod Mletke, morade knez Dujam prignuti vrat pod tudji jaram, samo da ne izgubi svoje djedovine. Kneza Dujma nasliediše g. 1163 sinovi njegovi Bartol i Vid. Braća moradoše se tada zavjeriti, da će mletačkome duždu za otok i župu Krčku plaćati svake godine 350 dukata, da će primati i gostiti mletačke poslanike, i napokon, da će otok braniti od dušmana i neprijatelja mletačkih, izuzevši jedino okrunjene glave i njihove vojske. Otokom će vladati i potomci njihovi, budu li samo točno vršili uvjete ovoga ugovora.

Mučno bješe Krčkim knezovom služiti tudjina gospodara. Kad se ono ugarsko-hrvatski kralj Bela III. podiže, da vrati hrvatskomu kraljevstvu dalmatinske gradove i otoke (1180—1190), koje su Mletci za predjašnjih tužnih vremena ugrabili, Krčki knezovi stadoše pod barjak kraljev i odmetnuše se od Mletaka. Upravo pomoću kneza Bartola shrva Bela silu mletačku i pridobi svomu žezlu čitavu Dalmaciju. Krčki knezovi veselo se sada pokloniše svome zakonitome kralju, a on ih obilno nagradi. God. 1193 pokloni on knezu Bartolu svu župu Modrušku sa svimi zemljami, pripadci i dohodci; neka vlada u njoj i on sam i svi potomci njegovi za sve vieke, neka sudi plemenitim i neplemenitim ljudem; jedino kad bi se hrvatski ban desio u župi, onda neka on bude sudac u ime kraljevo. Krčki knezovi morat će za tolik dar pomagati kralja na vojsci: kad god bi kralj digo na oružje puk hrvatski, knezovi će priteći sa svom čeljadi, pa će privesti deset ljutih oklopnika, ako je rat u kraljevstvu, a samo četiri oklopnika, vodi li se rat u tudjini.

Obasuti kraljevskom milosti vlast se je Krčkih knezova sve više širila i kriepila. Kad su za provale Mongola g. 1241 digli kuku i motiku, da spase svoga kralja Belu IV., kralj ih poslije sretne obrane odlikovaše svakom prigodom. Još za kralja Andrije II. dobiše god. 1223 čitavu župu Vinodolsku s gradovi Riekom, Trsatom, Grobnikom, Bakrom, Hreljinom, Drivenikom, Bribirom, Novim i Ledenicami; a sada im kralj Bela IV. to potvrdi i povrh toga g. 1260 darova znameniti grad Senj u ime zahvalnosti, što su mu za mongolske provale „kao s neba poslani“ u pomoć pritekli.

Od Rieke do Velebita bili su sada Frankapani najmoćniji knezovi hrvatski. Kralj Bela, bojeći se sile mletačke, radio je sam, da ih još više pridigne, pa je u to

ime živo nastojao, da ih namjesti u gradovih dalmatinskih za gradske načelnike. Volio je on, da dalmatinskim obćinam gospoduje hrvatski knez, koji mu je vječnu vjeru prisego, nego li kaki Talijan prekomorac, koji će prvom prigodom poletiti k svomu jatu. Pa upravo zato naši su vladari još od Bele III. svedjer živo nastojali, da osile hrvatsku gospodu, pa da onako jaki i gordi brane hrvatsko primorje od Mletčanina, koji se bješe pomamio za kićenimi gradovi dalmatinskimi.

Uz Frankapane bješe na sjeveru Velebita i drugih moćnih knezova hrvatskih. U župi Lici a u gradu Počitelju stolovahu knezovi Vlatkovići; u gradu Zvonigradu knezovi roda Višanova. U župi Krbavi dobaviše se knežije potomci kneza Kurjaka od plemena Gušića.

Još za kralja Bele IV. zagospodova knez Kurjak čitavom Krbavom, i sagradi grad, koji se prozove njegovim imenom. Njegovi potomci, Krbavski knezovi ili Kurjakovići obladaše u kasnija stoljeća i Likom, pa se proslaviše dičnimi djeli svojimi.

U nekadanjoj Bieloj Hrvatskoj medju Velebićem i riekom Cetinom, toj srčiki svih oblasti hrvatskih, slovijahu još od kraljeva narodnih dični knezovi Bribirski od plemena Šubića. Poviest tih knezova stara je i slavna; još za vladara hrvatske krvi zapala ih je u baštinu Bribirska župa s tvrdim gradom Bribirom (u današnjem Šibenskom kotaru). Osobito se za kralja Andrije II. iztaknu knez Gregorije Bribirski, za kojega kaže stari ljetopisac, da je bio moguć, bogat, vješt upravitelj i poduzetan vojvoda. Svagdje mu se je sreća smijala, sve mu je išlo za rukom. Svladav redom svoje suparnike, on je s braćom svojom i rodom svojim bio svemoguć u čitavoj primorskoj Hrvatskoj od Velebita do Poljica. Dalmatinski gradovi upravo se natjecali, kako bi mu bolje ugodili. Ponosni Split izabrao

ga svojim knezom (načelnikom), isto tako i hrvatski grad Šibenik; a grad Trogir proglasi brata mu Stjepana I. svojim knezom.

Još više proslavi Bribirske knezove Stjepan II. ili Stjepko (1240—1274), sin Stjepana I. On bješe uz knezove Frankapane štit i obrana kralja Bele IV. Bio je knez u Trogiru, načelnik u Šibeniku, a od god. 1244 ban primorski. On obrani grad Trogir od Mongola, odoljevši zamamnim riečim mongolskoga kana; on pomagaše hrvatskoga bana Dionisija, kad je vojevao s odmetnim gradom Splitom i bosanskim banom Ninoslavom; on je na posljedku živo nastojao, da se ponosni Zadar, koji bješe pao u šake grabežljivih Mletaka, opet vrati u krilo svoga zakonitoga kralja. Upravo poradi tolikih zasluga za kralja i domovinu potvrdi zahvalni kralj Bela IV. god. 1251. njemu i braći njegovoj i čitavome rodu njegovu župu Bribirsku, da knežuju u njoj kroz sve vieke. Vrli Stjepan II. umre 6. kolovoza 1274, ostavivši za sobom četiri sina i dvie kćeri. Kći mu Stana (Stanislava) odreče se svieta te se zakaludjeri; kasnije osnuje u Skradinu samostan sv. Jelisave, kojemu je do smrti bila predstojnicom. Od sinova njegovih proslaviše se za kasnije burnih vremena Pavao I., Juraj II. i Mladen I. Osobito se Pavao dobavi kao ban hrvatski tolike vlasti, da je kraljeve skidao i namještao.

I u zagorskoj Hrvatskoj, poimence u župi Kninskoj, Psetskoj, Cetinskoj i Hlivanskoj bješe moćnih porodica kneževskih, koje se medjutim tek kasnije javljaju na obzorju hrvatske poviesti. U župi Hlivanjskoj knezovao je knez Mihovil, kojega se potomci zovu Mihovilovići, a u župi Kninskoj živjeli su knezovi Nelipići od slavnoga plemena Svačića.

Za vladara hrvatske krvi bili su nekad knezovi iz

plemena Svačića najmoćnija vlastela u Hrvatskoj; no odkad je kralj Petar Svačić onako tužno u Petrovoj gori poginuo (1102), potamnjela je slava roda njegova. Knezovi od plemena Svačićeva izgubiše tvrdi grad Knin i biše potisnuti od drugih rodova kneževskih. Tek za kralja Bele IV. počeše se iznovice dobavljati stare slave i ugleda, ali knezova Bribirskih ipak ne potamnješe. Prvi poznati nam knez od plemena Svačića poslije smrti kralja Petra Svačića bijaše vojvoda Nelipić (1244), po kojem se čitava kneževska porodica prozove Nelipići.

Na sjevernom obronku planine Gvozda, baš na medji hrvatske i slovinske zemlje podigoše se knezovi Babonići, za koje ne znamo, iz kojega su plemena potekli. Sigurno je, da se je vladanje knezova Babonića steralo već u prvo doba u slovinskoj zemlji. Od ove porodice rodi se i znameniti biskup zagrebački Stjepan II. (1225—1247), preporoditelj svoje biskupije, koji je htjeo da učini Zagreb stolicom prve i jedite nadbiskupije za svu Hrvatsku i Dalmaciju. Za kralja Bele IV. proslavi se osobito knez Babonić po kojemu je kasnije čitava kneževska porodica dobila svoje ime. Već knez Babonić vladao je oko g. 1241 trima županijama (Goričkom, Gorskom i Dubičkom) i mnogimi hrvatskimi župami oko Une i na podnožju Gvozda; njegov sin Radoslav bijaše župan u županiji Sanskoj, Vrbaškoj i Glažkoj, a drugi sin njegov Stjepan odlikovao se je kao ban slovinski (ban čitave Slavonije). Na posljedku osili se kneževski rod Babonića toliko, da mu je vladanje obuhvatalo velik dio slovinske zemlje od rieke Save na jug do planine Gvozda, i od medje kranjske (njemačke) na zapadu sve do banovine Bosne na iztoku. Kao što je banija na primorskoj Hrvatskoj kasnije zapala Bribirske knezove od plemena Šubića, tako je banija u

slovinskoj zemlji kroz neko vrieme bila gotovo nasljedna u porodici Babonića.

Kneževske porodice, koje su se izticale u slovinskoj zemlji medju Dravom i Savom, slabo su nam poznate, pa ih zato ni ne spominjemo. Jedna se ipak kasnije toliko iztiče, da se je moramo sjetiti. To je porodica Gorjanskih od plemena Družma (de genere Durusma). Stolica tih knezova, a kasnijih banova bijaše grad Gorjan na sjeveru Djakova, u nekadanjoj Vukovskoj županiji. Još za Bele IV. proslavio se je knez Stjepan Gorjanski, koji za to postade banom Mačve (u današnjoj Srbiji.) Njegovi sinovi Pavao, Ivan i Andrija već se spominju kao moguća vlastela slovinska.

Obredasmo redom kneževske porodice, koje se ponajviše za kralja Bele IV. podigoše do velika ugleda i slave u kraljevstvu hrvatskom. Kraljevska milost, harna njima za spas od Mongola, obasu ih blagom, posjedi, častmi i naslovi. Povrh svega nadari ih tolikimi pravicami i povlasticami, da je gotovo svaki knez u svome vladanju bio jedini gospodar svojih podanika. A time osakati Bela baš nemilo staru bansku čast i vlast. Knezovi, koji su dosad bili pokorni banu kao svome kralju, počeli su prezirati kraljeva zamjenika, pa se ravno utjecali kraljevu okrilju. A što će jednom biti, ako se ti mogući knezovi opru i samome kralju, ako im se uzhtije, da budu kraljići u svome vladanju? Hoće li onda pomoći slabome kralju poniženi bani, kojih imade sada u jedan čas i po dva i po tri: i u Primorju, i u Hrvatskoj, i za čitavu slovinsku zemlju?

20. Krunisanje u Zagrebu.

(1300.)

Kralj Bela IV. umre g. 1270 i ostavi kraljevstvo ugarsko i hrvatsko svome sinu Stjepanu V. No taj vla-

daše samo dvie godine, a nasliedi ga sin Ladislav IV., prozvan Kumanac (1272—1290). Sestra toga kralja, po imenu Marija, podje za kralja Karla II. Hromoga iz francezke porodice Anžu (Anjou), koja je nedavno zavladala kraljevstvom napuljskim. Tako dodje porodica Arpadovića u rodbinstvo s Anžuvinci u južnoj Italiji.

Vladanje kralja Ladislava bijaše gotova nevolja za Hrvatsku i Ugarsku. Sam kralj bijaše kud i kamo lošiji od svoga pradjeda Andrije II., prava nakaza ljudskoga stvora. Bijaše on mladić prekomjerno razuzdan i puten, u kojega ne bješe upravo nijedne vrline, te se je za njega i dvojilo, da li je umro kao kršćanin. Za njegova kraljevanja pritisla je Ugarsku poput krvožedne mòre samovolja imućnijega plemstva, pošto je bezbrižni i razkalašeni kralj bio preslab, da bi ga obuzdao. Pogansk Kumani, koje je Ladislav najvolio, počinjali su svojom obiesti silna bezakonja; židovi pako, koji su uzeli u zakup sav prihod kraljevske blagajne, izsisali su narod, oglobili ga i upropastili. Gorkim riečima oplakuje tužnu Ugarsku tadanji papa Nikola IV.: „Kraljevsko priestolje, bugari on, stenje pod pritiskom, a pošto je kralj izgubio sav ugled, to se u državi otimlju ne samo imanja vjernika, nego se pliene i crkveni posjedi, a i pobožne zaklade. Bogu je plakati, kolika pogibija prieti spasu duša, pošto se ljudi grozno ubijaju i tvore nebrojena zla“. I stari neki ljetopisac ugarski priča o kralju Ladislavu ovako: „Za njegova vladanja počela je Ugarska padati sa velike moći svoje. Pored domaćega razdora gradovi su opustili, sela ostadoše spaljena, a mira i sloge ponestade. Bogataši osiromašiše, plemići pako prometnuše se u nevoljne kmetove. U to doba takodjer biše i dvokolice uvedene, a narod ih prozva kolima Ladislavljevimi, pošto bješe poradi sveudiljna haračenja i robljenja

ponestalo tegleće stoke, pa su mjesto nje morali uprezati u kola ljude".

Mladi kralj Ladislav bješe podivljao, kako se malo kad dogadja kod okrunjenih glava. A pri tome pomagala ga je rodjena majka njegova, koja je, pošto je sama bila Kumanka, skupljala oko dvora svoje surove rodjake i rodjakinje. Kumanke pak bile su divne ljepote, pa kako su bile samo na oko kršćanke, nisu poštivale ni kršćanskoga zakona o čistoći. Njihove liepe, zamamne oči dovabiše pohotnoga kralja s dvora u kumansko kolo. On pošalje svoju zakonitu ženu, mladu Izabelu napuljsku u samostan, materi i banu Joakimu ostavi da vladaju, a on sam podade se slastim razbludna života, koliko mu je samo srce i tielo moglo podnieti. U kolu kumanskom zateče ga i prieka smrt. Lutajući s kumanskimi čopori po južnoj Ugarskoj utabori se 10. srpnja 1290 nedaleko od nekog grada u Biharskoj županiji. Noću medjutim provališe u njegov šator tri kumanska vojvode, te ga ljuto izranišе i ubiše. Ubojice biše na to sa svojimi porodicami grozno mučene i pogubljene, a truplo kraljevo sahranjeno bi u Velikom Varadinu.

Tako pogibe nesretni kralj Ladislav IV., navršivši tek dvadeset i osam godina. Tko će ga zamieniti na priestolu? Od čitavoga roda Arpadova bijaše tada na životu jedan jediti kraljević, i to Andrija Mletčanin, koji je posljednjih godina Ladislavljeva vladanja bio vojvoda u Hrvatskoj i Slovinskoj zemlji. No njega nije voljelo ni hrvatsko ni ugarsko plemstvo, a upravo su na-nj mrzila mnoga gospoda i knezovi, pa ga nisu htjeli priznati za zakonitoga potomka Arpadova roda.

Andrija Mletčanin bio je unuk kralja Andrije II. po trećoj mu ženi Beatrici, kćeri estenskoga markgrofa Andoandina. Jednu samo godinu, i to dosta neskladno i nezadovoljno proživjela je Beatrica na ugarskom dvoru.

Po muževoj smrti (1235), bojeći se ona progonstva svoga pastorka, mladoga kralja Bele IV., koji ju je još za živa otca prezirao, uteče preobučena u mužkom odielu iz Ugarske preko Dalmacije kući u Italiju. Došavši putem u grad Split, sazove tamo vieće, te pred nadbiskupom, plemstvom i svećenstvom izjavi, da je zatrudnjela od pokojnoga supruga, zahtievajući ujedno, da joj se diete prizna zakonitim čedom Andrije II., i da mu se s toga zajamči pravo na priestolje. Nekoliko mjeseci iza toga porodi ona u estenskoga markgrofa, brata si Aze, mužko diete, koje prozva Stjepanom. Mladi Stjepan, jedva što bješe ponarastao na Azinu dvoru i saznao, da mu u žilah teče kraljevska krv, ponese se, pa segne nezahvalnik za ujčevom grofovijom, ali bi svladan i uteče u Španiju k svojoj polusestri, aragonskoj kraljici Jolanti. No ni ovdje ne bješe mu duga obstanka, već se morade vratiti u Italiju, gdje u gradu Raveni postade gradskim načelnikom. Zavadivši se medjutim i s Ravenjani, da bi si spasao rusu glavu, umače u Mletke i oženi se tamo s Tomazinom, kćerju uglednoga patricija (vlastelina) Morosina. Od ovoga se braka rodi Andrija Mletčanin.

Još Bela IV. mrzio je iz sve duše i progonio porod svoje maćuhe Beatrice; isto je tako i sin njegov Stjepan V. priekim okom gledao i Stjepana i sina mu Andriju, ne priznavajući ih za krv svoje krvi. Uz kraljeve svoje pristajahu i vlastela i knezovi u Hrvatskoj i Ugarskoj. Istom za kralja Ladislava IV. Kumanca nekako se Andrija Mletčanin izmiri s dvorom kraljevskim; pače Ladislav ga njegdje g. 1278 imenuje vojvodom čitave Slavonije (Slovinske zemlje i Hrvatske), pa ga tako i označi za svoga nasljednika na priestolju.

Za trinaest godina, što je Andrija bio vojvoda čitave Slavonije, slabo su gospoda i knezovi hrvatski marili za njega. On je mirno sjedio u Zagrebu u kraljevskih

dvorih slobodnoga i kraljevskoga grada Gradca, dočim su kraljevstvom upravljali bani; i to ban čitave Slavonije i ban primorski. Jedino znademo o njem, da ga je g. 1286 ujak njegov Albertin Morosini oženio Klarom, kćerju goričkoga grofa Alberta; i da je u svemu slušao svoje mletačke rodjake, kojim je šiljao u pohode zagrebačkoga gradjanina, kneza Januša Crnoga.

Dok je tako Andrija lastovao u Zagrebu, gospoda su hrvatska, a i bani radili, što su htjeli i kako su htjeli. Najtužnije se ponieše knezovi od grada Kiseka, i to poimence braća Ivan, Nikola i Henrik, sinovi bana Henrika. Knezovi ti dobaviše se iza otca svoga velikoga bogatstva u slovinskoj zemlji: Ivan postade županom četiriju županija: Sanske, Vrbaške, Garićke i Goričke, dočim se je brat mu Nikola popeo još više, postavši g. 1279 banom čitave Slavonije. No upravo taj Nikola bijaše gotov hajduk, koji je s braćom svojom počinjao silna nasilja, u mjesto da pravedno vlada svojom banovinom. Nije poštedio ni same crkve ni njezinih službenika, već je palio i harao, kamo bi dolazio. Najviše stradaše s njega biskupija zagrebačka i njezina glava, biskup Timotija. Jednom navališe braća sa svojimi četami na biskupovo selo Vašku kod Drave, oplieniše i razoriše kuće, te narod ostade bez kućišta. Narod se razbježe, a pet žena, koje ne nadjoše zaklona, smrznuše se sred ljute zime. Ovce i koze, koje ne mogoše otjerati, pošto je sila sniega zapalo, pozaklaše ti zulumčari i oguliše s njih kože. Ali ni to ne bješe banu Nikoli i njegovoj braći dosta. Najmiše svoj zemlji poznata hajduka Fritza, koji bijaše strah i trepet gdje bi osvanuo, pa je taj zloglasni pustaija robio i palio biskupove zemlje, ne bi li ga do kraja zatro. Timotija ne mogaše tolika zuluma više podnieti. Kad su mu braća Kisežka otela još čitavu jednu županiju i po svoj biskupiji pobirala dese-

tinu, koja je njega zapadala, pa kad je sve to vojvoda Andrija skrštenih ruku gledao, e onda se diže sam biskup, da crkvenom kaznom skuči zulumčare. Godine 1281, na samu Blagoviest osvanu biskup Timotija u Virovitici, pa tamo u Franjevačkoj crkvi sv. Marije izobći bana Nikolu i braću njegovu iz krila katoličke crkve. Zapalivši i opet ugasivši svieće, uz zvonjavu zvona proglasi biskup skupljenomu puku, da su knezovi Kisežki prokleti, da je prokleto sve imanje njihovo, i da bude proklet svatko, tko bi s njimi drugovao, dok ne skinu s glave svoje prokletstvo Božje i crkveno.

Kletva biskupova dojmila se silno i gospode i puka. Nadbiskup ostrogonski Vladimir potvrdi čin biskupa zagrebačkoga, a na to biše prisiljeni i kralj Ladislav, pa i vojvoda Andrija, da i oni svoju učine. Knezovi Kisežki biše i od državne vlasti progonjeni: knez Nikola svrgnut bi sa banije, a knez Ivan lišen bi županija, kojimi je u slovinskoj zemlji upravljao. Županijom Vrbaškom, Sanskom i Glažkom zavlada knez Radislav od porodice Babonića, njega zapade g. 1288 i čast bana čitave Slavonije.

Dok je tako slovinska zemlja patila od bana zulumčara, bilo je opet drugih nevolja u Hrvatskoj i Dalmaciji, poimence u primorskih priedjelih. Tamo je još od g. 1274 banovao kao primorski ban silni i slavni Pavao Šubić, starješina uglednih knezova Bribirskih. On sam bio je gotovo neograničeni gospodar čitave Hrvatske i Dalmacije od Gvozda do Livna; njega su slušala i pazila vlastela i knezovi hrvatski, možda ni ne znajući pravo, da tamo iza Gvozda žive u Zagrebu vojvoda slavonski Andrija. No kud i kamo teže bijaše banu Pavlu Šubiću, kad mu je bilo uzdržati red u primorskih stranah od Velebita do Neretve. Poimence mu mnogo jada *zadavahu Omišani*, koji su pod svojimi knezovi Kačići

u to doba više no ikada gusarili po jadranskom moru. Već g. 1268 oplienio je knez omiški Dragan mletačkoga gradjanina, a kasnije g. 1271 orobiše Omišani jednoga napuljskoga nadbiskupa. I biskup kefalonijski postrada g. 1273, kad je plovio kraj otoka Hvara i Brača. Gusari Omiški, pomagani Poljičani i žitelji oblasti Krajine, zadavahu strah i trepet ne samo dalmatinskim i hrvatskim gradovom u Primorju, nego i samim Mletčanom, pa i kraljevstvu Napuljskomu u južnoj Italiji. Napuljski kralj Karlo I. sklopi zato g. 1274 savez s gradovi Splitom i Šibenikom, da bi zajedničkimi silami zatrli gusare Omiške; g. 1275 pak zapovjedi kralj Karlo I., da se svi Omišani iztjeraju iz njegove države, jer su očiti dušmani njegovi, koji hoće da opustoše i upropaste čitavu zemlju njegovu. G. 1276 digoše se i Mletčani na Omiš i zapodješe zatorni rat na gusare. Iza dvogodišnjega rata osvojiše Mletčani tvrdi grad Omiš, a malo zatim obladaše čitavim primorjem hrvatskim od Cetine do Neretve zajedno s otoci Hvarom i Bračem (1282).

Krvavim srcem gledao je primorski ban Pavao Šubić, što se to sve zgadja pred njegovim očima. On sam nije bio toliko jak, da bi mogao i obuzdati Omišane i suzbiti silu mletačku, — a od kralja i vojvode nije se mogao nadati nikakvoj pomoći. Pusti zato u prvi čas, da Mletčani rade s Omišani, što ih volja, pa nastojaše jedino, da uzdrži kraljevstvu primorske gradove Nin, Šibenik, Trogir i Split (Zadar bio je tada u mletačkoj vlasti). On sam dade se izabrati za načelnika ili kneza splitskoga, brata si Jurja II. protura za kneza šibenskoga; a brat mu Mladen I. postade namjestnim načelnikom u Trogiru. Braća su radila da izprvice bar gradove obrane i od nasilja Omiškoga i od lukavstva mletačkoga. Istom kad su Mletčani skršili Omiš, počeo je Pavao Šubić nastojati, da ga otme Mletčanom. I to mu

podje za rukom, te je grad Omiš od g. 1283. bio u vlasti porodice Šubića i kraljevstva hrvatskoga. Ohrabren time snovaše ban Pavao, kako bi i grad Zadar oslobodio ruku mletačkih. Već g. 1284 odmetne se Zadar od Mletaka i dade se pod okrilje bana Šubića. No sada upeše Mletci sve sile, da skuče i Zadar i bana. Težko sada hrvatskomu primorju i otokom, a poimence tužnome Zadru. Ban Pavao bješe preslab prema Mletcima, njegovo se brodovlje ne može da ogleda s njihovim. G. 1285 obrati se zato na papu, da mu pomogne. Neka papa ne dopusti, da „prokleti od njega“ Mletčani dobrim njegovim gradom zvjerski zavladaju, da narod utamane. Ali slabe koristi od toga tužakanja. Papa ne mogaše pomoći. Zadar pade opet u ruke mletačke, pače sam ban Pavao morade 14. svibnja 1290 sklopiti nepovoljan mir na dvie godine. Slavodobitni Mletčani pobuniše sada i druge gradove dalmatinske: još iste godine sklopi njihov grad Zadar savez sa Splitom i Trogirom, pa se ti gradovi zavjeriše, da će odsad birati samo takove poglavare, koji neće biti „iz Hrvatske“.

U to njegdje stigoše glasi iz Ugarske, da kralja Vladislava Kumanca nema više u životu. Vojvoda čitave Slavonije, Andrija Mletčanin, koji je sve to vrieme mirno sjedio u Zagrebu, prezren od hrvatskih knezova, pokupi brzo svoje stvari, da podje u Ugarsku i da tamo zasjedne na kraljevsko priestolje. Njegov podkancelar Teodor nosio je njegove dragocjenosti i prenesao ih sretno preko Drave. Sam Andrija bio je loše sreće. On bješe krenuo prema Sopju kod Vaške, da tamo na prevozu predje preko Drave; ali jošte nije ni Drave prešao, uhvatiše ga njegovi neprijatelji, na čelu im knez Ivan od Kiseka sa svojom braćom. Podkancelar Teodor morade se vratiti s blagom, da odkupi Andriju. Morade *dati za jamstvo* tri svoja nećaka i brata Ladislava, koje

je knez Ivan sapeo u verige, dok Andrija plati odkupninu. Tek sada podje Andrija u Stolni Biograd, da se vjenča za kralja. No kad tamo, nema krune ni kraljevskih znakova; sakrili ih protivnici njegovi. Težkom mukom nadjoše krunu pristaše njegove, a na to bi 28. srpnja svečano vjenčan od ostrogonskoga nadbiskupa Vladimira u prisuću brojne svjetske i duhovne gospode. I tako se pope na ugarsko i hrvatsko priestolje kralj Andrija III.

Ali tužno bješe vladanje novoga kralja U najprvi čas diže se na nj susjedni kralj i car njemački Rudolf iz kuće Habsburg i uztvrdi, da je još Bela IV. g. 1241 priznao njemačkoga cara za svoga gospodara (feudnoga); za to daje on sada krunu ugarsku svome sinu Albrechtu, vojevodi austrijskom i štajerskomu. S toga plane rat medju Albrechtom i Andrijom, koji se svrši tek sliedeće godine mirom u Hainburgu (26. kolovoza 1291). Vojvoda austrijski odreče se svakoga prava na Ugarsku; ali za to morade kralj Andrija pomilovati bana Radoslava Babonića i svu vlastelu slovinsku i hrvatsku, koja su za prošle borbe prianjala za vojvodu. Jedva se bješe Andrija III. smirio s Habsburgovci, diže se na njega još opasniji protivnik, rimski papa Nikola IV., koji po čitavom svietu razglasi, da Ugarska i Hrvatska pripadaju rimskoj crkvi, i da samo papi pristoji podieliti ovo priestolje. A papa imao i svoga čovjeka, kojemu bješe namienio krunu. Bijaše to mladjani Karlo Martello, sin napuljskoga kralja Karla II. i ugarske kraljevne Marije, sestre Ladislava Kumanca. Još 8. rujna 1289 bješe Karla Martella opasao otac njegov mačem i proglasio ga za oružje dorasla; a sada se rieši rimski papa, da mladomu kraljeviću pomogne do krune u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kruna ta nije samo dar papin; Karla Martella ide ona i po baštini, pošto mu je majka potekla iz koljena Arpadova.

I tako se diže sada rimski papa Nikola IV., da sbaci s priestolja Andriju III., i da podigne nanj svoga miljenika Karla Martella Anžuvinca. A da bi mu nakana sretno pošla za rukom, pomagat će ga ne samo napuljski dvor, nego i hrvatska vlastela, koji su Andriju prezirali i zametavali, dok je još bio vojvodom. Od svih pak najveće su mu uzdanje knezovi Bribirski od roda Šubića; oni su rod i svojta napuljskih Anžuvinaca, oni su zakleti dušmani „prokletih" Mletaka, pa i kralja, u kojemu teče krv mletačkoga vlastelina.

Kralj Andrija III. umjesto da bi bane Radoslava Babonića i Pavla Šubića miloštami obasuo i tako ih uza se prikovao, počini koješta, čim je još više najmoćnije knezove hrvatske od sebe odvratio. S knezovi od Kiseka, koji su bili silni i ugledni i u Ugarskoj, izmiri se, pače uzvisi nekadanjega bana zulumčara Nikolu na palatinsku čast, ali zato gledaše, kako bi što bolje skučio bana Radoslava i Pavla, pa i njihove pristalice. Najprvo okrnji bansku vlast, oslobodivši vlastelu hrvatsku od banske prisjelice, zatim skine bana Radoslava i imenuje banom slovinskim kneza Henrika od Kiseka. No sve to ne bi još dosta. Pozove na posljedku i majku svoju Tomazinu i ujca Albertina Morosina iz Mletaka, pa da oni budu vojvode čitave Slavonije, kojim će se pokoravati bani i knezovi.

Početkom mjeseca rujna 1291 krenuše Tomasina i Albertin na počastnom brodu iz Mletaka put Dalmacije. Mletačka vlastela sjajno opremiše svoje sugradjane, jer se nadahu velikoj koristi od njih. Najprvo prispješe u Zadar, gdje je bio načelnikom njihov rodjak Rogerije Morosini. Zadar ih dočeka s velikom časti. Četiri gradska viećnika zaploviše na najljepšem brodu na more, da ih pozdrave. Grad im pokloni sto škopaca, sto mjerica *najboljega Trogirskoga* vina i proda im sto mjerova

žitka. Mletački gosti podjoše na to pred kralja Andriju III., a odmah iza njih kretalo se mletačko poslanstvo, noseći kralju darove i ponude svakojake. Kralj podieli majci svojoj naslov: „po milosti Božjoj majka jasnoga kralja Ugarske, vojvodkinja čitave Slavonije i vladarica krajeva podunavskih.“ Ujaka svoga Albertina imenuje takodjer vojvodom slavonskim, pa mu dade poimence da upravlja županijom požežkom, virovitičkom i vukovskom.

Ova posljednja djela kralja Andrije III. razpališe svu gospodu hrvatsku, koja se živo pobojaše, da će sada Mletčani obladati primorjem hrvatskim i dalmatinskim. Na čelo nezadovoljnika stane ban Pavao Šubić sa svojom braćom i uze živo raditi, da se protukralj Karlo Martello što prije svrati u Hrvatsku. Već u studenom 1291. dobiše Šubići žita iz Napulja, da obskrbe hranom svoje tvrde gradove; a god. 1292 upeše sve sile, da se Karlo Martello proglasi kraljem. Kralj napuljski Karlo II. desio se sa suprugom Marijom i sinom početkom te godine u gradu Aixu u Provenci (danas jugoiztočna Franceskoj). U nedjelju 6. siečnja, na samo Bogojavljenje, proglasi kraljica Marija u prisuću sjajnoga plemstva napuljskoga i poslanika hrvatskih, da pošto njoj jedinoj iza prieke smrti brata Ladislava ugarskoga pripada pravo na ugarski priestol, jer se je pokojnik prestavio bez djece, jer prieka nužda zahtieva, da se istoj kraljevini dade zakoniti vladalac, pošto je tamo mah preoteo plien, grabež i hajdučtvo, pravda da je potlačena, a sud uništen, te ne vlada tamo više zakon, nego onaj, koji je jači: to prenosi ona svu vlast i pravo svoje na prvorodjenca si Karla Martella, koga ujedno uzvisuje zlatnom krunom i zastavom na izpražnjeni priestol, njega i njegove potomke, dajući mu k tomu i svoj materinski blagoslov.

Ni prijatelja svojih u Hrvatskoj ne zaboraviše kra-

ljica Marija i sin joj Karlo Martello. Osobito biše odlikovani knezovi Bribirski: Pavao Juraj, II. i Mladin I. Karlo Martello pohvali ih krasnim pismom, nukajući ih da uztraju u borbi s nametnikom Andrijom III; a Karlo II., otac njegov, potvrdi Pavlu bansku čast za čitavu Hrvatsku i Dalmaciju, kako se je tada sterala od župe Hlivanjske sve do Senja, Modruša i Gacke, da mu se pokoravaju sva gospoda, vlastela, gradovi, sela i otoci. Isti dan imenuje i Vladislava, sina srbskoga kralja Stjepana, vojvodom čitave Slavonije, ali tako, da ne dira u kneza Radoslava Babonića, kojega su još uviek priznavali za bana slovinskoga, ni u knezove Ivana i Dujma Frankapana, koji su gospodavali otokom Krkom, župom modruškom, gackom i gradom Senjom. Još prije bješe Karlo II. imenovao kneza Ivana od Kiseka, da za njega u samoj Ugarskoj vodi rat s Andrijom III. i njegovimi pristalicami; a isto tako bješe poslao u Ugarsku svoje poslanike, da od stališa tamošnjih prime zakletvu vjernosti za sina mu Karla Martella.

Čitava Hrvatska, pa i slovinska zemlja bješe sada za Karla Martella. Samo u gradu Zagrebu nekako se komešalo, a nije se pravo znalo, tko će prevladati. Biskup zagrebački Ivan pristajao je uz Karla Martella, a kaptol uz Andriju; gradjani slobodnoga kraljevskoga grada Gradca, u kojem je boravila i vojvodkinja Tomasina, priznavali su takodjer kralja Andriju. Jedino kastelan biskupskoga grada Medvedgrada u gori zagrebačkoj, po imenu Gardun, bio je prevrtljivac, pa je bio sad za Andriju, a sad za Karla Martella. Jednom se Gardun zavadi sa zagrebačkim kaptolom, pa će tobož u ime kralja Karla Martella skršiti oporne kanonike. S posadom medvedgradskom i okolišnjimi seljaci udari na Zagreb i obsjedne kaptol. Gradjani slobodnoga grada *Gradca potekoše* svojoj braći u pomoć. Na otvorenom

polju izpod brda Gradca kod vrela Mladuševca sraziše se obje stranke. Bitka bijaše ljuta, te je potok Crkvenica (danas Medvešćak) potekao krvlju, prolivenom s domaće nesloge. Stari spisatelji tvrde, da je mjesto, gdje je najviše krvi proteklo, dobilo tada ime krvavi most. U bitci bi Gardun potučen i uhvaćen, pa odveden pred kralja Andriju III. Ovaj mu oprosti, ali mu otme Medvedgrad.

U isto doba po prilici vojevali su i drugi prijatelji Andrijini s banom Radoslavom. Osobito su se hrabro borili u župi Vrbaškoj Grubijevi sinovi Tvrdislav i Blaž, koji su kod obsade grada Vrbaske neustrašivo stajali, ne bojeći se ni silnoga kamenja ni strjelica, koje su na njih sipale čete Radoslavove. Za toliku vjernost darova im vojvodkinja Tomasina polovicu dohodka od prevoza savskoga kod gornje Gradiške.

Mora da su stvari Andrijine veoma zlo stajale, kad se je on god. 1293 riešio, da podje sam u hrvatsko kraljevstvo, ne bi li se možda kako s hrvatskimi knezovi i vlastelom pogodio. Najviše mu bijaše stalo za Frankapane i Šubiće, koji su bili stražari jadranskoga mora, pa je do njih stajalo, hoće li primorski gradovi dalmatinski i hrvatski priznati njega ili Napuljca. Najprvo se svrati u Senj k Frankapanom. Ivan knez Frankapan, koji se i onako nije dosele suviše izticao, brzo se izmiri s Andrijom, te je kralj iz njegova vladanja mogao raditi, kako bi i drugu vlastelu slovinsku i hrvatsku pridobio. Najzad pokuša sreću svoju kod Šubića. Izdade još iste godine banu Pavlu i braći mu darovnicu, kojom im pokloni u vječnu baštinu primorsku banovinu, samo da „priznadu njegovo veličanstvo i njegovu majku“. Oni će iz te banovine jedini pobirati sve prihode, te će samo kralju kao kletvenici (vazali) dolaziti u pomoć na njegove neprijatelje s pet stotina ljudi. U znak prizna-

nja vrhovne vlasti darivat će po starom običaju kralja i njegovu majku.

Šubići prihvatiše kraljevu darovnicu, ali čim Andrija ostavi Hrvatsku, počeše opet šurovati sa svojimi rodjaci u Napulju. Još g. 1294 snovalo se više puta o tom, kako će ban Pavao Šubić ili koji od braće njegove odploviti u Napulj, da se tamo posavjetuje s Karlom Martellom. Ali sam Karlo II. ne mogaše ništa odlučna da učini za svoga sina, pošto nije imao dovoljno novaca, da ga opremi u sviet. K tome se još dogodi, da je malo zatim umro (u veljači 1295) i sam Karlo Martello, ostavivši za sobom tri nejaka sina, od kojih je bio najstariji Karlo Roberto.

Oslobodivši se takmaca mislio je Andrija III., da mu je sada priestolje osigurano. S toga odluči, da će uzde pritegnuti i hrvatsku vlastelu posve spokoriti. Kadno u Zagrebu umre biskup Ivan, jedan od poglavitih protivnika njegovih, on se požuri, da za biskupa zagrebačkoga imenuje svoga najvjernijega pristalicu Mihajla, prepošta erdeljskoga. Novi biskup udje s vojskom u svoju biskupiju, pa okružen od vojske dade se ustoliti u stolnoj crkvi zagrebačkoj. Na to poče kanonike progoniti, ljude u tamnice bacati, i zatirati sve naredbe, koje su spominjale na pokojnoga biskupa Ivana, jer da je on bio zaveden od strasti i udvorica. Na posljedku se što tjesnije priljubi vojvodi Albertinu Morosinu, koji ga uze za svoga kancelara i najpouzdanijega savjetnika.

Činilo se jedan časak, da se je své u Hrvatskoj i Ugarskoj primirilo, kad no se na jednom diže novi papa rimski, gordi i ponositi Bonifacije VIII. u korist Anžuvinskoga roda. Mjesto pokojnoga Karla Martella neka zasjedne na ugarsko i hrvatsko priestolje najstariji sin *njegov* Karlo Robert. Umah se ope javiše Šubići i

uzeše razpravljati s napuljskim dvorom, koji je na novo njihove gradove obskrbljivao žitom i drugom zairom (1296). Dne 24. siečnja 1297. napokon proglasi papa najmladjega sina Karla Martella za napuljskoga kralja, a najstarijega, po imenu Karla Roberta, za kralja ugarskoga i hrvatskoga. Da mu prokrči put do priestolja, imenova papa za prvostolnika hrvatskoga i nadbiskupa splitskoga Petra, dvorskoga kapelana napuljske kraljice Marije, zabacivši izabranoga već nadbiskupa Jakova, jer da se nije za tri mjeseca prijavio u Rimu za potvrdu. Isto je tako kralj Andrija požurio se one iste godine imenovati svoga podkancelara Grgura za prvostolnika ugarskoga, samo da ga papa ne preteče. Ali se jadni kralj prevari, jer mu se naskoro nadbiskup Grgur iznevjeri i pridruži papinoj stranci i hrvatskim knezovom.

Odsad se neprestance radilo samo o tom, kako da se mladjani Karlo Roberto dovede u Hrvatsku i Ugarsku, pa da zasjedne na kraljevski priestol. Ban Pavao Šubić, sporazumivši se s knezovi hrvatskimi i nadbiskupom Grgurom, opremi brata si Jurja u Rim i Napulj, da ugovara s papom i dvorom napuljskim (1297). Juraj Šubić bješe u velike odlikovan svagdje, gdje se je pokazao, pače papa Bonifacije upravo njemu za volju osnuje u gradu Šibeniku biskupiju i imenuje za prvoga biskupa Franjevca Martina, rodom Rabljanina. U Napulju bi opet uglavljeno, kad i kako će mladi Karlo Roberto odploviti preko mora u svoju kraljevinu.

Kralju Andriji III. dogustilo, pa on sada kroz dvie godine snovao i radio, kako da zaprieči takmacu svome ulaz u kraljevinu. On u to ime sazivao sabore, mitio plemiće i velikaše; ali sve zaludo: ni papa, ni nadbiskup ostrogonski, a ni hrvatski bani ne dadoše se smu-

titi. S proljeća 1300 odplovi knez Juraj Šubić po drugi put u Napulj, da sobom povede mladoga Anžuvinca.

Kroz puna dva mjeseca pripravljaše se sada napuljski dvor, kako da Karla Martella opremi u sviet. Tu se sabirala vojska, koja će mladoga kralja pratiti, tu su se skupljali brodovi, koji će njega i družbu njegovu prevesti preko mora. Ako bi mladoga kralja snašlo kako zlo, odabran bi i grad u Hrvatskoj, u koji bi se u nevolji sklonio, a i imenovan bi vojvoda, koji će grad braniti od neprijatelja. Tek nakon tolikih priprava krene Karlo Roberto preko mora u Dalmaciju i Hrvatsku.

Mjeseca kolovoza g. 1300 stigne mladi kralj u Split. I njega i kneza Jurja Šubića dočekaše gradjani Splitski častno i veselo, te ga obasuše darovi i počtami. Skoro puna dva mjeseca ostade Karlo Robert u tom gradu, a dotle su mu ban Pavao Šubić i ostala gospoda hrvatska krčila put sve do medja Ugarske. Odredjeno bi, da će se bani, knezovi i vlastela čitave Hrvatske i Slovinske zemlje sastati u gradu Zagrebu, te će tamo nadbiskup ostrogonski Grgur vjenčati mladoga kralja kraljevskim viencem. Pa tako i bješe. Sam ban Pavao Šubić podje po Karla u Split i dovede ga ravno u Zagreb, gdje mu se pokloniše Frankapani, Babonići, i sva gospoda kraljevstva hrvatskoga. Kralj se nastanio u dvorih magistra Hugrina, Puževa sina, veleposjednika i župana dubravačkoga. Malo dana zatim stigo u Zagreb i nadbiskup ostrogonski Grgur, a onda se obavila u stolnoj crkvi sv. Stjepana riedka slava, kake Zagreb nikad ni prije ni kasnije nije vidio. Kraljevstvo hrvatsko imalo je sada svoga pomazanoga i krunjenoga kralja Karla Roberta.

Čudno li je Andriji III. bilo pri duši, kad mu stigoše glasi, što se to zbilo u Zagrebu gradu. Udari bolan u jadikovke na papu, a onda diže kuku i motiku u *Ugarskoj, da otjera* hrvatskoga izabranika. Ali sred pri-

prava za rat zateče ga nagla smrt 14. siečnja 1301., a nekoliko godina iza smrti njegove priznade i Ugarska Karla Roberta za svoga kralja.

Tako se podiže na hrvatsko i ugarsko priestolje porodica Anžuvina. Ali već Karlo Roberto smetnu s uma, da su mu do priestolja put prokrčili knezovi hrvatski, a na čelu im knezovi Bribirski od plemena Šubića.

21. Ban sužanj.

(1322.)

Odkako se je jedanaestgodišnji Karlo Roberto u gradu Zagrebu ovjenčao kraljevskim viencem, ne bješe u čitavoj Hrvatskoj i Ugarskoj većega gospodina od Pavla Šubića Bribirskoga. Njega je u velike poštivao kralj, njega je cienio rimski papa i napuljski dvor, njega su se ko žive vatre bojali i moćni knezovi hrvatski, a i lukavi Mletčani. Još prije vjenčanja Karla Martella za kralja bješe si ban Pavao Šubić svoje vladanje znatno proširio. Ako je već od god. 1293 bio nasljedni ban primorski, a malo zatim glava čitave Hrvatske i Dalmacije: to si je njegdje g. 1298. podložio još i Bosnu, gdje je dotle vladao ban Stjepan Kotroman. Od g. 1299. zvao se je Pavao Šubić ponosito „ban Hrvatske i Dalmacije, i gospodar Bosne“, a vlast mu se sterala od Drine do mora, pa od Drave do Neretve i Dubrovnika. Da bi lašnje mogo upravljati tolikom zemljom, uzimaše braću i sinove svoje u pomoć. Brat mu Juraj II. bijaše još od g. 1293. „knez gradova dalmatinskih“; a kad Pavao pridobi još i Bosnu, imenuje prvorodjenca si sina Mladina II. banom bosanskim. U pojedinih gradovih dalmatinskih načelnikovali su mladji mu sinovi: Juraj III. u Splitu a Pavao II. u Trogiru. Pokraj župe Bribirske imao je rod knezova Šubića u svojoj vlasti

još i druge župe i gradove širom hrvatskoga kraljevstva, poimence tvrde gradove Omiš, Klis, Ostrovicu, Skradin i Šibenik.

Jedno samo peklo je bana Pavla Šubića. Grad Zadar, taj biser Dalmatinske zemlje, bijaše još svedjer u vlasti mletačkoj. A težko su snosili to mletačko gospodstvo ubogi Zadrani, medj kojima je bilo i mnogo hrvatskih porodica. Zadrani dobivali su svoga načelnika (kneza) i nadbiskupa iz Mletaka, a ti su radili uviek onako, kako im je duždo zapoviedao. No još gore zlo ubijalo je Zadrane. Bilo im je zabranjeno ženiti se Hrvaticami; ako bi pako koji Zadranin udao svoju kćer za Hrvata (izvan Zadra), ona bi izgubila pravo da baštini posjede svojih roditelja budi u samome Zadru budi u kotaru njegovom. Zadrani su upravo s toga veoma mučno snosili mletački jaram, pa su težko izgledali čas, kad će ih silni ban Pavao osloboditi nepoćudnih im gospodara. I zadesila se tome prilika.

Godine naime 1309. zavadiše se Mletčani s rimskim papom, jer su navalili na jedan talijanski grad, kojega je papa zakriljivao. Papa pozove Mletčane, da se ostave toga grada; a kad ga oni ne posluhnu, udari ih strašnim prokletstvom. Svaki je Mletčanin nečestit sve u treće i četvrto koljeno. Duždu mletačkoga, svu gospodu od vlade, svu vlastelu mletačku, svakoga od njih može svaki kršćanin uloviti i sebi za roba (slugu) uzeti. Njihova gibiva dobra onoga su, koji ih prvi otme, a sva negibiva dobra pripadaju rimskoj stolici. Papa zabranjuje svakomu i sliednjemu kršćaninu, da s njimi trguje; nitko ne smije od njih kupovati niti im prodati žitka, riže, vina ni mesa. Sve njihove podanike oslobadja papa vjernosti. Svećenici moraju prokleti grad ostaviti. Na posljedku se papa još zagrozi, da će pozvati sve vladare

i kralje, neka razore ovaj bezbožni grad; i zaprieti, da će prokleti sve one, koji bi se s Mletcima složili.

Ljuta borba, koja je sada planula medju papom i Mletcima, bješe voda na mlin Pavlu Šubiću. Najprvo htjede same Mletke oboriti, pa se u to ime složi sa svojim rodjakom u Mletcih, Boemundom Tiepolom, kojega su djed i pradjed nekad bili duždi mletačke obćine. Tiepolo skuje urotu, da sruši dužda Gradeniga i da svoj rodni grad izmiri s rimskom stolicom (1310). Ali urotnici biše razbiti i čitav prevrat ugušen. Tiepolo pobježe preko mora u Hrvatsku. U Mletcih razoriše njegovu palaču do temelja, i smjestiše tamo kamen, na kojem su napisali: „Ovdje je bila palača izdajničkoga roda Tiepolova“.

Kad banu Pavlu ne podje za rukom, da zaskoči i uništi same Mletke, on krene pod Zadar, da barem ovaj grad zadobije. Čim ban pod grad, Zadrani podigoše bunu. Dne 6. ožujka 1311 uhvatiše mletačkoga kneza Michela Morosina i dva njegova savjetnika; a mletačku posadu u gradskoj tvrdji zarobiše, pak ju što posjekoše, a što u gvoždje sapeše. Knez Morosini spasi se od smrti jedino tako, što ga je jedan zadarski plemić izbavio iz tamnice i u svojoj kući sakrio, pa ga onda obukao u redovničke haljine, te ga iz grada izpustio. Čim su Zadrani svrgli mletačku vladu, umah priznadoše bana Pavla za svoga gospodara, a njegova sina Mladena II., bana bosanskoga, izabraše za svoga kneza ili načelnika.

Tako se u ožujku 1311 izpuni goruća želja bana Pavla Šubića: i grad Zadar bijaše odsad u vlasti njegovoj, te se on mogaše pohvaliti, da je u istinu ban hrvatskoga primorja. Kad o tom stigoše u Mletke prvi glasi, tamošnji gradjani silno se zabrinuše. „Sada je početak sigurne propasti Mletaka“, ovako su govorili i bugarili viećnici i žitelji grada. Ali već za

nekoliko dana razaberu se opet, pa povjere svome duždu svu vlast, neka radi što ga volja, samo neka spasi čast obćine. I zaista odplovi malo zatim mletačko brodovlje put Zadra, da ga opet osvoji, otoke i sela na njima da im popali i porobi, brodove po moru da pohvata, pa tako slavu i budućnost Mletaka da spase. Ali tomu brodovlju ne nasmija se sreća. Pavao Šubić odbije sretno prvu navalu, a na to se obrati za pomoć i na kralja Karla Roberta i na rimskoga papu. Mletački vojvoda Beletto Giustiniani zaludo se je trudio kroz više mjeseci, dok ga napokon sasvim sreća iznevjeri. Ohrabreni tim Zadrani navale jednom prigodom na mletačku mornaricu, te pohvataše više brodova. Zarobiše i samoga vrhovnoga vojvodu Giustiniana, koji je bolestan na svom brodu ležao, pa ga vrgoše u tavnicu, gdje od jada i boli pogibe.

Nedaća pred Zadrom ne shrva mletačke obćine; pače ju podstrieknu na što ljuću borbu. Brodovlje bi umnoženo, a novim vojvodom postade Vitalis Canale. Zadru zaprieti ozbiljna pogibija. No još veći udarac stiže Zadrane, kad malo zatim u svibnju 1312 umre veliki ban hrvatski Pavao Šubić, jedino uzdanje njihovo. Još prije njega pomrieše mu braća: Mladen I. ubijen bi 1302 od krivovjernika Bogomila, a Juraj II., koji je Karla Roberta doveo u Hrvatsku, umre g. 1306. I žena Pavlova, banica Ursa bješe još g. 1304 legla u grob. S Pavlom Šubićem nestade jedne od najznamenitijih ličnosti u poviesti hrvatskoj. On bijaše toli ugledan, da su se sinovi njegovi prozvali sami pridjevkom „Banići“, to jest potomci „bana“. Velikoga otca zamieni najstariji sin Mladen II. Banić kao nasljedni ban hrvatski, pa se je ponosno nazivao „ban hrvatski, vjekoviti knez zadarski, knez dalmatinski i ban *bosanski*“. Ma da je Mladen bio sada glava roda Šu-

bićeva i prvak u čitavom kraljevstvu Hrvata, ipak su i braća njegova obnašala znamenite i odlične časti. Brat mu Juraj III. Banić bio je još od smrti strica Jurja II. „veliki knez dalmatinskih gradova“, zatim knez Kliški i Omiški; dočim je drugi brat Pavao II. Banić bio ponajviše načelnikom staroga i znamenitoga grada Trogira.

Ban Mladen II. bio je živahan, obrazovan i pobožan čovjek, ali ni iz daleka slika i prilika svomu velikomu otcu. Što nije mogao umah milom, htio je svakako silom; pa tako izadje na glas, da je naprasit, surov i nemilosrdan. K tome su i knezovi hrvatski, koji se nisu za svemožnoga bana Pavla usudili ni pisnuti, podigli glavu, da se opet dobave stare slobode; napokon je i kralj Karlo Roberto težko podnosio, da bi u rodu Šubićevu bilo n a s l j e d n o bansko dostojanstvo, ravno ugledom i vlasti gotovo samoj krunjenoj glavi.

Već u prvi čas bješe Mladen II. loše sreće. Otac mu namro, da obrani Zadar; a on toga učiniti ne može. Na nesreću se njegovu u to Mletčani izmirili s papom, pa se onda svom silom oborili na Zadar i bana Mladena. On se branio, koliko je mogao; ali kad Mletčani uzeše u svoju službu vojvodu Dalmasija s dvie tisuće Katalonaca, pa ih poslaše Zadru pod bedeme, Mladen se uvjeri, da ne može grada održati, te počne ugovarati, kako će Zadar uz što častnije pogodbe odstupiti. Mir bi sklopljen 23. rujna 1313. Zadar vraća se opet pod okrilje mletačkoga lava, ali će gradjani njegovi živjeti po svojih davnih zakonih i običajih; birat će si sami kneza, ali taj mora da bude Mletčanin i član velikoga vieća. Zadrani prisižu vjernost mletačkomu duždu, svi počevši od četrnaeste godine, a zadržat će svoje dosadanje posjede. Dužda će primiti i ugostiti, kad im dodje u grad. Banu hrvatskomu plaćat će i dalje „tr-

govinu“, ali se zato Mladen ne će više zvati vječitim knezom zadarskim.

Gubitak Zadra bijaše za Mladena velik udarac, jer se sad pomamiše i knezovi hrvatski pa i gradovi dalmatinski (Split, Trogir, Šibenik), da skrše okove, u koje ih bješe ban Pavao okovao. A pomagaše ih potajice i javno obćina mletačka, koja je požudnim očima gledala na hrvatsku obalu, na^ajući se, da će padom roda Šubićeva ugrabiti krasne gradove dalmatinske. Dok se je tako u jednu ruku spremala gotova bura nad glavom Mladenovom, on u drugu ruku nije se mogao nadati pomoći odnikale, a najmanje od kralja, koji je bio upleten u borbe ugarske, pa nije mario za ono, što se dogadja onamo na jugu Drave i Velebita.

Najprvo se opriese Mladenu knezovi i gospoda hrvatska, kojim ne bi poćudan jak ban, a još manje nasljedni ban od roda Šubićeva. Knezovi Kurjakovići u Krbavi, knezovi Mihovilovići u Hlivnu, sinovi bana Stjepana Kotromana (Kotromanići) u Bosni, knezovi Nelipići od Knina, napokon i knezovi Babonići od Sane, Vrbasa i Une gotovo se združiše u savez na zator bana Mladena. Uz njih pristade dalmatinski grad Trogir, pomagan potajno Mletčani, koji su doduše 28. ožujka 1314 bana Mladena i njegovu braću i potomčad imenovali gradjani svoje obćine, ali su zato potajice radili neprestano, da oslabe bansku vlast u Hrvatskoj i da onda ugrabe primorske gradove. Već g. 1315 ratuje Mladen s Trogirani, hara im okolicu, dok mu obećaše, da će mu platiti globu od 10.000 libara za kaznu, što su bili neposlušni. Iza toga zapodjene borbu s Kurjakovići, Nelipići i Babonići. Kad je ove pokorio, navali opet na Trogir i Šibenik, koji su za posljednje borbe šurovali s hrvatskimi knezovi. Načelnik šibenski, po imenu Kosa *Radovan,* bješe se pače zavjerio, da će Mladena ubiti.

No Mladen ga uhvati i baci u tavnicu, odakle nije više izašao. Na to navali ban na Šibenčane (1319), da mu predadu i braću Kosinu: Saracena, Mihajla i Iliju. I ove dade pogubiti. U isto doba bavio se je Mladen i s bosanskimi poslovi, te je u pape Ivana XXII. tražio dozvolu, da se njegov štićenik i rodjak, mladi ban Stjepan Kotromanić oženi nekom svojom rodjakinjom. Papa rado usliša njegovu molbu i pisa mu 18. srpnja 1319. pismo, u kojem mu razloži tužno stanje katoličke crkve u Bosni, te ga pozove, da iztriebi ondješnje krivovjerce, jer da će samo tada pobiediti svoje protivnike, ako s gospodnjega polja otjera neprijatelje krsta.

Ali protivnici njegovi ne dadoše se skučiti. Grad Šibenik i opet se diže, uza nj i Trogir, a Mletčani po starom običaju pohrle njima u pomoć. Razjedjen s toga pošalje Mladen u siečnju 1320 svoga poslanika u Mletke, neka tamo vlastelu zapita, zašto se miešaju u njegove razpre sa Šibenikom i zašto su poslali svoje brodove u pomoć Šibenčanom? Mudri mu Mletčani odgovoriše, da je svemu on sam kriv, jer da nije bio zadovoljan svojimi dosadanjimi pravi, nego je htio Šibenčane lišiti slobode i podjarmiti ih proti volji njihovoj. Zato da su Mletčani stali na branik slobode dalmatinskih gradova i poslali svoje brodovlje, da zaposjedne Šibenik, ali da ne misle grada zadržati za sebe, niti dirati u prava banova ili koga mu drago drugoga. Ako ban želi ostati s Mletcima u prijateljstvu, neka se okani svojih osnova i izmiri sa Šibenčani na pravednom temelju. Eto tako narugali se šarenjaci hrvatskomu banu!

Mladen u to nije mirovao. Kao ban hrvatski dozvao na sabor knezove i vlastelu hrvatsku: knezove Kurjakoviće, Mihoviloviće, Nelipiiće i druge, pa im govorio, da zajedno s njim biju neharne Šibenčane. No

knezovi hrvatski ne htjedoše o tom ni čuti. U jednu ruku nadmudrio ih već i pridobio lukavi Mletčić, a u drugu ruku ne mogu oprostiti banu, što ih je nedavno u rog stjerao. Banu puklo medj očima Uzeo spočitavati knezovom, da su izdajice, pače ih obiedio, da su i oni šurovali s Kosom Radovanom, kad mu je o glavi radio. Knezovi vratili se iz sabora kućam svojim biesni zavjerivši se, da će listom ustati na Mladena, čim se prva prigoda nadade.

Mladen nastavi rat sa Šibenikom i Trogirom, nehajući ni za Mletčane ni za gospodu hrvatsku. Borba se izrodila u krvoproliće. Mladen, biesan poput ranjenoga risa, gotovo pomahnitao: ili će se njemu sve pokoriti, ili će on ražati, paliti, sjeći, gdje što zateče. Jednom dapače htjeo i same poslanike trogirske nakaziti zapovjedivši, da se svakome od njih izvade po dva zuba i po jedno oko; no u zadnji čas odvratiše ga od toga neki prijatelji. Početkom g. 1322 sklopiše Trogirani i Šibenčani savez, da se obrane od Mladena; a kad sve to ne pomože, pokloni se najprvo Šibenik (1. ožujka), a za njim Trogir (17. travnja) mletačkoj obćini. Lukavi duždo mletački, nezadovoljan tim plienom, doglasi gradu Splitu, koji je jedini vjeran ostao Mladenu, kako je mletačka vlada uzela tobož u svoju zaštitu gradove Šibenik i Trogir, jer da je ban nasilno s njimi postupao i htio da ih podjarmi; Mletčani branit će odsad te gradove od svakoga napastnika: zato moli dužd Splićane, neka ne napastuju tih gradova i neka ne pomažu Mladena, ako bi na njih ustao. No duždu ne bješe toliko stalo, da objavi ovim pismom Splićanom, što se je zgodilo s Trogirom i Šibenikom — ta to je znala i onako sva zemlja hrvatska — ; duždu bješe više do toga, da sjeti Splićane, da bi se i oni mogli odmetnuti od svoga bana!

Sve to ne bi pognulo bana Mladena, da ga u srce ne ujede krv krvi njegove. Rodjeni brat njegov Pavao II. Banić pomamio se za banijom hrvatskom i digo ruku na brata svoga. On ostavi brata na cjedilu i ugovori 24. travnja 1322 s odmetnim Trogirom savez uz ove pogodbe: 1) Knez Pavao dužan je povesti vojnu na Mladena najkašnje do Petrova (29. lipnja) te godine; 2) Pavao ne smije se izmiriti s bratom bez dozvole Trogirana; ako pako sklopi savez s drugimi knezovi proti Mladenu, mora i Trogirane pitati, hoće li i oni pristupiti tome savezu; 3) Za rata bit će knez Pavao vojvoda trogirskih četa; 4) Knezu Pavlu i njegovim četam bit će dozvoljeno, da dolaze u Trogir, kad ih volja; 5) Trogirani će pomagati Pavla, da dobije banstvo i gospodstvo u Dalmaciji; ali se zato knez Pavao obvezuje, da ne će tražiti nikakovih četa ni probitaka od Trogirana, kad se domogne banije; 6) Ako dodje do mira s Mladenom, ili ako on umre, te tim nestane razloga ovomu savezu, onda će Trogirani davati knezu Pavlu godišnju nagradu od 1000 malih libara, za to, što je na brata vojevao. Ovomu savezu medju knezom Pavlom i Trogirani pridružiše se još i Frankapani, koji dotle nisu pačali u razmirice hrvatske i dalmatinske.

Sada se na posljedku javi i sam kralj Karlo Roberto, koji je nedavno skučio gospodu u Ugarskoj, pa se je sada riešio, da to isto učini i u Hrvatskoj. Ali mjesto da pomaže bana Mladena, on će pokoriti i bana i knezove, neka se znade, tko kraljuje u hrvatskom kraljevstvu. Knezovi tužili bana, da je silnik, da obara slobodu dalmatinskih gradòva i pravice gospode hrvatske, a ban opet tužio knezove, da su nepokorni odmetnici, koji šuruju s Mletčani. Kralju se najviše dalo na žao, što su Mletci kraj tih smutnja obladali Šibenikom i

Trogirom ; zato on najprvo pošalje u Mletke svoga poslanika, ostrogonskoga biskupa Boleslava, da pita Mletčane, zašto su si oni prisvojili te gradove? Mletčani odgovoriše licemjerno, da su oni tobož kao kraljevi prijatelji podali pomoć gradovom i primili ih u svoje okrilje, da ih spasu za kralja, a obrane od nasilja Mladenova. Tim odgovorom htjedoše kralja uljuljati u nerad i bezbrižnost. No kralj im poruči iz Tamišvara, da im se zahvaljuje, što su se žrtvovali za čast njegova imena, ali im ujedno javlja, da će on na skoro sam glavom doći u Hrvatsku, da ondje uvede red i kazni silnika, pa da tako prestane potreba, da bi Mletčani i dalje štitili te gradove.

Mletčane nije baš obradovala kraljeva poruka, jer im je bila namjera, da Šibenik i Trogir zadrže u svojoj vlasti. S toga odlučiše, da će se ma i samome kralju oružjem u ruci oprieti. Medjutim ban Mladen valjda da ugodi svome kralju, s vojskom svojom navali na Šibenik, a malo zatim zaprieti i Trogiru. Čitavoga lipnja bješe borbe pred obim gradovima, kad no na jedanput po nalogu kraljevu udje u Hrvatsku slovinski ban Ivan Babonić s kraljevskom vojskom. Čim se je on pokazao u zemlji hrvatskoj, sjatiše se oko njega protivnici bana Mladena. Bijaše tu banov brat Pavao, knezovi Kurjakovići, Mihovilovići, pa i sam bosanski ban Stjepan Kotromanić, nedavno još štićenik Mladenov. Svi se ovi okupiše pod zastavom kraljevskom, pa sabravši veliku vojsku krenuše na Mladena, da mu zadadu smrtni udarac. Mladen brže bolje ostavi Šibenik i Trogir, pa dobivši nešto pomoći od Mletaka, koji se sada s njim sdružiše proti kralju, samo da zadrže gradove, podje u susret svojim neprijateljem. Ali se bolan uvjeri, da nije dosta jak, da se s njimi ogleda, pa stane uzmicati sve *do Bliske, gdje* se neko vrieme zaustavi i utabori, če-

kajući, dok sam kralj dodje u Hrvatsku. Odavle iz Bliske pošalje svoga vjernoga brata Jurja III. u susret kralju, da bi ga u sve uputio i milost zanj izprosio.

Tužno bješe banu Mladenu u taboru kod Bliske. Neki Splićanin, koji je zapisao dogadjaje onoga doba, ovako se je neplemenito narugao okovanomu junaku: „Ej Mladene bane, gdje ti je sada slava i moć, kad si omalovaživao kraljeve čitavoga svieta? Gdje je visost tvoja, kojom si prezirao Boga i crkvu njegovu, kad si imenovao po svojoj volji biskupe, opate i opatice? Gdje je obiest tvoja, kojom si plienio uboge gradjane dalmatinske i hrvatske, kad su htjeli, da živu na miru i da im ostanu stare pravice? Gdje ti bješe pamet, kad si više slušao doušnike, nego li dobre savjetnike? Ti si mnogo čitao sveto pismo, ali nisi vršio rieči njegovih; zato te je Bog kaznio i prognao iz kraljevstva svoga."

Ni kod Bliske ne bi Mladenu sigurna obstanka. Ban Ivàn Babonić podje s hrvatskimi knezovi uzastopce za njim, te ga prisili na osudni boj. Mladena pomagali su plemići i narod iz Poljica, a i mnogi Vlasi; ali uza sve to bi razbijen, te izgubi sila ljudi, stoke i hrane. Gotovo samodrug umače najprvo u župu Poljičku, a odavle zatvori se u svoj tvrdi grad Klis, da dočeka dolazak kralja Karla Roberta.

Petnaest dana ostade Mladen zatvoren u gradu Klisu. U to bješe ban Babonić došo u Split, gdje je neko vrieme boravio, a na to se 18. rujna 1322. pripremi, da obsjedne i Klis. Ali na jednom doču, da kralj s vojskom dolazi; zato ne htjede dalje sam ratovati; nego prodje kraj grada Vrane na sjever kralju u susret.

Kralj Karlo Roberto dodje zaista pod konac rujna s 20.000 vojske, te se utabori kod Knina. Brat Mladenov Juraj bješe ga putem stigo i sve mu izpričao, što

mu je brat naložio. Što je kralj Jurju kazao, ne znamo ali Juraj je ravno od kralja pošao u Klis, gdje je brat zateko. Sigurno mu je donio dobre glase, jer umah za tim diže se Mladen, pa pokupivši bogate darove ode pu Knina, da kralja obdari i udobrovolji. Nadao se je, d će se kralj spomenuti zasluga njegova roda, a poimenc otca njegova, pa da će mu pomoći proti nepokornim knezovom. Ali se je bolan prevario. Kralja već prij zaokupili ljuti protivnici njegovi, pa tako on tužno na strada. Kralj ga primi u prvi čas prijazno; no umah zatim dade ga baciti u tavnicu. Kasnije povede ga s sobom kao sužnja u Zagreb, a odavle u Ugarsku. Nesretnomu Mladenu nestade traga i glasa: on izgibe tužn kao sužanj u dalekoj Ugarskoj.

Pad Mladena II. bijaše znatan udarac za čitav rod knezova Bribirskih od plemena Šubića. Oni su doduše i nadalje vladali Bribirskom županom, zatim gradov Skradinom, Ostrovicom, Klisom i Omišem; ali bansk časti ni dalmatinskih gradova ne dobiše nikad više God. 1347 dapače predade sinovac Mladenov Juraj IV najznatniji grad svoga roda, tvrdu Ostrovicu u ruk kralja Ljudevita I., a ovaj mu zato dade u zamjenu grad Zrin u slovinskoj zemlji. Od toga časa pogib rod knezova Bribirskih u Hrvatskoj, a dižu se potomci Jurjevi u slovinskoj zemlji, koji su se po svojoj djedini počeli zvati knezovi Zrinski (Zrinjski).

22. Tabor na Klokotu.

(1345).

Čim je Karlo Roberto sa zarobljenim banom Mladenom ostavio Hrvatsku, knezovi se hrvatski opet digoše na noge. Za bana slavonskoga Ivana Babonića slab je tko mario. Sada se osili porodica Nelipića od plemen

Svačića, kojoj bijaše glava knez Ivan Nelipić, gospodar čitave župe kninske. Samo slavnoga grada Knina, koji je nekad bio priestolnica kraljeva hrvatske krvi, nije imao u svojim rukama, jer je u njem od nedavna zapoviedao kraljevski vojvoda, što ga bješe Karlo Roberto namjestio za svoga boravka u Hrvatskoj.

Knezovi hrvatski ne mogoše gledati, da grad Knin, taj „ključ čitave Hrvatske," ostane u vlasti kraljevskoga vojvode. Još u studenom 1322, odmah iza odlazka Karla Roberta u Ugarsku, diže se knez Ivan Nelipić, pa složivši se sa Šubići, braćom nesretnoga bana Mladena, navali na grad Knin, te iztjera iz njega kraljevsku posadu. Sada zavlada sam Nelipić slavnim gradom Kninom, a tim se diže silno ugled i sjaj njegova roda, te se je činilo, da će knez Ivan naskoro dostići moć Mladena bana. No to nije bilo poćudno braći Šubićem, poimence Jurju III., gospodaru tvrdoga Klisa. On se poboja premoći Nelipićeve, pa odluči zato sklopiti savez hrvatske gospode proti njemu. Najprvo se obrati na bosanskoga bana Stjepana Kotromanića, susjeda Nelipićeva, a svoga iskrenoga prijatelja, koji takodjer nije htjeo da vidi Nelipića suviše jaka; zatim pozove u pomcć Fridrika Frankapana, kneza senjskoga, Zadrane, napokon još i druge knezove i župane. Pomoću ovih saveznika nadaše se Juraj, da će nadhrvati Nelipića i oteti mu grad Knin. No ni Nelipić ne stajaše skrštenih ruku, već se ogledavaše za saveznici. Prvi mu se pridruži hlivanjski vojvoda Mihovilović s 300 momaka, a za njim se povedoše i krbavski knezovi Kurjakovići. Pa i dalmatinski grad Trogir obeća mu svoju pomoć.

Rat započe. Juraj Šubić padši s Poljičani i bosanskimi pomoćnimi četami 7. lipnja 1324 pod Knin, utabori se gradu na iztoku na ovisokom brdu Topolju kod

slapa rieke Krke, te udaraše odavle na grad, očekujući uz to pomoć od Fridrika, kneza senjskoga, i od Zadrana, koje mu je dovodio Bajamonte Tiepolo, nevjernik i odmetnik mletačke obćine. No u to stigne i Nelipić s Mihovilovićem na obranu Knina, te razbije Jurjevu vojsku do noge. Bosanske pomoćne čete pobjegoše kući glavom bez obzira; sam knez Juraj zajedno sa svojimi vojvodami i s Bajamontom Tiepolom pade dobitniku u ruke. I ban bosanski Stjepan i drugi saveznici kneza Jurja trudili su se sada čitavu godinu, da izbave svoga druga iz sužanjstva, ali zaludo: Nelipić je redom suzbijao navale njihove, te je knez Juraj još u ožujku 1325 tužno čamio u tavnici njegovoj.

Kad su o svemu tome stigli glasi Karlu Robertu, on se gotovo pokaja, što je skučivši bana Mladena ponizio bansku čast u Hrvatskoj i tako knezove sam potako, da svaki radi na svoju ruku. Odluči zato sada svoju pogrješku izpraviti: silnoga će Ivana Nelipića svladati, knezove hrvatske smiriti, pa onda obnoviti ugled banske vlasti. Novim banom hrvatskim imenuje 1325. Mikca Prodanića i podieli mu posebnu povelju, kojom ga učini prvim gospodinom u kraljevstvu hrvatskom. Kralj govori u povelji ovako: „Budući da je čast banstva ciele Hrvatske, kako doznajemo iz pisama velmožnoga bana Mikca, jako umanjena time, što su mnogi, dapače većina plemića hrvatskih ili po naših predšastnicih ili po nama izuzeti izpod sudbenosti banske; hoteći mi, da čast banska bude tako veličajna, da iz velemožnosti banske prosine sjajnost kraljevska, kao što je to bilo u staro vrieme, odredjujemo, da se svi izuzeti izpod banske sudbenosti opet pod nju vrate, da svi i pojedini ljudi preko rieke Drave i u cieloj banovini samo sudu i sudbenosti banovoj budu podvrgnuti, da nitko ne može niti pred palatinom, niti pred

sudcem kraljevim stupiti pred sud, već samo pred banom i njegovimi sudci".

S ovom poveljom u ruci i s odabranimi četami podje ban Mikac na jug, da satre Nelipića i pokori knezove hrvatske. Dok je još prolazio slovinskom zemljom po dolini Une prema Hrvatskoj, pridružiše mu se neki protivnici Nelipićevi, poimence senjski i krčki knez Friderik Frankapan, a za njim i bosanski ban Stjepan Kotromanić. Uz put zauzme Mikac neke gradove kneza Babonića na medji slovinsko-hrvatskoj, a na to udje u Hrvatsku. Svi protivnici Nelipićevi pohrliše mu sada u susret, te ga obasuše obilnimi darovi. Ban Mikac zauzme grad Unac na istoimenoj rječici u današnjoj Bosni Odavle podje dolinom rieke Butišnice prema Kninu, da otme ovaj znameniti grad porodici Nelipića. No i stranka Nelipićeva bješe se pripravila, da se odupre. Uz kneza Ivana pristajahu knezovi krbavski Budislav, Pavao i Gregorije (Kurjakovići), vojvoda hlivanjski Mihovilović i knez bosanski Tvrtko Vladislavić; a pomagahu još i gradovi dalmatinski Split i Trogir. Split dapače bješe od samoga prkosa, da razdraži Jurja Šubića, izabrao Nelipića za svoga kneza, nadajući se uza to, da će ga moćni taj knez obraniti od napastovanja Klišana, podanika Šubićevih.

Kraj takih prilika ne mogaše ban Mikac ništa nauditi ni knezu Ivanu, ni njegovim pristaocem. U lipnju i srpnju 1326. još se je vodio rat; ali napokon se ban Mikac uvjeri, da ne može osvojiti ni Knina ni drugih gradova Nelipićevih. Zato ode praznih ruku iz Hrvatske. Na povratku svome ostavi u dolini Une, u gradu Bihaću oveću posadu, da brani barem slovinsku zemlju od sile Ivanove.

Nedaća bana Mikca u Hrvatskoj bješe novo slavlje za Nelipića. Knez Ivan ostade odsad kroz šestnaest

godina, sve do smrti Karla Roberta jedini i najveći gospodin u Hrvatskoj. Nije se nazivao banom ni vojvodom, ali je bio tako jak i silan, da se pored njega nije kraljevo ime gotovo ni spominjalo. On se je osvećivao neprijateljem svojim: i Šubićem i bosanskim banom, gdje je samo mogao. Sa svojim sinovcem Konstantinom, koji je vladao u gradu Ključu (blizu današnjega Drniša), prietio je i dalmatinskim gradovom. Osobito odkad su se i grad Split (1327.) i Nin (1329.) sklonili pod okrilje mletačkoga duždа, nije knez Ivan ni časak mirovao, samo da satre najvećega dušmanina hrvatske zemlje. No lukavi Mletčani nisu takodjer mirovali. Najprvo oboružaše dalmatinske gradove: Zadar, Nin, Šibenik, Trogir i Split, a zatim počeše u svoje mreže hvatati hrvatske knezove, koji su i onako mučno snosili premoć Ivanovu. Pridobiše Šubiće, bana bosanskoga, napokon i krbavske knezove, koji su nekad bili najvjerniji pristaoci roda Nelipićeva. Sada se ljuto prepade knez Ivan, pa će se izmiriti s Mletčani. Dne 4. listopada 1343 sastade se on kod slapa rieke Krke nedaleko Skradina s poslanici mletačkimi. On obreče, da ne će nikad više dirati ni u gradove dalmatinske, ni u Šubiće, ni u krbavske knezove; Mletčani pak imenovaše njega i sina mu Ivana za gradjane ponosite obćine svoje.

Kad se je Ivan Nelipić mirio s Mletčani, ne bijaše više na životu kralja Karla Roberta. On bješe umro još 16. srpuja 1342, ostavivši za sobom od žene svoje Jelisave, rodjene Poljakinje, sedamnaestgodišnjega sina Ljudevita (1342—1382), kojega mnogi povjestničari zovu „Velikim“. Ni on nije mogao prvih godina svoga vladanja ništa poduzeti, da digne kraljevski i banski ugled u kraljevstvu hrvatskom. Knez Ivan Nelipić bio je svemoćan, najtvrdji pak gradovi u Hrvatskoj, poimence Knin, Bribir, Ostrovica, Skradin, Ključ i Omiš bili su

u ruku hrvatskih knezova. No najednom sinu kralju tračak nade: polovicom lipnja 1344 umre silni knez Ivan Nelipić, taj trepet i strah Mletčana, bosanskoga bana i hrvatske vlastele. Ostavi za sobom junačku udovicu Vladislavu i nedorasloga sina Ivana, koji će jednom stupiti u stope otčeve.

Čim je veliki knez Ivan Nelipić izdahnuo, mladome je kralju Ljudevitu odlanulo, i on se je riešio ono izvesti, što mu otcu nije pošlo za rukom. Ta sad je najzgodniji čas, da se obnovi kraljevska i banska čast, i da se satru hrvatski knezovi. A kad se Hrvatska skuči, namjestit će onamo za vojvodu najmladjega brata svojega Stjepana, da vlada, kako no su nekad vladale vojvode hrvatske iz kuće Arpadove. Strah oblada hrvatskom vlastelom, kad se je pročulo, da se kralj Ljudevit sprema na Hrvatsku, da pokori knezove i da im pootme tvrde gradove. I mletačka se gospoda prepadoše, jer se pobojaše, da će dalmatinski gradovi spasti pod svoga zakonitoga kralja. Već 30. kolovoza 1344 znalo se je u Mletcih, da će naskoro kraljevska vojska osvanuti u Hrvatskoj, pa u to ime naloži mletačko vieće svojim upraviteljem u dalmatinskih gradovih, neka nastoje hrvatske knezove skloniti, da budu složni, i da se brane, da im gradovi ne padnu u ruke kraljeve.

Bojazan Hrvata i Mletčana zaista se je izpunila. Već u rujnu 1344 sabere kralj Ljudevit veliku vojsku, i povjeri ju Nikoli, banu čitave Slavonije, da ide na Hrvate, pa da podloži kraljevskomu žezlu tvrde gradove hrvatskih knezova. Ban Nikola prodre sretno kroz Krbavu do povjestnoga grada Knina, kojim je tada upravljala vrla udova Nelipićeva Vladislava u ime nedorasloga sina svoga Ivana. No Vladislava ne htjede mu grada predati, a kad ga je htjeo jurišem uzeti, opre mu se junačka kneginja svom silom. A grad Knin bio je

tvrd i nedobitan: stajao je na visokoj pećini, a pasali ga ljaki bedemi. Videći ban, da ne može grada silom osvojiti, okani se obsade, pa poče plieniti i harati čitavo kninsko polje, rušiti i paliti okolišnja sela i gradove, pustošiti oranice i sjeći vinograde. No ni to ne pomože. Napokon se ipak rieši, da će uzeti osamljeno i strmo brdo Spas, na kojem i sad još stoji grad Knin. Bješe u bana još četiri tisuće vojnika, pa ovi poput biesnih lavova uzeše se penjati na vrh brda. Vladislava ih suzbijaše hrabro, diveći se junačtvu banovih četa. Na posljedku se ipak Vladislava poboja, da bi mogla podleći, pa uzme priegovarati s banom Nikolom. Ona će se pokoriti kralju, ako oprosti njoj i njenom sinu, te ih primi u svoju milost. Ban privoli. A Vladislava poslat će svoga poslanika pred kralja, da mu se u ime njezino pokloni i zavjeri. Poslanik njezin ode na to zbilja pred kralja Ljudevita, te u ime Vladislave i sina joj Ivana stavi pod okrilje kraljevo njih same i sva njihova dobra i tvrdje. Vrativši se poslanik u Knin javi to banu Nikoli, a taj, misleći da je svrhu polučio, ostavi Hrvatsku i vrati se s vojskom u slovinsku zemlju.

No naskoro dodje opet do smutnja. Vladislava bješe se sa sinom doduše poklonila kralju i obećala mu predati svoje gradove, ali ne po što po to. Kad je sada kralj htjeo, da po svojoj volji udesi upravu u predanih mu gradovih, opru mu se iznovice hrvatski knezovi zajedno s Vladislavom, te potaknuti knezom krbavskim Gregorijem odkažu kralju posluh i pokornost. Odporu Vladislave i drugih hrvatskih knezova doprinieli su mnogo i Mletčani, koji su, čuvši da su kraljevske čete ostavile Hrvatsku, nastojali da Hrvate opet odvrate od Ljudevita. U to ime naložiše 11. studenoga 1344 svojim upraviteljem u Dalmaciji, neka nastoje hrvatske knezove

složiti u savez i neka im u to ime obreku i mletačku pomoć.

Kralj Ljudevit strašno se razgnjevi, čuvši da su se Hrvati opet odmetnuli. Zavjeri se, da će blago ma i polovice države svoje potrošiti, samo da skrši odpor Hrvata i podloži njihove gradove svojoj kraljevskoj vlasti. U to ime sam sabere veliku vojsku od 20.000 momaka, a k tome pozove i bosanskoga bana Stjepana Kotromanića, svoga rodjaka po majci, da mu se sa svojimi četami pridruži. Već 7. lipnja 1345 znalo se je u Mletcih, da se kralj Ljudevit sprema na Hrvate; a 17. lipnja poslaše Mletčani svoje ljude u Hrvatsku, da sokole i bodre na uztrajnost knezove krbavske i kneginju Vladislavu; 5. srpnja pako dadoše knezu Mladenu III Šubiću nešto oružja, pa odaslaše i svoju vojsku na obranu dalmatinskih gradova.

Dne 13. srpnja 1345 diže se sam Ljudevit s vojskom. Prvi na udaru bili su knezovi krbavski i kneginja Vladislava. Ljudevit dopre sretno do Bihaća na Uni, gdje mu se pridruži bosanski ban, a s njim i mnogi drugi knezovi. Ne daleko od Bihaća, kod izvora potoka Klokota, pritoka Unina, utabori se Ljudevit s vojskom od 30.000 momaka, gotov odavle udariti na knezove krbavske, koji su tada stolovali u strmom i starom gradu Kurjaku, Udbini na zapadu, te odavle gospodavali čitavom Krbavom.

Kralj Ljudevit stajaše u taboru na Klokotu osamnaest dana. Hrvatski knezovi, a poimence krbavski knezovi i udova Nelipićeva prepadoše se velike sile kraljeve; pa pošto su bili prvi na udarcu, odluče se dobre volje podložiti Prvi se pokori knez krbavski Gregorije u ime čitavoga roda Kurjakovića, a za njegovim se primjerom povede Vladislava kninska sa svojim sinom Ivanom. Ona dodje pred Ljudevita: kralj ju primi

ljubazno, odnze joj tvrdi grad Knin, a dade za to mla-djemu joj sinu Ivanu u vječnu baštinu grad Sinj sa župom Cetinom.

Dvie moćne kneževske porodice bijahu sada skučene: Kurjakovići krbavski i Nelipići kninski. Ali knezovi Šubići, još uviek moćni u primorskih stranah, ne htjedoše ni čuti o predaji svojih gradova niti se pokloniti kralju, već se priljubiše što bolje Mlečanom, samo da spasu svoje gradove Ostrovicu, Bribir, Skradin i Klis. Kralju ne bijaše prilično, da zapodjene ozbiljan rat, pa se vrati još 10. kolovoza s banom Stjepanom Kotromanićem kući, ostavivši u gradu Kninu bana Nikolu s malom posadom.

Iza vojena pohoda kralja Ljudevita od g. 1345 poče dnevice padati moć slavnih nekad kneževskih porodica hrvatskih. Isti Šubići predadoše kasnije g. 1347 kralju svoju tvrdu Ostrovicu, te se jedna loza njihova nastani u slovinskoj zemlji, gdje su poznijih stoljeća izašli na glas kao knezovi Zrinski. Hrvatskim pak kraljevstvom upravljahu odsad kraljevi rodjaci kao vojvode čitave Slavonije. Najprvo namjesti za vojvodu svoga najmladjega brata Stjepana; a kad ovaj umre (1354), imenuje vojvodom njegova nedorasla sina Ivana, za kojega je vladala majka Margareta, koja se je ponosno pisala: „Božjom milosti vojvodkinja čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“. Negdje god. 1365 uzvisi Ljudevit na čast vojvode hrvatskoga i slovinskoga svoga daljega rodjaka mladoga Karla Dračkoga, unuka vojvode Dračkoga Ivana, koji je bio brat Ljudevitova djeda Karla Martella nesudjenoga kralja hrvatskoga i ugarskoga. Karlo Drački upravljao je kraljevstvom hrvatskim gotovo kraljevskom vlasti, te je pomagao svoga rodjaka i kralja u svih njegovih podhvatih. Kad je Ljudevit [illegible] s Mlečani (1378—1381), hrvatski i[illegible]

slavno vodio hrvatsku vojsku i hrabro se borio u tom trogodišnjem ratu; a kasnije mu je pošlo za rukom, te je mletačku obćinu izmirio sa svojim rodjakom. Zato su ga i suvremenici i prozvali „kraljevićem od mira“ (della pace); a kad je malo zatim ostala kraljevina Napuljska u južnoj Italiji bez kralja, okruni papa Urban V. 2. lipnja 1381 Karla Dračkoga za kralja. Tako je vojvoda hrvatski postao kraljem napuljskim.

Pored toga, što je kralj Ljudevit skučio Hrvatsku pod vojvode svoga roda, nastojao je neprestance, da sasvim zatre stare kneževske rodove hrvatske. Časti i službe u Hrvatskoj nije nikada povjeravao Babonićem, Kurjakovićem, Nelipićem ni Šubićem, nego vazda takim ljudem, koji su si zasluga stekli za njegovo priestolje i vladanje. Tako stvori kralj novo plemstvo, kojemu nema pametara u staroj poviesti hrvatskoj. Ovaki novi plemići obnašali su i bansku čast. No i tu čast osakatio je kralj. Stvorio je stalno dvie banovine: jednu od Dalmacije i Hrvatske, a drugu od slovinske zemlje, pa je onda imenovao bane samo na kratko vrieme, da se ne bi suviše ponieli, pa možda ugledali u slavne bane Šubićeva roda.

Kraj takih prilika ponestade za Ljudevitova vladanja starih kneževskih porodica hrvatskih sa poprišta hrvatske poviesti, a mjesto njih pojaviše se nova plemena i rodovi. Tako nikoše Seči, Cudari, Bubeki. Znatniji od tih je rod Lackovića od Dobrogošća u požežkoj županiji. Jedan od njih, po imenu Stjepan, bješe kroz više godina (1351—1353.) ban hrvatski; a drugi, po imenu Andrija, kroz šest godina (1351—1356.) ban Mačve u današnjoj (sjeverozapadnoj) Srbiji. Isto se tako ističe i porodica Horvata iz Ivanića; Ivan Horvat bješe njeko vrieme banom mačvanskim, [illegible] mu Pavao [illegible] čke biskup[illegible] od Horvata.

(braća Ivan, Pavao, Ladislav i Stjepan) bio je bogat i ugledan: njegova baština sterala se je po požežkoj i vukovskoj županiji, pače i preko Drave u Ugarskoj.

No najviše se podiže za Ljudevita porodica Gorjanskih, koji su stolovali u gradu Gorjanu nedaleko Djakova. Najznamenitiji bješe od njih Nikola Gorjanski sin Andrijin a brat Pavlov. Još kao ban mačvanski odlikova se on u ratu s vojvodom vlaškim, gdje je upravo spasao kraljevu vojsku „od neprijatelja skoro uništenu i u bieg natjeranu". Zato ga kralj g. 1375. pozove iz mačvanske banovine na svoj dvor i podieli mu prvu čast u državi, naime čast dvorskoga župana ili palatina. Sve do smrti Ljudevitove ostade sada Nikola Gorjanski najpouzdanijim savjetnikom kraljevim, gradeći s njime osnove za sjajnu budućnost porodice Anžuvinaca.

23. Borba za Dalmaciju.

(1345—1358).

Kad je ono kralj Ljudevit slavio slavlje na Klokotu, nastade žurba i komešanje i u pomorskih gradovih dalmatinskih, jer im bješe već dosta mletačkoga gospodstva. Ta Mletci ih uzeše pod svoje okrilje, da ih obrane tobož od zuluma hrvatskih knezova i da ih sačuvaju„ za kralja hrvatskoga i ugarskoga" ; a kad tamo, učiniše ih svojimi podanici, ne misleći ih nikad vratiti pod žezlo zakonitoga kralja. Zato se i Mletci složiše najzad s hrvatskimi knezovi, samo da kraljev pohod u Hrvatsku ostane jalov i zaludan. Suzbiju li hrvatska gospoda kraljevu vojsku, ne će Ljudevit ni u snu pomišljati na dalmatinske gradove.

Ali zbilo se drugačije; kralj je Ljudevit sjajno pobiedio. Čim to vidješe gradjani dalmatinskih gradova, požuriše se i oni, pa poslaše svoje poslanike u kraljev *tabor* na Klokotu, da mu se poklone. I u samome gradu

Zadru bješe tada prevladala hrvatska stranka, pa je izabrala tri odlična plemića, da podju pred sjajno lice kralja Ljudevita, i da ga nadare bogatimi darovi. No poslanici su putujući zaostajali, pa kad su stigli na Klokot i odavle u Bihać, ne zastadoše više kralja ni njegovih ljudi. On se bješe već vratio u Ugarsku, ne znajući dakako, da će stići poklonici zadarski. Pokunjeni i zastidjeni vratiše se ona tri plemića poslanika u Zadar, pa kad se je pročulo, da im je kralj umako izpred nosa, uzrujao se čitav grad. Hrvatska je stranka spoticala poslanikom nehajnost i tromost, a mletački se pristaoci rugali njima, da će sada odmah biti kraljevski, kada su se toliki gradovi u Hrvata predali kralju Ljudevitu. Od same razjarene stranke hrvatske palo je rieči, po kojih se je razabiralo, što je poslanikom bilo obaviti. Sve to javiše doušnici u Mletke. Natucalo se tamo još i više, poimence da je vlada mletačka uhvatila pisama, iz kojih je doznala za tajne priegovore medju kraljem i plemstvom zadarskim; da su Zadrani tražili nešto vojske za posadu, da su htjeli nahrupiti na svoga kneza (iz Mletaka poslana) i sve Mletčane u gradu i po čitavoj Dalmaciji, da dobiju jamstvo za život svojih sugradjana, koji bi se u taj čas desili u Mletcima ili gdje drugdje pod oblašću te obćine.

Mletačka vlada požuri se sada, da kazni odmetni Zadar za toliku nevjeru. Povjereno bi vojvodi Petru Canalu, da s deset brodova ide odmah pod Zadar; ali neka ne udara ravno na grad, već neka se čini nevješt, zašto je došao, pa neka razglasi, da ide za običnim tobož poslom, da pregleda Dalmaciju. Tako biše Zadrani zasliepljeni, te mu se nisu na moru oprli. Petar Canale, čim stigne pred Zadar, umah se 12. kolovoza tako smjesti sa svojimi brodovi, da nitko nije mogao ni u grad ni iz njega bez njegova znanja. Zatim pozove Marka

Cornara, kneza zadarskoga, da dodje k njemu s dva plemića Zadranina. Cornaru očitova namjere mletačke vlade i zadrži ga kod sebe. Svi se gradjani gromko začudiše videći, da im kneza nema natrag u grad, dok Zadranin Bivaldo ne donese glase, što se je dogodilo. Njegova druga, valjda gorljiva Hrvata, po imenu Grbonosa, zadrži Canale takodjer na brodu, te se i porodica njegova morade k njemu preseliti. Odmah zatim pošalje vojvoda Canale glasnika u Zadar, da razglasi: svaki Mletčanin neka iznese iz toga grada sve svoje stvari za četiri dana. Prestravljeni Zadrani pošlju na to k vojvodi jednoga dominikanca, da ga zamoli, neka im dopusti poslati poslanike u Mletke. On privoli, a oni umah izberu za poslanike svoga nadbiskupa i dva vlastelina: Petra od Matafora i Martinuševića od Butovana. Uza sve to vojvoda Canale započne sjutradan rat. Što je onaj dan dolazilo zadarskih brodova u luku, sve dade pohvatati i potonuti u more; ljude pako, pa i sitnu djecu, dade poubijati i pobacati u vodu. I puk i vlastela zajaukaše s tolikoga nasilja. Poslaše opet čovjeka do vojvode, neka ne započinje rata, dok se poslanici iz Mletaka ne vrate. Ali im Canale odgovori, da ima zapovied od svoje vlade, neka im kaže, da si jedno od ovoga dvojega izberu: ili da razvale bedeme svoga grada i sve tvrdjavice predadu mletačkoj obćini; ili ako na to ne privole, bit će proglašeni za neprijatelje Mletaka.

Sada puče Zadranom medj očima, za što je Canale došao. I vlastela i pučani jednodušno se zavjeriše, da će pokušati sve moguće, prije nego bi ovako sramotno sami svoj grad upropastili. Uzeše oružje sabirati, bedeme utvrdjivati, strojeve kraj zidina namieštati, i što više hrane dovažati. Dne 16. kolovoza pako odoše tri poslanika u Ugarsku, da mole pomoć u kralja Ljudevita. Ali *ni Canale nije* mirovao. Grad bi s morske strane sasvim

obkoljen, a svi Zadrani, ma gdje bili, na mletačkom zemljištu pohvatani. Otoke zadarske neprijateljska vojska orobi, sela spali, a puku ote do dvie sto tisuća glava goveda i ovaca. Da bi grad s kopnene strane opasali, dodje za malo dana iz Mletaka drugi vojvoda, po imenu Marko Giustiniani s 20.000 vojnika i izkrca se u Ninu. Čete njegove razletiše se poput bujice po kotaru zadarskom harajući i ražajući, gdje bi što zatekli. Puk iz spaljenih i poharanih sela umakne u utvrdjeni grad. Tako se skupi u Zadru dvadeset i osam tisuća ljudi, od kojih je medjutim samo šest hiljada bilo pod oružjem.

Obsada grada Zadra trajaše preko godinu dana. Da bi Mletčani laglje Zadrane svladali, složiše se s hrvatskimi knezovi Pavlom III. i Mladenom III. Šubićem, protivnici kralja Ljudevita, skloniše pače iste krbavske knezove Gregorija i Budislava Kurjakovića, da su se iznovice kralju iznevjerili i uz njih pristali. Mletčanom bijaše spreman pomoći i srbski kralj i car Stjepan Dušan Silni (1331—1355), koji se takodjer nikako nije pazio s kraljem Ljudevitom, zaštitnikom bosanskoga bana Stjepana. Zadranom na suprot bješe jedino uzdanje kralj Ljudevit i vjerni njegovi bani. Pobivši Zadrani Mletčane 6. rujna 1345 opašu im Mletčani rodni grad još silnijom vojskom i brodovljem. Tužni Zadrani zatraže sada opet pomoć u Ljudevita. No on ne mogaše sam na put; zato naloži hrvatskomu banu Nikoli i bosanskomu banu Stjepanu, da poteku u pomoć obsjednutomu gradu. Već 6. studenoga stajaše hrvatska vojska s bosanskimi četami pod banom Stjepanom kod Mogorove dubrave blizu Vrane, da suzbije silu neprijateljsku. Zadrani se toj pomoći u prvi čas uzradovaše, ali naskoro obrati im se radost u žalost. Vojvode naime mletačke, bojeći se sile bana Stjepana i Nikole, uzeše se s njimi pogadjati, ne bi li ih kako makli od Zadra. Tužni

Zadrani zaklinjali su oba bana, neka se ne dadu nadmudriti od Mletčana i neka ne sklope primirja, što im ga nude, već neka vrše kraljeve zapoviedi i pomognu podanikom svoga kralja. No molbe i kletve Zadrana nisu pr.idile, i oba bana sklopiše primirje i ostaviše nevoljni grad svojoj sudbini.

Dne 20. studenoga ne bijaše više vojske hrvatsko-bosanske pred Zadrom. Oba bana bjehu digla tabor kod Mogorove dubrave; ban Nikola pošao na sjever, a ban Stjepan vratio se u Bosnu. Mletčani na to pohvalili svoje vojvode, što im je pošlo za rukom sklopiti primirje i nadmudriti oba bana; Zadrani pak, koji su sada osamljeni i ostavljeni morali podnositi sve nevolje mletačke obsade, poslaše i opet poslanstvo od tri lica kralju Ljudevitu, da mu tuže bane i zamole ga za izdašnu pomoć. Kralj utješi ih ljubaznim pismom i obeća im, da će im s proljeća sam pohrliti u pomoć s velikom vojskom.

Ljudevit se je zaista u ožujku 1346 spremao na vojnu. Mletčani, kad za to doznaše, pobojaše se sile kraljeve, pa će se s dobra nagoditi. To pokušaše preko austrijskoga vojvode. No osim toga obratiše se i na bosanskoga bana Stjepana, pa ga obasuše darovi od tisuću dukata, samo da umekša kralja svoga. Ljudevit zahtievaše medjutim, da prije svega maknu svoju vojsku izpred grada, onda tek da će s njimi ugovarati. Mletčane to ljuto zaboli, pa se izjadaše, da to nije pravedno, „jer da je Zadar mletački grad već tri stotine godina."

U to bješe i kralj Ljudevit došao, u Hrvatsku. Koncem svibnja stajaše blizu Bihaća u dolini potoka Klokota, gdje se bješe i prošle godine utaborio. Vodio je sobom golemu vojsku od 100.000 konjanika, kojim su se uzput pridružile čete hrvatske, bosanske i druge, tako *da mu je* vojska sastojala od čitave smjese naroda.

Medju vojvodami bio je i bosanski ban Stjepan. U prvom kreševu s Mletčani kraljeva bi vojska suzbita, no uza sve to bojaše se mletačka vlada, da ne će moći odoljeti tolikoj sili; pa poče zato potajno šurovati s vojvodami kraljeve vojske. Već 19. lipnja dogovaraju se sve iza ledja kraljevih vojvode obiju vojska: Mletčani nude 100.000 dukata za kralja, ako bi se odreko prava svoga na Zadar i ostale dalmatinske gradove, a 20.000 dukata nude bosanskomu banu i ostalim vojvodam, ako izrade, da kraljevska vojska ode izpred Zadra.

Malo zatim, u subotu 1. srpnja 1346, na dan blaženoga Marcijala zametnula se odlučna bitka s Mletčani. Pošto je kralj Ljudevit imao gotovo same konjanike, to je Zadranom bilo udarati na Mletčane, a kraljevska će ih vojska samo pomagati. No tu se pokaza izdaja. Zadrani biše suzbiti, — ali im u osudni čas kraljeva vojska ne priteče u pomoć, pa tako jedva živi umakoše u Zadar. Tim dobiše bitku Mletčani. Zadrani su kasnije biedili najviše bosanskoga bana, da je on skrivio poraz Zadrana, jer da su ga podmitili lukavi Mletčani.

Već 4. srpnja znalo se je u Mletcih za tu pobjedu. Istoga dana pohvali mletačko vieće svoje ljude pred Zadrom a ujedno poruči vojvodam, da je pročitavši njihova pisma o dogovorih s banom bosanskim sada spremno na mir s kraljem Ljudevitom, i da će mu dati za čitavu Dalmaciju 100.000 dukata, a velmožam njegovim 20.000 dukata. Ako bi se radilo samo o Zadru, a ne o ostalih gradovih Dalmacije, neka ponude kralju samo 60.000 dukata, a velmožama 10.000 dukata, ali uz pogodbu, da kralj s čitavom vojskom svojom ostavi zadarski kotar i da ne čini nikakove štete mletačkim zemljam. Kralj Ljudevit medjutim s prezirom odbije sve mletačke ponude; pa ne mogući ovaj put ništa više pomoći (jer nije imao brodovlja), ostavi Zadar i vrati se u Ugarsku.

Tako ostade nesretni Zadar sasvim osamljen sred sile neprijateljske. Mletčani zapoviedaju, da se svaki dan juriša na grad, ali gradjani ne zdvajaju, nego se brane upravo junački, premda nemaju valjanih vojvoda. Već je minula i godina dana, što je grad obsjednut. Dne 21. kolovoza dolaze mletački poslanici, pa pozivaju žitelje u hrvatskom i latinskom jeziku, da im se za osam dana dobre volje predadu, pa da će im ostaviti svu staru slobodu, a ne će im baš ništa na žao učiniti. Ali Zadrani ne mare za to. U to se već jesen i zima približuju, a sad će na osvanuti i drugi tužni Božić, da ga sprovedu pod obsadom. Bolesti, glad i druge nevolje haraju gradom, pa napokon ipak klonu hrabri i oduševljeni branitelji njegovi. Malo vieće gradsko, sastojeći od tri upravitelja i dvanaest viećnika, odluči, da se moli mir od Mletčana. Na to se u gradu pobuni puk, te vieće morade buntovnike umiriti nešto mitom, a nešto oružjem. Naskoro zavlada u gradu najveća bieda. Dne 25. studenoga sastane se velika skupština vlastele, a gladna svjetina okupila se oko viećnice i viče iza svega glasa: „Mir valja načiniti“ — tako, da su to mogli i Mletčani čuti. Suze lijući zaključiše vlastela, da će grad predati. Šest poslanika pošalju k duždu s ponudami i kao jamce mira. Mnogi Zadrani ostave namah svoje rodno mjesto i uzmaknu u Hrvatsku, jer je to bio prvi preduvjet od strane Mletčana.

Vieće mletačko uze razpravljati o predaji Zadra. Neki su htjeli, da se grad uništi i izbriše s lica zemlje, jer da je već suviše dragocjene mletačke krvi pozobao, da ga občina ne će niti s dobra, niti sa zlim nikada sretno posjedovati (sama posljednja obsada stajala je Mletčane tri milijuna dukata). Drugi su bili za to, da se grad uzdrži, samo da mu se sva sloboda dokine, a što dobije, bit će milost mletačke občine. Dne 15. pro-

sinca 1346 učinjen bi ugovor, po kojem se predaje grad i kotar, svi otcci i tvrdjave na milost i nemilost duždu mletačkomu. Šest dana zatim otvoriše se gradska vrata, zastava kralja Ljudevita bi skinuta, a nad zidinami grada uzvinu se mletačka zastava s likom sv. Marka. Upraviteljem grada postade Marko Giustiniani. On primi prisegu vjernosti od plemstva i puka, a na to pošalje šestdeset plemića za taoce u Mletke.

Ni poslije pada Zadra nije bilo mira medju Mletčani i kraljem Ljudevitom, već se je rat neprestance vodio u samoj Hrvatskoj. Kraljevu je vojsku vodio ban Nikola, dočim su Mletčane najodlučnije pomagali knezovi Šubići, gospodari Klisa, Omiša i Skradina. Pa baš radi tih gradova najviše se je i vodila borba, jer su Šubići voljeli, da njihova baština spadne u ruke mletačke, nego li u ruke onoga kraljevskoga roda, koji radi o njihovoj propasti. Mletčane i Šubiće pomagaše u velike i slavni srbski car Stjepan Dušan Silni, pošto je bio i rodjak hrvatskih knezova Šubića (sestra Dušanova Leljka bila je žena Mladena III., kneza Kliškoga) i ljut protivnik kralja Ljudevita. Tekar 8. kolovoza g. 1348. sklopljeno bi primirje na osam godina medju Ljudevitom i Mletčani, kojim na čas prestade krvoproliće u Hrvatskoj.

Vrieme ovoga primirja upotrebi kralj Ljudevit, da satre silnoga cara srbskoga Stjepana Dušana, saveznika mletačkoga, koji je htjeo skinuti bana bosanskoga, pa onda stvoriti veliku državu na slovjenskom jugu, kakove nikada nije bilo ni prije ni kasnije. Da bi lašnje nadhrvao srbskoga cara, kralj se Ljudevit 20. lipnja 1353 oženi Jelisavom, krasnom kćeri staroga već bana bosanskoga Stjepana Kotromanića. Pošto je car Dušan bio crkve grčko-iztočne (pravoslavne), a protivnik rimske crkve, pomagaše kralja Ljudevita i papa u Rimu. Go-

dine 1353, Ljudevit s bratom svojim Stjepanom, vojvodom hrvatskim i s velikom vojskom predje preko Save i provali u srbsku državu. Ali Dušan Silni dočeka ga kod Žiče sa svojimi vitezovi, protjera ga preko Save i osvoji banovinu Mačvu i znameniti grad Beograd, te ih pridruži svojoj državi. Slavodobitni car srbski udje kasnije i u kraljevstvo hrvatsko, gdje ga slavno dočekaše rodjaci mu Šubići. Dušanovi vojvode ostadoše u zemlji hrvatskoj, da brane i štite gradove roda Šubićeva od četa kralja Ljudevita. Najprvo zauzeše tvrdi Skradin, a zatim se otimahu s hrvatskim banom Nikolom za Klis. Ali oni ne mogoše osvojiti Klisa, pače vojvoda Juras ne mogaše zadržati ni Skradina; zato ga 10. siečnja 1356 predade saveznikom svojim Mletčanom, samo da ne padne u ruke hrvatskoga bana Nikole.

Kralj Ljudevit spremaše se u to na veliku vojnu, da osveti sramotu svoju u Srbiji i da kazni Mletčane, što su sve kraj primirja pomagali srbskoga cara. Podići će Ljudevit dvie velike vojske: jednu će voditi u ime svega katoličkoga kršćanstva na cara razkolnika, a drugu na vjerolomne Mletke. U osudni taj čas umre veliki car Stjepan Dušan Silni (20. prosinca 1355), pa tako se Ljudevitu zadesi liepa prilika, da se s ogromnom silom svojom obori na same Mletke.

Mletčani, ostavljeni sada sami sebi, ljuto se prepadoše. Poslaše brzo svoje poslanike u Zagreb, gdje je kralj kupio vojsku, ne bi li ga kako umekšali, ili barem sklonili, da produlji primirje. Ali Ljudevitu bješe dodijala prevrtljivost mletačka. Čim je primirje izteklo, započne on rat. Sam glavom vodio je silnu vojsku od 100.000 ljudi u Italiju, da na izvoru skrši mletačku silu, a drugu vojsku povjeri hrvatskomu banu, da redom oslobadja dalmatinske i hrvatske gradove izpod mletačke vlasti.

Kralj Ljudevit bijaše osobito sretan u Italiji. Sva gospoda italska, kojim bješe dodijao zulum susjednih Mletaka, okupiše se oko njega, da zajedno satru mletačkoga lava. No još sretniji bješe g. 1357 hrvatski ban Ivan Čuč u Dalmaciji. Nesreća Mletčana ohrabri hrvatsku stranku u dalmatinskih gradovih, kojoj se još pridružiše zadarski bjegunci i mnoga vlastela hrvatska. Prvi se odmetnuše gradovi Split i Trogir. Oba se grada dogovoriše, da će se zajedno banu predati. U noćno doba, 8. srpnja 1357, sastadoše se vlastela splitska u crkvi sv Dujma. Tu se dogovoriše, da će odmah pohvatati sve plaćenike (vojnike) mletačke, razasute po gradu. Spavajuće vojnike brzo i sretno pohvataše i koje kuda po konobah pozatvoriše. U ranu zoru naskočiše kneza, da im preda ključe od grada. Trogirani opet zatvoriše svomu knezu vrata, kad je slučajno izašo iz grada, te on morade poći u Split. Ali tamo ga uhvatiše Splićani, pa ga zajedno sa svojim knezom na liepoj ladji s cielom njihovom svojtom i pratnjom odpraviše u Mletke. Iza toga iztakoše kraljevske zastave i predadoše se banu Ivanu, koji im vesela srca potvrdi sve stare pravice i sloboštine.

Sada ban Ivan pade pod grad Zadar, a pritekoše mu u pomoć bjegunci zadarski, koji su nedavno ostali bez kuće i kućišta. Posada mletačka u Zadru branila se je hrabro. No ipak morade se grad predati. Mletačka posada uzmakne u tvrdjavu, odakle je nisu mogli otjerati. Malo zatim odmetne se i grad Šibenik. Najdulje se je držala mletačka posada u Ninu, koja je prisililа i gradjanstvo, da se radje gladju mori, nego da se odmetne. No napokon dodija glad i vojsci, pa predade grad banu.

Mletci se silno uzkomešaše, kad im stigoše toli tužni glasi iz Dalmacije. Najljuće planuše, kad no se

predade Zadar. Obiediše zadnjega kneza zadarskoga Mihajla Faledra s kukavštine, što nije bolje branio toga grada, pa na nevoljniku izkališe svoj jad. Osudiše ga, da stoji kroz dvie pune godine u podzemnoj tavnici na jednome stupu. Ako bi možda za stajanja obolio ili ne mogao stajati, ne smije mu se to vrieme uračunati, već mora da odstoji svoje dvie godine. Poslije toga neka bude prognan iz Mletaka.

Ali sav bies Mletčana ne pomože ovaj put ništa. Kralj Ljudevit dodje malo zatim sam u Dalmaciju, da slavi slavlje iza pobjede svoga bana. Mletci pak klonuše duhom i odlučiše moliti za mir. Dne 28. studenoga 1357 pošalje vieće tri svoja čovjeka u Zadar, da govore s kraljem o miru. Razpravljalo se do 18. veljače 1358, kad bi mir sklopljen. Mletci odrekoše se tom prigodom za sve vieke svih svojih prava na Dalmaciju. Čitavo primorje od polovice zaljeva Kvarneva pa sve na jug do grada Drača zapada kralja Ljudevita, i to sa svimi gradovi, tvrdjami, lukami i otoci. Duždo mletački odriče se za vazda naslova „vojvoda Dalmacije i Hrvatske“, kojim se je ponosio još od hrvatskoga kralja Držislava.

Tom prigodom spade pod vladu hrvatsko-ugarskoga kralja uz gradove Nin, Zadar, Šibenik, Skradin, Trogir, Split i Kotor takodjer i slavni grad Dubrovnik sa svojim kotarom, koji je sve dotle bio pod mletačkom zaštitom. A došo je pod Mletke ovako.

Negdje g. 1204 upravljao je slobodnim tada Dubrovnikom domaći knez Damjan Juda. Pošto je bio knezom šest mjeseci, morao bi se po starom običaju odreći svoje časti i vlasti; ali on ne htjede to učiniti, nego ustrojivši si jaku tjelesnu stražu nametne se svome rodnome gradu silom za gospodara. Vlastela dubrovačka *ne mogoše tolika* nasilja podnositi, pa skovaše urotu

proti Damjanu, kojoj je bio na čelu Petar Benešić. Pošto se vlastela nisu mogla nadati nikakovoj pomoći od Carigrada, gdje su prevladale domaće smutnje, pa ni od susjednih vladara slovjenskih, kojih su se bojali, da ne bi grada podjarmili: to se na posljedku dosljetiše, da će zatražiti zaštitu u Mletčana. Sam Benešić privoli na to, jer da je mletačka pomoć obćini manje pogibeljna od ikoje druge, i jer je prieka nužda moliti Mletčane, da oslobode sapeti grad nemiloga silnika. Čim to učine Mletčani, Dubrovčani će jednoga od njihove vlastele primiti za svoga kneza, koji će vladati gradom po starom zakonu i običaju. S tim naputkom ode Benešić u Mletke. Tamo rado prihvatiše ponudu i sklopiše s Benešićem ugovor; a na to naložiše namah Tomi Morosinu, koji je tada s brodovljem išao u Carigrad, da sjedne na patrijaršku stolicu, neka uz put pristane u Dubrovniku, te ga oslobodi od silnika Damjana. Morosini došavši u Dubrovnik bude častno primljen od kneza Jude. Kod odlazka Morosinova naputi Benešić kneza Damjana, da izprati gosta do broda. Kad se je družba primakla brodu, Mletčani pozovu Judu, neka uzadje na galiju, pa neka razgleda darove, što ih Morosini nosi latinskomu caru u Carigradu. Juda ih posluša, a Mletčani ga na to okuju u okove i zaplove morem. Tekar sada dosjeti se Juda prevari, pa onako biesan poleti, udari glavom o kormilo broda, te si razkoli glavu. Dubrovčani pak umah zatim primiše za svoga kneza Mletčanina Lovrinca Kvirina, koji im se zakune, da će vazda dobro vladati i braniti dubrovačku obćinu, i da će suditi po starom zakonu i običaju.

Kroz sto pedeset i četiri godine ostade odsad Dubrovnik pod mletačkom zaštitom, pa se u to vrieme od malene gradske obćine razširi u gotovu državicu, koja je obuhvatala ne samo neke priedjele na kopnu, nego i

više otoka i otočića na moru. Kad je pak g. 1358 čitavo dalmatinsko primorje spalo pod vladanje kralja Ljudevita, požuri se i vieće dubrovačko, te pošalje pred kralja nadbiskupa svoga Iliju Saraku, i vlastelu: Petra Ranjinu, Ivu Bunića, Petra Gundulića i Ivu Crievića, da mu ponude zaštitu nad obćinom. Kralj primi ponudu drage volje, te u vieću držanom 11. svibnja u Višeradu, u kojem su uz ine velikaše bili takodjer dalmatinsko-hrvatski ban Ivan Hus i slavonski ban Leustahije, primi kralj od dubrovačkih poslanika zakletvu vjernosti. Obćina se dubrovačka tom prilikom obveže, da će kralju plaćati 500 dukata na godinu, da će kraljevskoj mornarici, kada se digne, davati u pomoć najmanje trideset svojih galija, i da će kralja, kad bi mu se prohtjelo doći u Dubrovnik, gostoljubivo primiti. Sa svoje strane obveza se opet Ljudevit, da će on i njegovi nasljednici obćinu dubrovačku braniti od svakoga i proti svakome; u ostalom da ne će pačati u poslove njezine; a buduć da je obćina živila jedino od trgovine, dozvoli joj, da slobodno tjera svoju trgovinu sa Srbijom i Mletci, pa i onda, kad bi kralj bio u zavadi ili ratu s ovimi državami.

24. Ubijstvo u Budimgradu.

Kralj Ljudevit umre 11. rujna 1382, te bi pet dana zatim svečano sahranjen u Stolnom Biogradu. Pošto nije imao mužkoga poroda, ustanovi prije smrti svoje, da ga nasliedi u prostranoj državi dvanaestgodišnja kći Marija, koju je još kao diete od sedam godina zaručio (1377) s devetgodišnjim tada Sigismundom, sinom slavnoga českoga kralja Karla IV. Ali pošto je Marija bila još premlada. da bi mogla državom vladati, naredi, da *u ime nedorasle* kraljice upravlja državom majka joj

J e l i s a v a Bošnjakinja, koja je još za njega živa mnogo utjecala u državne poslove. A udovi svojoj dade za savjetnika i pomagača vjernoga svoga palatina N i k o l u G o r j a n s k o g a, muža hrabra, odlučna i od srca odana porodici Anžuvinaca.

Umah sjutradan iza pokopa kraljeva vjenčana bi mladjana Marija za kraljicu u Stolnom Biogradu, a zatim poče vladati majka joj Jelisava uz palatina Nikolu Gorjanskoga, koji domala postade i ljubimcem njezinim, kao što bješe ljubimac kralja Ljudevita. Nikola Gorjanski zaokupi obudovljelu kraljicu posvemu, tako da je samo njega slušala, njemu vjerovala, i ono radila, što bi joj on svjetovao. A Nikola Gorjanski upotrebio je povjerenje kraljičino, pa je nastojao, da svu vlastelu i velmože ugarske i hrvatske kraljici omrazi, ne bi li joj utuvio u glavu, da je on sam jedino uzdanje njezino i kćeri njezine. „Zar ne vidiš,“ govorio bi on kraljici Jelisavi, „da te velmože ni najmanje ne mare za tebe, koja vladaš ovim kraljevstvom. Oduzmi ovome baniju, onome županiju, da se ne bi ponieli pa se digli na tebe, a razdaj té časti i milosti onim, koji stoje tebi po boku. Nema nikoga osim mene, koji bi se spominjao neizmjernih zasluga pokojnoga kralja.“ Kraljica Jelisava povjerovala svome ljubimcu, pa počela zavrgavati velmože i vlastelu, oduzimati im časti i službe, pa ih podjeljivati Nikoli Gorjanskomu i njegovim udvoricam. A što bješe još gore: da se ne bi velmože potužili, nije sazivala ni sabora, pače nije ni htjela da potvrdi zlatnu bulu kralja Andrije II.

Ne prodje mnogo vremena, a vladanje kraljice Jelisave i ljubimca joj palatina dodija i gospodi i puku. Osobito se pobojaše velmože, da bi mogli osvanuti i crnji dani Sav narod i u Ugarskoj i u Hrvatskoj zamrzne na žensku vladu; pače bijaše već ljudi, koji su

pomišljali, da kraljevsko žezlo otmu ženskoj ruci i da uzvise na priestolje koju mužku glavu. Nezadovoljne velmože govorahu: „Šta mislimo, dokle ćemo trpiti vladavinu žensku, zavodljivu i na srčbu sklonu? Naše joj usluge ne gode; mrkim nas okom gledaju (kraljica mati i kći), zaboraviše na našu krv, koju smo nekad prolili u službi pobožnoga kralja. Kolike li pogibelji i kolike muke pretrpismo, kad si je kralj Ljudevit našim mačem pokoravao druge narode! Kraljica nas gleda ukloniti s časti, na koje bismo nekad uzvišeni; pred nosom nam zatvara vrata, koja su nam nekad bila otvorena. A nitko joj osim palatina Gorjanskoga nije po ćudi! Valja da tome nadjemo lieka, da nam biesna žena (Jelisava) ne prolije krvi, da nam ne izpije dušu, i da nam ne otme našega blaga krvlju stečena."

Najviše nezadovoljnika bijaše u zemljah kraljevstva hrvatskoga. Tu se prvi pobuni Ivan Paližna, prior (poglavica) reda Ivanovaca u Hrvatskoj i Dalmaciji. On stolovaše u tvrdom gradu Vrani (nedaleko staroga kraljevskoga grada Belgrada), pa se složi s tadanjim hrvatskim banom Stjepanom Lackovićem, i odkaže posluh kraljici Jelisavi. Ona se ljuto prepade, te pohiti umah s kćerju Marijom u Hrvatsku i Dalmaciju Već 24. listopada 1383. bile su kraljice u Zadru, pa su odavle radile, da skuče Ivana Paližnu. I zaista podje im to za rukom. Već iza četiri dana morade se Vrana predati kraljevskim četam, a Ivan Paližna pobježe u Bosnu, gdje ga ugosti kralj Stjepan Tvrtko. Iza pada Vrane pohodiše kraljice redom dalmatinske i hrvatske gradove, obasuše ih milostima u obilju, pa se onda vratiše u Ugarsku, nadajući se, da će odsad biti mir. Ali se prevariše, jer se opet sliedeće godine 1384 skuje urota u gradu Zadru. Urota bi 8. srpnja sretno odkrita; ban *Toma od sv.* Jurja nemilo smrću kazni glavne kolo-

vodje, pa onda prisili sudce i zastupnike grada Zadra, da su morali iznova priseći vječnu vjernost kraljici Mariji i majci joj Jelisavi.

Buna u Vrani i urota u Zadru bili su samo prvi pojavi velikoga pokreta, koji se malo zatim diže u svih stranah kraljevstva hrvatskoga. Pokretu se tomu pridružiše gotovo svi velikaši hrvatski, koji se za kralja Ljudevita dobaviše velikih časti i imanja, dočim ih je sada zavrgavala kralja Jelisava po savjetu Nikole Gorjanskoga. Na čelo pokreta stane biskup zagrebački Pavao Horvat iz Ivanića sa svojim bratom Ivanom; uz njih pristadoše braća Stjepan i Andrija Lacković od Dobrogošća, Stjepan od Šimontornje, knez Stjepan Frankapan, Nikola Seč i mnogi drugi velmože. Svi se zavjeriše, da će svimi silami raditi, da obore zlosretnu i i nepravednu žensku vladu, pa da uzvise na priestolje čovjeka dostojna i sposobna. Najprvo pomišljahu na kraljevića Sigismunda, zaručnika mlade kraljice Marije; ali mnogi ne htjedoše čuti za njega, jer ga smatrahu za tudjina, nevješta ustavu i običajem zemlje. Na to se sjetiše Karla Dračkoga, kralja napuljskoga. I čitava Hrvatska listom se izjavi za njega. Ta i on je bio iz roda Anžuvinskoga; on je bio nekad ljubimac kralja Ljudevita, on je bio vojvoda hrvatski, te je vodio hrvatske čete u slavodobitni rat. Njega je poznavala sva zemlja hrvatska od Drave do mora, njega su pomagali hrvatski junaci, kad je pošao u kraljevinu napuljsku. Uspomena na vojvodu hrvatskoga oživi, i sve je klicalo Karla Dračkoga za kralja.

Kraljica Jelisava živo se prepade, kad je začula, da se je čitava Hrvatska odmetnula. Pohiti brže bolje iz Ugarske u slovinsku zemlju, pa dozove kolovodje hrvatskoga pokreta na sastanak u Požegu. Dne 29. travnja 1385 nadjoše se tamo na okupu: Pavao, biskup zagre-

bački, brat njegov Ivan, Stjepan Lacković, Stjepan od Šimontornje. Nikola Seč, i druge velmože hrvatske. Što je kraljica skupljenoj gospodi govorila i obećavala, nije poznato; ali na posljedku sporazumi se s njimi 14. svibnja tako, da su ti velikaši u ime svoje „i ostalih velikaša, braće, prijatelja i privrženika saveza svoga" utanačili mir s kraljicami Jelisavom i Marijom. Zadovoljna i utješena kraljica Jelisava vrati se na to preko Križevaca opet u Ugarsku.

Ali mir ne potraje dugo. Budi da su se gospoda hrvatska predomislila, budi da je kraljica s Nikolom Gorjanskim ustanove mira kršila, za malo tjedana Hrvatska se na novo odmetne. Gospoda pak i velmože počeše o tom snovati, kako bi isto učinili, što su nekad uradili knezovi Šubići, kad su sami pošli po Karla Roberta u Napulj. Osnova bi prihvaćena, pismo na kralja Karla Dračkoga sastavljeno, a biskup zagrebački Pavao bi odredjen, da nosi kralju poruku i da ga dovede Hrvatsku. Za malo dana ode biskup Pavao preko mora; u Ugarskoj se je razglasilo, da je otišao u Rim papi u pohode, a u istinu krenuo je on u Napulj na dvor kralja Karla Dračkoga.

Jednoga ljetnoga dana prispije biskup Pavao u Napulj. Čim se je nastanio u svratištu, pohrli odmah u kraljevski dvor, ne odmorivši se niti od tegotna puta, nego obukavši samo na brzu ruku svečane haljine. Došav pred kralja Karla Dračkoga pokloni mu se koljenima po talijanskom običaju, pozdravi ga u ime svih svojih drugova i velikaša u Hrvatskoj i Ugarskoj, pa mu onda predade pismenu poruku, snabdjevenu s mnogo pečata. Kralj se gromko začudi s te nenadane poruke, pa se zagleda u strop, ko da se nečemu domišlja. Onda opet svrati oči svoje na biskupa, i videći ga vesela lica, *uvjeri se,* da se tu ne snuje o nikakvom zlu. Sad se

tekar prene i sabere, pa odzdravi biskupu na pozdrav, što mu ga donese preko mora Odpusti još i sve svoje dvoranike, što su se uza nj desili, da se s biskupom povjerljivo porazgovori i posavjetuje.

Kad biskup s kraljem ostade na samu probesjedi on po prilici ovako: „Velikodušni glavaru, uspomena na tvoje slavne predje još nije u nas spala u nezahvalnu zaborav, pa to nas je i ohrabrilo, da se obratimo na te. U tebi teče krv slavnih kralja ugarskih, tebi jedinomu pripada žezlo kraljevstva. Ženska ruka ne umije upravljati državom; ona ne može smiriti borbe, koje je potakla; pa tako je kraljevstvo, koje si nekad gledao bogato i sretno, od biesna rata gotovo uništeno .... Zovemo te dakle, da izmiriš nesložno kraljevstvo, da ujediniš nesložne vojvode . . . tebe ide po pravu kraljevstvo, tebi se dobre volje pokoravamo, da uzljubiš one, koje su ljubili predji tvoji.“ Razabravši kralj, što biskup hoće, ne odgovori mu u prvi mah ništa, već ga milostivo odpusti, jer da će stvar promisliti.

Velika borba nastade sada u duši kraljevoj, što da učini. Sve ga više nešto nukalo, da prihvati ponudu hrvatskih velikaša. Kad se bješe skoro već i riešio, da će na sve pristati, odluči pitati još i svoju ženu, kraljicu Margaretu. Udje zato u njezine hodaje, pa joj ovako progovori: „Neočekivana mi je ponuda stigla, zovu me da idem kraljevat u Ugarsku. Premila ženo, odlučio sam poći i sina našega sobom povesti; tamo ću urediti sve stvari, predat ću sinu kraljevstvo, a na to ću se vratiti u Italiju. U novije doba snašle su nas nevolje na sve strane: papa me je prokleo, a Francuzi se hruste, da će nam uzeti život i vladanje. A što da spominjem još siromaštvo, koje nas bije! Ako nam pak dobri Bog pomogne pa se popnem na ugarski priestol, sve će se to moći ugarskimi silami nadoknaditi. Kaži mi, kako ti

se svidja ova stvar?“ Tužna se kraljica Margareta gotovo upropasti razabravši, što kralj snuje. Suznih očiju i neprestance uzdišući odgovori ona kralju: „Kani se, najmiliji kralju, nesložne i nepouzdane Ugarske, ta mi smo iskusili nevjeru onoga naroda. Ne pouzdavaj se u narod, koji gazi svoje obećanje. Naše neprijatelje suzbit se višnji Bog, kako je ono oborio Otona bavarskoga; on je i druge naše dušmane u toliko prilika smrvio; on će nam se i dalje smilovati, pa nam pokazati put, kojim da krenemo, da savladamo sve nevolje, što nas biju.“ Ali kralj bješe se već pomamio za krunom, pa ne htjede slušati opomena žene svoje. Dozove dapače biskupa preda se, i očituje mu odluku svoju, samo mu oštro zabrani, da o tom ni rieči ne spominje kraljici Margareti.

Kralj Karlo Drački poče se sada spremati na odlazak. Povesti će, kako je namislio, i sina svoga Ladislava sa sobom, ne bi li mu pošlo za rukom, da na nj prenese svoja prava i da ga ovjenča kraljem. Ali tomu se opre kraljica svom silom. Jednoga dana vraćaše se kralj sa sinom svojim u grad iz luke, gdje je opremao brodove. Spazivši kraljica, da sin ide s otcem, gotovo pomanita, pa ogorčena navali na kralja: „Oj najludji svih otaca, zašto vodiš sobom sina u očitu smrt? Ako se ti ne bojiš smrti, koju ti svi proriču, pa ako ti nije stalo za sebe, smiluj se barem meni i ostavi mi tužnoj sina na utjehu. Ja ću inače razpletenih kosa poletiti u grad, pa čitav puk uzdišući i jadikujući moliti, da mi vrati sina, što si mi ga oteo.“ Kralja neugodno zateče jadikovka kraljičina, pa ju poče moliti, da šuti. Ali ona se ne dade smesti, nego udari u još žešće tužbe. Kralj plane, zaboravi na svoju čast, te udari rukom kraljicu po licu, pače joj zaprieti, da će ju baciti u more, ako ne zašuti. Gorko raztužena i uvriedjena kraljica ostavi

kralja i zavuče se u samoću svojih odaja, da tamo izjada težku nevolju svoju. Velika bol kraljičina umekša na posljedku i kralja, pa se okani misli, da bi sobom vodio sinčića Ljudevita.

U to svane i dan odlazka kraljeva (4. rujna). Kraljica mu bješe već oprostila nanesenu uvredu, te ga je kod polazka odpratila na morsku obalu. Prije rastanka još mu reče ovo: „Nisam vidjela čovjeka, tvrdje glave od tebe, koji bi dobre volje hrlio u propast. Eto, ti odlaziš, a ja ću kraljevske haljine, kojimi sam te prisutna slavila, umah skinuti, pa ću pripraviti crno odielo za udovu. Vazda ću se bojati glasnika, koji bi mi javio tvoju smrt.“ Ali kralj nije više slušao rieči kraljičine, nit je mario za uzdisaje njezine. Uzdajući se u svoje pristaoce i nadajući se skorome povratku povede sa sobom samo četiri galije s malom pratnjom. Od napuljskih velikaša podjoše s njim knez Alberico da Barbiano, Navarello Dentico i Jakov Scrovegna. U Napulju vladat će za njegova odsuća kraljica Margareta.

Poslije vožnje od osam dana doplovi Karlo Drački na hrvatsku obalu u Senj. Tamo ga dočekaše njegovi prijatelji i odpratiše ga dalje u Zagreb, gdje ga je biskup Pavao „u obilju mnogih stvari blagodarnom gostoljubivosti primljena njegovao.“ Zidine grada Zagreba nisu bile krunjenome gostu nepoznate, ta on se je desio medju njimi kao vojvoda hrvatski. Sada je ovdje boravio kao odabrani kralj Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, te su se oko njega u biskupovu gradu skupili velikaši i prijatelji sa svih strana hrvatskih, da viećaju i pripravljaju za buduću krunitbu. Po narodu pustiše glase, da je kralj Karlo Drački došao osloboditi oba kraljevstva od vlade lakoumnih žena i silovitoga palatina Gorjanskoga. Time mu utrieše put i u Ugarskoj. Trebalo je medjutim i

njegovim pristašam vremena, dok bi svoje čete sabrali, a dotle je kralj boravio i dalje u gradu Zagrebu.

Na ugarskom dvoru u Budimu zavladao je u to strah i užas, što li će se sve izleći iz toga dogadjaja? Kraljica Jelisava napokon se uvjeri, da će svemu najprvo tako doskočiti, ako kćer svoju Mariju što prije vjenča sa zaručnikom joj Sigismundom. Premda se je mlada Marija bila već predomislila, pa se nekako nećkala, da podje za nestašnoga i neljubljenoga Sigismunda, ipak dodje ovaj u Ugarsku, te koncem rujna 1385 oženi se njome. Ali joj on ne pomože, pače njemu samomu ne bi obstanka u Ugarskoj, jer su mu protivnici zasjede pravili. On zato bolan uteče u Česku ostavivši svoju ženu nepredvidjenoj sudbini. Kad ženitba kraljice Marije ne pomože, domisli se majka joj drugomu, da bi utišala nezadovoljne Ugre. Sporazumivši se sa svojim dosadanjim ljubimcem Nikolom Gorjanskim, skine ga kao narodu nepoćudna s palatinske časti i uzvisi na tu čast Nikolu Seča, jednoga od glavnih kolovodja čitavoga pokreta. Napokon sazove kraljica još i ugarski sabor na 8. studenoga u Budim, pozvavši u nj iz svake županije po četiri odličnija plemića. Sabor se sasta; izaslanici županija tužili se i podigli, da im se vriedjaju „slobo-štine, povlastice i prava pod prvašnjimi kraljevi stečena,“ te poslaše svoje punomoćnike pred kraljice, da zatraže od njih potvrdu tih prava. Kraljica je Marija zbilja sedmi dan sabora (15. studenoga) posebnom poveljom potvrdila prava i povlastice stališa i redova kraljevine, i obrekla, da će ih ona sama neoskvrnjene čuvati i obdržavati. Sabrano plemstvo priznade joj za to kao za uzdarje supruga Sigismunda za „tutora i upravitelja kraljevstva.“

Ali sve ovo bijaše prekasno, jer je u to stranka Karla Dračkoga već suviše mah preotela. Hrvatski velikaši, poimence Horvati, Lackovići, Ivan Paližna (koji

se je vratio iz Bosne), i drugi skupiše svoje čete, pa na čelu hrvatske vojske povedoše u prosincu 1385 svoga izabranika iz Zagreba ravno u Budim. Kada se je vojska približavala Budimu, kraljica Jelisava, kao da ne zna, za što Karlo dolazi, pošalje pred njega poslanika, da ga zapita, dolazi li kao gost ili kao neprijatelj? Karlo odgovori glasniku po prilici ovako: „Vazda se zahvalna srca sjećamo, kako je kralj Ljudevit slavno osvetio smrt otca našega. Potaknuti jošte bratinskom ljubavi, koju gojimo prema sestri svojoj, pohrlismo, da kraljevstvo, ratovi razdvojeno, ujedinimo, da nesložne velmože izmirimo, pa da izmireni narod pod okrilje sestrino povratimo. To je povod našemu dolazku," Kraljica, majka i kći, videći sada, da silom ne bi ništa postigle, odlučiše služiti se prievarom, ne bi li Karla ipak nadmudrile. Učiniše zato, kano da vjeruju riečim njegovim, te razglasiše po gradu, kao da on dolazi s njihovom voljom. Pače, kad se je već primicao Budimu, podjoše mu u susret u zlatnih kočijah uz sjajnu i brojnu pratnju. Došavši pak u Budim ponudiše mu kraljice, da se nastani u kraljevskih dvorih; ali Karlo, budi s čednosti budi s opreznosti zahvali se kraljicam za ponudu, pa ode na stan u jednu gradjansku kuću. Kraljice ga izpratiše sve do njegova svratišta, pa ga i pohodiše u stanu njegovu Kad je tamo Karlo medju obima kraljicama sjedio, reče mu mati Jelisava: „Premili sinko, ugodna je tvoja čovječnost i velika je tvoja zahvalnost prema kralju Ljudevitu, kad si ti ostavio kraljevstvo, ženu i djecu, pa si iz tako daleke zemlje pohrlio, da ugušiš pokret u Ugarskoj i nama biednicam pomogneš. Mi ne možemo dovoljno da ti hvalimo i da te nagradimo, neka ti plati svemogući Bog." Pošto je kraljica svoje rieči tihimi uzdasi popratila, kralj Karlo ponikne nikom i odgovori joj ovo: „Častna majko, dokle bude žive duše u nama, vazda će se zahvalno srce naše

spominjati velikodušnoga kralja Ljudevita.“ Na to se kraljice oprostiše sa svojim gostom, pa se povratiše u kraljevske dvore.

Za malo dana očitovaše Karlovi hrvatski pristaoci, čim se je prikupilo i iz Ugarske njegovih ljudi, pošto su upravo došli. Proglasiše ga naime upraviteljem države, a on se namah na to useli u kraljevske dvore i sazove sabor za Božić. Na saboru nadjoše se sami prijatelji njegovi; oni uzbuniše puk, te gotovo čitavi Budim zahtievaše Karla za kralja. „Ovoga Karla“ vikaše svjetina, „posla nam sam Bog s neba, njega čovjeka hoćemo za kralja.“ Na to sabor jednoglasno proglasi Karla za kralja ugarskoga i hrvatskoga. Kad to vidješe kraljice Jelisava i Marija, ljuto se zabrinuše. No još se više prepadoše, kad no stiže u kraljevske dvore poslanik sabora zahtievajući, da se Marija odreče krune i kraljevstva. „Budite zadovoljne,“ govoraše glasnik, „što ste dosad po Božjoj i našoj volji kraljevale; sad vam se je odreći i krune i vladanja. Ne ćemo više, da nam žena zapovieda. Pa ni po pravu ne ide vas kraljevstvo; vi ste žene, a Ugarskoj nije nikada kraljevala žena. Pa niste ni vrstne, da tolikom državom ravnate. To može jedino čovjek. Ovo, što rekoh, volja je sviju. Dobro je zato, da popustite volji stališa, osobito kad inače udesiti ne možete.“ Kraljica kosnuše se duboko ove rieči, zaniemiše i gotovo da se onesviestiše. Prva se dozove k sviesti kraljica Marija, pa suznih očiju probesjedi ovako: „Ne ću da se odrečem otčeva priestolja, jer me zapada po pravu; medjutim radite vi po svojoj volji, kako ste započeli, ja sam suviše slaba žena, da bi se mogla protiviti. Molim vas jedino, da poštedite život moj i majke moje, i da me pustite otići iz Ugarske, pa da odem k svome suprugu, kojega ste otjerali.“

Sad se tek sjeti majka Jelisava, da kćer u bolje

uputi. Zato reče najprvo glasniku: „Mili moj sinko, u veliku si nas biedu turio, jer tražiš, da ti mi slabe žene umah odgovorimo. Podji i kaži onim, koji su te poslali, da si izvršio, što ti povjeriše. Mi smo pod jednim krovom s Karlom, pa ćemo mi same njemu odgovoriti na ovu poruku." Kad glasnik ode, kraljice navališe plakati, pa pošto se izplakaše, počeše se dogovarati, što da učine. Iskusna majka svjetovaše kćer, neka popusti, da ne bude gorega zla; možda će svanuti bolji dani, kad će joj se vratiti izgubljeno priestolje. Nešto od straha za život, a još više upućena lukavom majkom, Marija se na posljedku rieši, da će se odreći krune. Dozove kralja Karla Dračkoga, pa mu reče: „Holimi Ugri, narodom neobuzdanim, ne može žena da vlada; zato primi ti žezlo predja tvojih, pa vladaj, kako umiješ i hoćeš." Poput munje proleti ova poruka gradom Budimom, i sve je vjerovalo da se je kći kralja Ljudevita dobre volje odrekla priestolja.

Ovako se je Karlo Drački pomoću hrvatskih velikaša uzpeo na priestolje ugarsko. Umah zatim spremao se, da se vjenča i starom krunom kraljevskom. Bješe to na staru godinu 1385, a vjenčao ga je ostrogonski nadbiskup Dimitrija. Na polazku iz Budima u Stolni Biograd pratila su Karla obje kraljice, neka sviet vidi, da su one sporazumne, i da mu je Jelisava zbilja majka, a Marija sestra. No već putem mnogi su plemići sažaljevali tužne kraljice, što su poput robkinja morale gledati slavlje svoga protivnika. Još više ozlovolji se narod za samoga krunisanja. Baš kad je slavlje u crkvi bilo najveće, obje kraljice padoše na grob kralja Ljudevita, pa vrelimi suzami nakvasiše mramor grobnice njegove. To dirne skupljeni narod silno; pa kad je zatim nadbiskup ostrogonski tri put narod pitao, hoće li Karla za kralja, nije crkva ozvanjala oduševljenim klicanjem,

nego muklim šaptom, koji je svaki put bio sve slabiji. I druga zlosretna znamenja potakoše mnoge, te počeše slutiti zlo. Tako zajaši Karlo poslije vjenčanja konja, da prodje ulicami Stolnoga Biograda; pa kad su htjeli da iznesu iz crkve zastavu sv. Stjepana, da ju nose pred kraljem, udariše njom o crkvena vrata te ju razbiše. Puk je umah nagadjao, da će se nešta zgoditi. Još neugodnije slutnje obuzeše pučane, kad je Karlo ulazio u Budim, pa je nastala strašna oluja s grmljavinom i potresom, s kojega se razpukoše zidine kraljevske palače. Pa i samoga Karla, pričaju, da su stale moriti crne slutnje, kada jednoga dana doleti sila vranih gavranova pa poče udarati krilima po prozorih kraljevske palače i graktati, da je sve ozvanjalo. Gonili ih — ali sve zaludo, oni se ne dadoše preplašiti.

I zaista se spremala krunjenomu kralju crna kob. Kraljica Jelisava dan i noć viećala sa svojim ljubimcem Nikolom Gorjanskim, kako da se rieši neugodna gosta u kraljevskih dvorih. Dok je Karlo Drački, okružen od svojih hrvatskih i talijanskih pratilaca, skoro bezbrižno lastovao, dieleći nagrade svojim vjernim službenikom, dok je žena njegova Margareta, dobivši prve glase o njegovu vjenčanju, slavila slavlje s čitavim narodom u Napulju; dotle je lukava i himbena Jelisava neprestano snovala, kako da se osveti čovjeku, koji je njoj ugrabio vladu, a kćeri krunu i priestolje. A osnove je svoje mogla lasno izvesti, ta stanovala je sa svojim najljućim dušmaninom pod jednim krovom!

Mjeseca siečnja 1386 boravio je Karlo Drački neprestano u gradu Budimu. Stanovao je s kraljicami skupa u kraljevskom dvoru, dao im je izkazivati kraljevske počasti, dopuštao im je, da obće s kime ih je volja, ne braneći pohode kod njih niti onim, koji su na-nj očito mrzili, pošto ih je, skinuvši ih sa njihovih časti ljuto

uvriedio. Kraj tolike nebrige njegove mogla je Jelisava raditi, i obćiti, što i s kim je samo htjela. Dne 7. veljače, trideset i deveti dan iza Karlova krunisanja, udje u kraljevski dvor Nikola Gorjanski s velikom pratnjom svojih ljudi. Govorilo se, da će se oprostiti s kraljicami, jer se sutradan vraća u Slavoniju, da u Gorjanu proslavi pir svoje kćeri. Oružane čete, koje će ga na putu pratiti, pa i druge, koje bješe potajno dozvao, stajale su pripravne u varoši i pred vratima kraljevskoga dvora. Pod večer zamoli Jelisava kralja Karla Dračkoga, da dodje za čas k njoj u njezine odaje (dvorane), jer da će mu saobćiti neke glase, koji joj stigoše od zeta Sigismunda. Karlo dodje, te bi neobično prijazno dočekan. Pošto mu kraljica napomenu, da će govoriti o državnih poslovih, odpusti on svoje talijanske pratioce, dočim mu se tjelesni stražari razštrkaše po hodnicih. Na jednom udju u dvoranu Nikola Gorjanski i prvi peharnik Blaž Forgač, da se tobože s kraljicom oproste. Razgovor se medjutim i u njihovu prisuću nastavi. Kada se je u to Karlo licem okrenuo kraljici i odvratio od obih mužkaraca, namigne Gorjanski Forgaču, a ovaj izvuče svoju topuzinu izpod kabanice i zakala ju Karlu u glavu. Ubojica se na to mašući krvavim topuzom protura kroz nadošle tjelesne stražare i pohiti k četam Gorjanskoga, pa ih dovede u dvorište palače. Kraljica Jelisava pala tobože u nesvjesticu; a Gorjanski izletio iz dvorane, da krvlju započeto djelo završi. Karlo medjutim ne bijaše mrtav, nego samo omamljen; osviestiv se malko odtetura u svoje odaje. U to bi talijanska tjelesna straža Karlova iz dvora protjerana, te dvorom zavlada Gorjanski, koji dade polumrtva Karla pomno stražiti. Sutradan naviještali su glasnici po ulicah Budima grada, da je Karlo mrtav, a zakonita kraljica Ugarske i Hrvatske da je Marija, koja prašta velédušno svim, koji

su budi milom budi silom pomagali njezine krvne neprijatelje. Svjetina Budimska koja je nedavno klicala Karlu, isto je tako oduševljeno pozdravljala Mariju, pa da oduška dade svojoj radosti, porobila je dućane talijanskih trgovaca. Hrvatske čete pako, i hrvatski velikaši, koji su Karla dopratili u Budim, vratiše se s talijanskimi savjetnici i stražari njegovimi u Hrvatsku, hoteći tako pokazati, da ne pristaju uz kraljicu Mariju. Hrvatske čete vodili su kući ban Ivan i Stjepan Lacković.

Isti dan, kad je Gorjanski dao Mariju proglasiti kraljicom, odveden bi smrtno ranjeni Karlo iz Budima u tvrdi Višegrad. Tamo ga je čuvala jaka straža, čekajući na njegovu smrt. Ali jaka narav Karlova ko da će preboljeti smrtonosne rane; pa kad to kraljice začuše, zapovjediše da se ubije. Jedni tvrde, da su ga zadavili; a drugi, da su ga otrovali.

Karlo Dračk pogibe tužno 24. veljače 1386, ostavivši za sobom razklimani priestol napuljski, i uz udovu Margaretu jedva desetgodišnjega sina Ladislava i kćer Ivanu. Bješe mu tekar četrdeset godina. A bio je uman i valjan vladar. U svojoj nasljednoj kraljevini (Napulju) proslavio se kao vrstan vojvoda i vladalac, kao prijatelj znanosti i umjetnosti, koji je rado časove dokolice provodio medju učenjaci i pjesnici. I u Hrvatskoj steko si je još ko vojvoda upravo timi vrlinami mnogo pristalaca i oduševljenih prijatelja, koji su se od njega nadali spasu svoje domovine.

26. Osveta Hrvatâ.

Kad se je Ivan Horvat s bratom Pavlom i Ladislavom, i s nepokolebivim Ivanom od Paližne iz nesretnoga Budima vratio u Hrvatsku, pa kad se je pročulo za *tužni konac* hrvatskoga ljubimca, Karla Dračkoga,

zajauče sva zemlja od Drave do mora. Bilo je doduše pojedinih velikaša, koji su hrlili, da se poklone Mariji i majci joj Jelisavi; ali najveći dio hrvatskoga naroda odvraćao se je s užasom od kraljica krvnica, pa je vapio za osvetom. Ivan Paližna ostao banom u Hrvatskoj i Dalmaciji, da ih čuva za sina Karlova, mladjanoga Ladislava, dočim je Ivan Horvat pošao s bratom Ladislavom u slovinsku zemlju, a odanle u nekadanju svoju banovinu Mačvu, da i ovu oblast podigne na noge, pa da plane sva zemlja od Morave do mora. Za kratko vrieme podje Ivanu Horvatu za rukom, te zauze Mačvu s kraljevskimi gradovi Bitvom, Kupinovim i sa znamenitim gradom Beogradom, a zatim oblada Sriemom, županijom vukovskom i požežkom, pa će odavle udarati i na samu Ugarsku.

Silan strah obuze kraljicu Jelisavu, kada saču, što se ono zbiva na obalah Save i Dunava. Imenuje namah mačvanskim banom svoga pouzdanika Stjepana Koroga, pa ga pošalje s vojskom na jug, da pokori hrvatske ustaše. Stjepan ogleda se sa Ladislavom Hrvatom, razbije mu čete, te osvoji banovinu Mačvu s ona tri grada. Ali taj poraz nije ustaše pokorio, već ih je podstrieknuo na što žešći odpor. Ivan Horvat i Ivan Paližna pohrliše sa svojimi četami, da se pridruže razbijenomu Ladislavu i da sjedinjenimi silami udare na bana Stjepana. Ustaška vojska razbije kraljevsku, protjera ju preko Save, pohara dvore bana Stjepana, zarobi veliko roblje, osvoji županiju požežku i vukovsku, pa onda se spremi, kako će provaliti u Ugarsku. Stjepan Korog nadje se sada u velikoj nevolji. U sretan čas stiže mu pomoć od ugarskih velikaša, pa ojačavši tako sadje opet na jug Drave i zametne bitku s ustašami, u kojoj ih razbije i potisne.

Premda je kraljevska vojska pobiedila, ipak ne bijaše ban Stjepan tako jak, da bi mogao ustaše svladati i pokoriti. Razbijena vojska ustaška povukla se u zapadne strane slovinske zemlje, pa se spremala na novu, žešću borbu. To dodija Nikoli Gorjanskomu, kojega su gradovi i posjedi takodjer mnogo stradali za ovoga ratovanja, pa odluči jednim udarcem skršiti ustaše u svome zavičaju. On sam vodit će vojsku na njih; a da bi ih lašnje pokorio, sklonio je obje kraljice Mariju i Jelisavu, da ga i one prate na bojno polje, pa da svojom prisutnosti pomognu k odlučnoj pobjedi.

Polovicom srpnja 1386 silazile su kraljice s Nikolom Gorjanskim u južne strane k vojsci bana Stjepana. Pratila ih je sjajna pratnja, sav rod Gorjanskih knezova (Nikolini sinovi Ivan i Nikola, zatim stričevići njegovi Pavao Stjepanov i Ivan Pavlov), zatim Mikac Prodanić, Ivan Morović, ubojica Karlov Blaž Forgač, Poljak Sćibor Sćiborić, i mnogi drugi velikaši, koji se poimence napominju. Kraljice predjoše s odličnom pratnjom svojom rieku Dravu, a onda krenuše ravno prema Djakovu i gradu Gorjanu, baštini Gorjanskih knezova.

Hrvatske ustaše jedva dočekaše taj čas, da se s ubojicama svoga ljubimca kralja sastanu na slovinskoj zemlji. Ban Ivan Horvat, čim je čuo, da su kraljice prešle preko Drave, razašalje svoje uhode, da ju traže i da mu dojave, kojim je putem udarila. Saznavši za sve stavi zasjede, da ulovi i kraljice i čitavu pratnju njihovu.

Zorom 25. srpnja prolazile su kraljice s pratnjom svojom cestom prema Djakovu, ne sluteći ništa zla. Jošte je bila samo jedna ura hoda od grada Gorjana, kad no na jednom navališe na njih ustaše, vodjeni braćom Ivanom i Ladislavom Horvati, i Ivanom Paližnom. Jaka konjanička četa ustaša obkoli ih i zametne boj.

Mnoge čete kraljevske pobjegoše glavom bez obzira, a što ne mogaše umaknuti, bi posječeno. Prvi se obori na ustaše Blaž Forgač, krvnik Karlov, ali ga obori s konja ustaško koplje. Na to priskočiše ustaše, pa mu na očigled kraljica odrubiše glavu. Videći to Nikola Gorjanski, skoči s konja, pa stade uz kola kraljičina, da brani sebe i njih. Borio se je upravo junački i odbijao udarce neprijateljske, dok se napokon jedan ustaša uvuče pod kraljičina kola te ga potegne za noge, tako da je na zemlju pao. Sad se oboriše na nj drugi vojnici, pa ga pred očima obih kraljica razkomadaše. Dvoranici i velikaši popadaše sada redom, ili pak biše živi zarobljeni. Ostadoše napokon same kraljice sa svojimi dvorkinjami, koje su bile u kolima. Razjareni ustaši navališe sada na kola. prevališe ih i izvukoše iz njih obje kraljice. Uz neprestane pogrde i uvrede dovedoše ih pred Ivana Horvata, koji ih oštrimi riečmi uze koriti i spočitavati im ubojstvo Karla Dračkoga. Kraljice bijahu u smrtnoj stisci. Jelisava pade Ivanu pred noge, pa ga sklopljenih ruku uze moliti: „Pomiluj, bane, pomiluj; sjeti se dobroga kralja Ljudevita, pa se ne sveti nedužnoj kćeri njegovoj. Ja sam zamislila onaj zločin; moj sukrivac koji ga je izveo, okajao je netom smrću svoj grieh. Smiluj se slaboj ženi, tako ti časti tvoje, ta nisam ni ja bez razloga sagriešila.“ Ban Ivan ne htjede si ruke omastiti krvlju žene kraljevskoga roda i rodjakinje svoga pobratima bosanskoga kralja Tvrtka; zato oprosti kraljicam, i majci i kćeri, ali zapovjedi, da se zajedno sa zarobljenimi velikaši i dvoranici zatvore u tvrde gradove po Hrvatskoj. Od pratilaca naime kraljičinih pobjegoše samo Ivan Morović i Nikola Gorjanski sretno svojim kućam; svi ostali ili izgiboše ili padoše s „blagom neizmjerne množine i velike vriednosti“ u ustaške ruke.

Sada se napuniše tamnice grada Požege i Orljave u Slavoniji, Čakovca u Medjumurju i Počitelja u Krbavi. Zarobljene kraljice pak odvede Ivan Paližna najprvo u Ivanić, odanle u Gumnik (sada Boriljevo), dvorac biskupa zagrebačkoga kod Čazme, a na posljedku u Novi grad na moru (gradu Zadru na sjeveroiztoku). Pričaju neki, da su ustaše mrtvomu Nikoli Gorjanskomu odrubili glavu, pa ju poslali u Napulj kraljici Margareti, neka vidi, kako su Hrvati osvetili tužnu smrt svoga ljubimca a njezina vojna.

Čitava Hrvatska s Dalmacijom, Slavonijom i Mačvom bijaše sada u vlasti Ivana Horvata i njegovih ljudi. Zabrinuti velikaši ugarski sastadoše se u Budimu, da viećaju, što će učiniti. Pozvaše i kraljevića Sigismunda, muža zarobljene kraljice Marije, da oslobodi svoju suprugu i da smrvi hrvatske ustaše. Dvie velike vojske poći će na nevjerne Hrvate; jednu će voditi Ladislav od Lučenca, a drugu Nikola Gorjanski, sin nesretnoga palatina. Sam Sigismund dodje početkom godine 1387 u Hrvatsku, pa nastojaše deseći se u gradu Koprivnici, kako bi ustaše svladao. No ovi, da svoje protivnike zaplaše, udjoše nekoliko dana poslije mlade godine u Novigrad, pa zadaviše tamo kraljicu Jelisavu na očigled njezine kćeri Marije. Tek 9. veljače donesoše joj mrtvo truplo u Zadar, pa ju sahraniše u starodrevnom samostanu sv. Krševana. Tako pogibe Jelisava Bosanka, žena puna duha, odvažna i neumorna, koja je vladala državom još za kralja Ljudevita. Ustaše hrvatski smatrahu ju za svoju najljuću protivnicu, pa znajući, da se s njom ne će moći nikada izmiriti, zadaviše ju u tavnici, i da nestane glavnoga kamena smutnja, i da se prepadnu ugarski prijatelji kraljice Marije.

Smrt kraljice Jelisave i sreća hrvatskih ustaša, koji *su malo zatim zauzeli* i kraljevski grad Gradac u Za-

grebu i tvrdi Medvegrad u gori zagrebačkoj, silno se kosnu Marijinih prijatelja u Ugarskoj. Na samu cvjetnicu (31. ožujka) 1387 sastadoše se u Stolnom Biogradu, pa tamo ovjenča vesprimski biskup Benko kraljevića Sigismunda krunom sv. Stjepana. Sada će Sigismund kao krunjeni kralj moći odvažnije postupati, i da umiri Hrvate i da spase svoju ženu Mariju, koja je svedjer čamila u Novigradu, strepeći danju i noću, da ju ne stigne tužna sudbina majčina. Na veliki četvrtak (4. travnja), dakle nekoliko dana iza krunisanja, izdade Sigismund ovaj proglas na Hrvate: „Sigismund, Božjom milosti kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske svim svojim vjernim plemićem i drugoga staleža stanovnikom, koji su u naših kraljevinah Dalmacije i Hrvatske, pozdrav i milost. Vjerni ljubezni naši! Pošto su Ivan Horvat, nekada ban, i Ivan (Paližna), koji se drži za vranskoga predstavnika, očiti protivnici sv. krune i kraljevine Ugarske i našega veličanstva, već dosad u naših kraljevinah počinili silnih bezakonja, pa se opet, kako se glasa, spremaju da ih počine: to ćemo, ako Bog da, za kratko vrieme zajedno sa svojimi vjernimi biskupi i velikaši kraljevine Ugarske odlučiti, da se prihvate zgodna sredstva, pa da se ti naši buntovnici valjano kazne za svoju tvrdokornost. Zato vjernosti vaše molimo i ozbiljno vam nalažemo, da uztrajete u vjernosti, u kojoj bijahu dosad vaši predji za prošlih kraljeva, i u kojoj bijaste i vi, i još jeste, kako se nadamo, pak da se onim protivnikom muževno oprete; česa ćemo se velednšno vazda spominjati i (hvaliti) vam i svakomu od vas.“

Sigismund medjutim nije se samo s ovim proglasom zadovoljio, nego je upro svu svoju snagu za spas svoje žene Marije. U odlučni čas nadje u samoj Hrvatskoj gorljiva privrženika, koji mu je zborom i tvorom pomagao. Bijaše to Ivan Frankapan, knez krčki i modruški.

On se kralju ponudi, da će voditi kraljevsku vojsku pod Počitelj i Novigrad, pa osloboditi tamošnje sužnje. Ali se kralj Sigismund poboja, da bi Ivan Horvat u osudni čas poveo kraljicu Mariju preko mora u Napulj, odakle se sigurno ne bi više vratila. Za to nastojaše svom silom, da sklopi s Mletčani savez, pa da mu oni pomognu svojom mornaricom. Dne 9. travnja poručivao je u to ime Mletčanom: „Ja sam sa svojimi velmožami i biskupi odlučio, da dvie nedjelje poslije Duhova podjem na vojnu proti banu Ivanu i Ivanu Paližni. našim buntovnikom, da ih po mogućnosti uništim, pak da onda podjem do mjesta, gdje je naša supruga zatvorena. Ali pošto se bojim da bi ju buntovnici mogli prevesti preko mora na druge strane: to vas molimo, koliko samo možemo, da izvolite razmjestiti po moru svoje galije, koje bi branile, da bude prevezena. Ali to bi valjalo umah učiniti.“ Mletačka se vlada rado odazove molbam Sigismundovim. Oboruža dvadeset i četiri galije, providi ih dovoljnom vojskom i povjeri ih svojemu vojvodi Ivanu Barbadigu s nalogom, da ne samo zaprieči, ako bi ustaše htjeli Mariju iz Novigrada drugamo po moru prevesti, nego da i kraljevsku vojsku na kopnu podupre, čim bi kraljica oslobodjena bila.

Osiguravši se tako Sigismund na moru spremi se na kopnenu vojnu. U svibnju 1387 diže se knez Ivan Frankapan, pa sjedinivši se s knezovi krbavskimi Butkom, Nikolom i Tomom, pohrli iznebuha pod grad Počitelj u Lici, gdje je stajao Ivan Paližna i stražio stražu da mu ne uteku sužnji Stjepan Korog, Stjepan Kanižaj, i drugi, koji su još od srpnja prošle godine bili zatvoreni. Kako je Ivan Frankapan Paližnu naglo zaskočio, nije ovaj mogao grada dugo braniti. Pomoći ne mogaše se od nikuda nadati, jer su druge vojske zabavljale drugove njegove. Ivan Paližna hrabro se je borio, te je

danju i noću napadao na obsadne čete. Ali na posljedku ponestade u Počitelju hrane, pa tako prisili Pališnu ljuti glad, da se pogadja o predaji grada. Knez Ivan Frankapan tražio je od Ivana Pališine, da pusti kraljicu Mariju na slobodu, a za to može sam slobodno otići iz grada i poći, kamo ga je volja. Ivan Pališna izprva nije htjeo da na to pristane; ali na posljedku „iztrošen gladom i neprekidnim bojem“ privoli te izadje iz grada. Predajom Počitelja dobavili su se slobode svi oni velikaši ugarski, koji su u njem bili skoro godinu dana zatvoreni.

Iz Počitelja ode Ivan Pališna preko Velebita na jug u Novigrad, da barem taj grad obrani od sile neprijateljske, i da u suprot svome obećanju i nadalje zadrži kraljicu Mariju u sužanjstvu. No Ivan Frankapan pohiti odmah za njim i obsjedne grad s kopna; dočim mletački vojvoda Ivan Barbadigo udje u Novigradski zaljev, te opaše grad s morske strane. Uza sve to Ivan Pališna nije bio čovjek, da bi se tako lasno predao, već se je hrabro otimao sjedinjenoj vojsci mletačkoj i kraljevskoj. Na posljedku ne preostade mu ipak drugo, nego da se pogadja o predaji. S knezom Ivanom Frankapanom ne htjede priegovarati, pošto je bio vojvoda Sigismundov, kojega Pališna nije priznavao za zakonitoga kralja; već pozove mletačkoga vojvodu Ivana Barbadigu, da se s njime pogadja. Ivan Pališna pustit će zatvorenu kraljicu na slobodu, ali za to dati će mu mletački vojvoda taoce, kojimi će jamčiti, da se ne će nikako zlo dogoditi ni njemu ni njegovim ljudem. Pa tako i bješe. Dne 4. lipnja 1387 izadje kraljica Marija iz Novigrada, u kojem je do deset mjeseci bila zatvorena, pa odplovi na mletačkoj galiji najprvo u Nin, zatim u Senj, a odavle podje 1. srpnja u Zagreb, gdje se iza tolikih patnja sastade sa suprugom svojim Sigismundom.

Oslobodjenje kraljice Marije prouzrokova veliko veselje i u Ugarskoj i u Mletcima. Pa i sam papa rimski pohvali u pismu Mletčane i krčkoga kneza Ivana Frankapana. Sretni taj dogadjaj ohrabri Sigismunda, pa svimi silami pregne, da sasvim skrši pokret u zemljah hrvatskih. Ne samo u Hrvatskoj, nego i u Slovinskoj zemlji i u Mačvi moraju se razpršiti pristaše Karla Dračkoga i mladjanoga mu sina Ladislava. Krvava borba razmahne se sada poimence u slovinskoj zemlji. Ivan Horvat razbijen bi od kraljevskih četa kod Cernika, pa se morade zatvoriti u tvrdu Požegu. Ali i tamo obkoli ga kraljevska vojska, te bi on bio živ pao u ruke svojih neprijatelja, da ga ne spase Stjepan od Šimontornje, stari znanac njegov, a sada vojvoda kraljevskih četa. On ga potajno „svojom lisičjom lukavosti“ dade dovesti u svoj logor, pa ga onda pusti, da bježi preko Save u Bosnu.

Hrvatski ustaši bijahu u čitavom kraljevstvu razbiti te moradoše pobjeći u susjednu Bosnu, gdje ih je već odprije rado primao kralj Stjepan Tvrtko, te ih pomagao vojskom i zairom. Hrvati se okaniše sada nade, da bi mogli na priestolje podići napuljskoga kralja Ladislava, već počeše raditi svimi silami, kako bi hrvatsko, kraljevstvo izvinuli iz ruku Sigismundovih, pa ga onda pridružili moćnoj državi bosanskoj. A pri tom pomagaše ih gorljivo i izdašno sam Stjepan Tvrtko. Odkada se je naime on 1376 svečano ovjenčao dvogubim viencem: srbskim i bosanskim, živa mu je bila želja, da prikupi pod svojim žezlom sve zemlje srbske i hrvatske, i da stvori moćnu državu, koja bi dopirala od Morave i Dunava do jadranskoga mora. Osobito je pak žudio, da bi se mogao što prije prozvati kraljem „Hrvata i Dalmacije“, i da bi zaista ovimi zemljami obladao. Za to mu u najzgodniji čas dodjoše hrvatski bjegunci, nudeći mu neke svoje gradove, da ih uzme za sebe, pa da iz

tih gradova pokuša osvojiti čitavu Hrvatsku i Dalmaciju. Još g. 1387 bio je gospodar znamenitih gradova hrvatskih: Klisa, Vrane i Ostrovice, odakle je njegov odsad vojvoda Ivan Paližna s bosanskimi četami na sve strane širio vlast bosanskoga kralja. U isto vrieme opet provaljivali su Horvati i Lackovići s bosanskimi junaci preko Save u slovinsku zemlju.

Tri pune godine (1388—1390) potraja borba Tvrtkova za Hrvatsku i Dalmaciju. Iz tvrdoga grada Klisa, iz Vrane i Ostrovice udarali su Ivan Paližna i vojvode bosanske na obliže gradove dalmatinske. Osobito je mnogo stradao Sigismundu vjerni grad Split. Evo kako se u lipnju 1388 izjadaše Splićani svome kralju Sigismundu: „Već više od tri godine bije nas mač kralja bosanskoga, a već osamnaest godina trpimo progona od Ivana Paližne. Ti su nas dušmani naši nekad odieljeni uznemirivali, no od 18 veljače ove godine gnjetu nas zajedničkimi silami, progone nas i uništuju. Banovina Bosna i grad Klis puni su naših zarobljenika, mrtvaca, pliena i odkupa za zarobljenike. Sve, što god imamo, oštećeno je, uništeno, spaljeno sve do zidina samoga grada, a što je još gore, naši su zarobljenici ne samo nemilosrdno mučeni, nego i gladom i žedjom moreni, pače ih i uda lisavaju, te s toga umiru. Trupla naša nesahranjena daju se vukovom i bacaju se psom. Svi nam se usjevi otimlju, da s ognjem haraju; dohodci našega grada posve su do ništice smanjeni, a troškovi silno pomnožani. Od morske strane očekujemo svaki dan navalu brodovlja, koje je na zapovied i trošak kralja Tvrtka u Kotoru sagradjeno. Prošle godine 2. kolovoza provalila je golema vojska bosanska u naše polje, a sada je vojska kralja bosanskoga, sjedinivši se s vojskom Ivana Paližne, 18. svibnja

opet udarila na naš kotar i ostala tamo trinaest dana, rušeći vinograde i sjekući drveće. . . Uviek stojimo u oružju: noću ne spavamo, nemamo mirna dana . . ."

Poput Splita stradali su i drugi gradovi primorski i zagorski, koji se nisu htjeli pokoriti kralju bosanskomu. No i nekim knezovom hrvatskim, poimence Nelipićem i Ugrinićem, ne bijaše bolje. Upravo ti knezovi složiše se 6. listopada 1388 s gradovi u savez, „da medjusobnom podporom sačuvaju sebe i svu imovinu svoju u dužnoj vjernosti kruni ugarskoj". Ali sve to nije ni malo prudilo; pače malo zatim pade i grad Knin, taj ključ kraljevstva hrvatskoga, u bosanske ruke. Kralj Tvrtko imenuje na to vojvodu bosanskoga Vlatka Hranića svojim namjestnikom u Hrvatskoj; a njemu će biti u pomoć Ivan Paližna i vojvoda Hrvoje Vukčić iz dônjih krajeva bosanskih.

Uza sve to potraje borba u Hrvatskoj i Dalmacij gotovo još dvie godine. Neko se je vrieme činilo, ko da će Sigismundovci pretegnuti, pošto su bosanskomu kralju oteli znameniti Klis; no koncem g. 1389 nasmija se sreća iznova Tvrtku i hrvatskim ustašam, te vlast bosanska opet bi utvrdjena. Namjestnikom Tvrtkovim u Hrvatskoj postade na to Ivan Horvat, a zapovjednikom bosanskih četa vojvoda Pavao Klešić. Sad se ne mogoše više ni najtvrdji gradovi održati. U travnju 1390 poslaše Splićani svoje poslanike Petra Zorića, Dionizija Ilijića, Nikolu Sriću i Mihu Madijeva u Bosnu, da kralju Tvrtku preporuče grad i nastoje ugovoriti s njim „mir i slogu na čast njemu, a za dobro i korist občine splitske." Za primjerom grada Splita povedoše se ostali gradovi dalmatinski, medju njima i Šibenik. Jedini Trogir, koji je doslije najviše naginjao bosanskomu kralju, uze *se otimati u* zadnji čas. Ali se i Trogirani na posljedku *predomisliše,* pa se 8. lipnja pokloniše kralju bosan-

skomu. Poslije gradova na kopnu zaredaše i odaljenije obćine otoka Brača, Hvara i Korčule. Bračani poslaše u Sutisku na dvor kraljevstva bosanskoga tri svoja poslanika, koje posebnim pismom preporuči ban Ivan Horvat, namjestnik Tvrtkov u Hrvatskoj i Dalmaciji. Pošto su poslanici kralju očitovali, da su svi žitelji otoka Brača pred svojim javnim bilježnikom Radinom Dragotom prisegli vječnu vjernost njemu i njegovim nasljednikom, izdade Stjepan Tvrtko 23. srpnja otoku Braču u dva jezika (hrvatskom i latinskom) povelju, kojom mu potvrdi stare sloboštine, oprostivši njegove žitelje svih daća i ostavivši im pravo, da si sami biraju knezove, koje će medjutim vazda on potvrditi. Slične povelje podieli žiteljem Hvara i Korčule.

Mjeseca srpnja 1390 postade dakle [illegible] Tvrtko gospodarom velikoga diela Hrvatske i Dalmacije. Njegova vlast obuhvataše svu zemlju hrvatsku od Velebita do Cetine, i od Cetine na jug do Kotora. K tome pokoriše mu se još i veliki otoci dalmatinski Brač, Hvar i Korčula; a po svoj prilici priznaše ga za svoga kralja i krbavski knezovi Kurjakovići. Videći Stjepan Tvrtko najveći dio Hrvatske i Dalmacije u svojih ruku, proglasi se svečano i kraljem Hrvatske i Dalmacije. Malo zatim, koncem kolovoza 1390 dodje na Tvrtkov dvor u Sutisku i nadbiskup splitski Andrija Gvaldo, da mu se pokloni kao prvostolnik katoličke crkve u hrvatskom kraljevstvu. Tvrtko primi prvostolnika najljubaznije, pače izdade malo zatim svečanu povelju, kojom poput vladara hrvatske krvi potvrdi stare slobode i pravice splitske nadbiskupije. Ujedno naloži Pavlu Klešiću, vojvodi kraljevine hrvatske, da nadbiskupa i njegovu splitsku crkvu štiti i brani, dokle god nadbiskup ostane vjeran kraljevstvu bosanskomu.

Evo tako osvetiše Hrvati smrt Karla Dračkoga. Kraljica Jelisava izdanula u tavnici grada Novigrada, a Hrvatska se s Dalmacijom odmetnula od kraljice Marije i supruga joj Sigismunda, pa se sklonila pod moćno okrilje slavnoga bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka.

27. Krvavi sabor u Križevcih.

(1397).

Veliki kralj bosanski Stjepan Tvrtko, od nedavna kralj Hrvatske i Dalmacije, gradio je velike osnove, pače je htjeo da se oženi kćerju austrijskoga vojvode Alberta III. iz moćne već tada porodice Habsburga, kad ga najednom zateče smrt 23. ožujka 1391. Nešto prije, 16. veljače bješe umro i Ivan Paližna, najgorljiviji mu pristaša, koji je najviše radio, da se Hrvatska s Dalmacijom pridruži bosanskoj državi.

Čim je nestalo Stjepana Tvrtka i Ivana Paližne, namah se diže ugarski kralj Sigismund, da vrati izgubljenu Hrvatsku svojoj vlasti i da trajno pokori hrvatske ustaše, pa da bude jednom kraj i konac vječitim smutnjam na jugu Drave i Save. Osobito mu bijaše u prilog, što novi kralj bosanski Stjepan Dabiša nije bio ni malo ravan svomu velikomu bratu Tvrtku. Dabiša u jednu ruku nije se ćutio dovoljno jak, da odoli Sigismundu, ako bi na nj udario; a u drugu ga je ruku peklo, što su ga hrvatska gospoda, pa i mnoga bosanska vlastela smatrala slabićem, pa se počela na novo ogledati za napuljskim kraljem Ladislavom, sinom Karla Dračkoga. A Ladislav Napuljac ozbiljno prihvaćao ponude, pa počeo svoje prijatelje u Hrvatskoj i Bosni darivati i mititi darovi i častmi, samo da ih još više udobrovolji i pridobije. Osobito odlikovaše vojvodu dolnjih krajeva bosanskih, Hrvoja Vukčića iz znamenite poro-

dice Hrvatinića, koja je bila u rodu s hrvatskimi knezovi Šubićeva plemena. Već u srpnju 1391 potvrdi Ladislav „privolom i vlašću majke si i skrbnice Margarete“ bosanskomu vojvodi Hrvoju Vukčiću i bratu mu Vuku Vukčiću „banstvo kraljevina Hrvatske i Dalmacije“, odredivši uza to, da braća kao bani tih kraljevina uživaju sva prava i slobode, časti i milosti, što su ih doslije imali i vršili bani hrvatski“. Malo zatim imenuje Ladislav glasovitoga Ivana Horvata, nekadanjega bana mačvanskoga, svojim jedinim i pravim namjestnikom u Ugarskoj i pridruženih joj kraljevinah, hoteći tako pokazati, da ne smatra Sigismunda ni Marije zakonitimi vladari Ugarske i Hrvatske.

Upravo ta imenovanja potakoše i onako bojažljivoga kralja bosanskoga Stjepana Dabišu, da se je razkrstio s vodjami hrvatskoga pokreta i da je počeo o tom nastojati, kako bi se izmirio i pogodio sa Sigismundom. Polovicom srpnja 1393 sastade se on s njime u Djakovu u zemlji slovinskoj. Dabiša odstupi Sigismundu svečano Hrvatsku i Dalmaciju, koje su bile kroz tri godine sdružene s bosanskom državom; Sigismund opet priznade Stjepana Dabišu za zakonitoga kralja bosanskoga i utvrdi s njim vjekoviti mir. Na posljedku privoli još Dabiša, da iza smrti njegove predje bosansko priestolje na Sigismunda kao na pravoga i zakonitoga vladaoca bosanskoga.

No ova pogodba djakovačka ne bijaše poćudna većini bosanske vlastele, a još manje vodjam hrvatskoga pokreta, koji su sada na novo morali ostaviti svoju domovinu, pa se zakloniti u Bosni. Poimence se otimaše tome Ivan Horvat. On je s bratom Pavlom pošao čak na dvor kralja Dabiše, pa je radio iz petnih žila, da se razvrgne ugovor djakovački. Napokon pretegne stranka Sigismundovih protivnika. Stjepan Dabiša sam požali,

što se je ponizio, pa odluči raditi po primjeru svoga velikoga brata Tvrtka. U to ime naloži vojvodi Vuku Vukčiću, da na novo razvije kao ban zastavu bosansku u Hrvatskoj i Dalmaciji; a braći Horvatom dozvoli, da u oblasti Usori a u tvrdom gradu Doboru skupljaju svoje ljude i njihove čete, pa da onda preko Save provale u slovinsku zemlju i obnove hrvatski pokret.

To se je zgadjalo prve polovice g. 1394. Sigismund se živo zabrinu, te odluči dići veliku vojsku na ustaše i njihova pomagača, na odmetnoga Dabišu. Već 5. srpnja pozove on iz Lipče grad Kremnicu, da mu uzajmi tisuću dukata i da mu ih pošalje najdulje do Jakovljeva, jer da će onda povesti vojsku na bana bosanskoga i neke neprijatelje i nevjernike svoga kraljevstva. U kolovozu već je silazila ugarska vojska na jug, da preko Save provali u bosansku oblast Usoru, gdje su se u gradu Doboru utvrdili braća Horvati. Na čelu ugarske vojske stajaše sam Sigismund, a pratijahu ga odani mu velmože sa svojimi četami poimence novoimenovani ban hrvatski Nikola Gorjanski s bratom Ivanom, zatim tavernik Nikola i dvorski vratar Stjepan Kanižaj. Kad se je kraljevska vojska približavala gradu Doboru, Ivan Horvat sa svojimi izadje iz njega, bojeći se da se ne bi mogao u njem održati. Na to obkoli Sigismund grad Dobor, te osvojivši ga dade ga spaliti, da ne bude više zakloništem hrvatskih ustaša. Zatim podje u potjeru za ustašami, te zarobi braću Horvate i uz njih još mnoge druge kolovodje. Prestravljen s tolike nesreće kralj Stjepan Dabiša pohiti dobitniku Sigismundu u susret, te mu se pokloni i obnovi s njim ugovor djakovački.

Slavodobitno vraćaše se sada Sigismund u Ugarsku, vodeći sobom braću Horvate i mnogo drugih sužnjeva, da im se strašno osveti. Ne mogaše ni dočekati grada Budima, nego dade Ivana Horvata skončati uz put u

gradu Pečuhu. Po želji i naputku supruge svoje Marije osudi ga na groznu smrt. Najprvo su ga mučili usijanima klieštama; na posljedku ga razsjekoše na četvero, te pribiše ta četiri komada trupla na gradska vrata. S ostalimi sužnjevi ode kralj Sigismund u Budim, gdje im je dao glave sjeći, nasladjujući se mukami njihovimi. Trideset i jednoga plemića dao je voditi preda se; nijedan mu se nije poklonio niti ga za milost molio; zato biše svi redom pogubljeni. Kada je kralj, okružen od svojih dvoranika gledao to krvoproliće, i došao red na Stjepana Konta od porodice Hedervara, ovaj sigurnim okom ogleda krvnikov mač i progovori: „Mnogo sam puta gledao smrti u lice, pa se je ne bojim ni sada.“ Junačka a tužna smrt Kontova dirnu njegova mladoga momka Čovka, te navali plakati i naricati za svojim gospodarom. Kad to Sigismund vidje, uze tješiti vjernoga momka: „Ne prolievaj suza,“ reče mu, „prestani plakati; eto ja ću biti tvoj gospodar, a moguć sam ti mnogo više darovati, nego li onaj, koji je glavu izgubio.“ No ogorčeno momče odgovori ubojici svoga gospodara: „Ja tebe, češka svinjo, ne ću nikad služiti.“ Krvnici pograbiše momka, te on bijaše trideset i drugi, koji je glavu izgubio. Ugri ne mogoše nikada oprostiti Sigismundu tolikoga krvoprolića, pa zato nije više bilo do konca njegove vlade pravoga prijateljstva medju njim i narodom.

Glavnih kolovodja hrvatskoga pokreta: Ivana Paližne i Ivana Horvata ne bijaše više na životu. Biskup zagrebački Pavao Horvat nekako sretno umako osveti Sigismundovoj — kažu, da ga je kralj pomilovao, jer je bio svećenik — ali mu malo zatim nestade traga i glasa. Sad je slavodobitni Sigismund smatrao, da je svanuo čas, da sasvim skuči Hrvatsku i Dalmaciju. Umah poslije krvoprolića u Pečuhu i Budimu pošalje svoga

bana Nikolu Gorjanskoga s bratom mu Ivanom u Hrvatsku, da svlada Ladislavljeva i Dabišina bana, bosanskoga vojvodu Vuka Vukčića i njegove prijatelje. Kod povjestnoga grada Knina dočeka ban Vuk Vukčić svoga protivnika, imajući uza se ustaške i bosanske čete. Ali sreća ga iznevjeri: on bi razbijen i čete mu razpršene. Sad se je Sigismund mogao pohvaliti, da je „opet zadobio Dalmaciju i Hrvatsku, te ih svojemu gospodstvu i svojoj vlasti pridružio, a kraljevstvo Bosnu primirio.“ I zaista je tako bilo. Bosanski se vojvode vratiše u svoj zavičaj, a hrvatski ustaše, koliko ih je još bilo, razbjegoše se na sve strane, tražeći većinom zaklona kod svojih bosanskih rodjaka, i čekajući tamo bolja vremena. Ban pako Sigismundov Nikola Gorjanski smiri iza pobjede kod Knina posljednje trzaje hrvatskoga pokreta nadajući se, da se ne će nikad više vratiti doba Ivana Paližne i Ivana Horvata.

Dvie godine potraje sada prividni mir u Hrvatskoj i Dalmaciji, te je Sigismund mogao o tom misliti, kako da se digne na novoga neprijatelja svoje države i čitavoga kršćanskoga svieta, naime na Turke. Godine 1396 vodio je Sigismund veliku kršćansku vojsku na turskoga cara Bajazita. Od hrvatske gospode pridružiše mu se ban Nikola Gorjanski s bratom Ivanom, vojvode Ivan i Dionizije Morović, Stjepan Lacković i drugi. No i drugi evropski vladari poslaše pomoći kralju Sigismundu, poimence kralj francuzki, zatim knezovi njemački i vojvode austrijski. Pa i sam car bizantski (grčki) u Carigradu htjede se pridružiti kršćanskoj vojsci; njegov poslanik obeća Sigismundu, da će car podići na svoj trošak deset galija, a na Sigismundov trošak tri galije. Sigismund će koncem svibnja doći do Dunava, a sliedećega mjeseca dopriet će kroz tursku tada Bugarsku *pod sam Carigrad.*

I zbilja je Sigismund koncem srpnja vodio na Turke vojsku od 60.000 ljudi. Najprvo zauze sretno grad Vidin (Bdin), pa onda provali sve do grada Nikopolja, koji je već bio u turskih ruku. Na dan sv. Većeslava, 28. rujna 1396 zametne bitku s Turci, koje je vodio sam car Bajazit. Francuzki vitezovi prvi pokušaše sreću, a za to vrieme razredjena bi ostala vojska: na desnom krilu stajaše Stjepan Lacković, na lievom vlaški vojvoda Mirče, a u sredini sam Sigismund s banom Nikolom Gorjanskim i s celjskim knezom Hermanom, koji je vodio austrijske čete. Na francuzke čete obori se Bajazit s jezgrom svoje vojske, pa suzbije ih i natjera u bieg. Poraz ratobornih vitezova francuzkih djelovaše tako silno na kraljeve čete, da im je desno i lievo krilo počelo u neredu uzmicati. Samo središte ostade nepomično i suzbi strahoviti juriš divljih janjičara. Pobjeda već naginjaše kršćanskomu oružju, kad no turskoj vojsci priskoči u pomoć srbski knez Stjepan Lazarević, te ojačavši ju s 5000 konjanika natjera kršćansku vojsku u bieg. Kralj Sigismund jedva uteče u ladjicu, na kojoj se s nadbiskupom Ivanom i bratom mu Stjepanom Kanižajem spase odplovivši u Carigrad; u drugoj plavčici bježali su za svojim kraljem ban Nikola Gorjanski i knez celjski Herman. Preko 10.000 kršćana bi zarobljeno, te ih sultan Bajazit dade sutradan pred svojim očima pogubiti.

Poraz Sigismundov kod Nikopolja uzruja Ugarsku, a još više Hrvatsku, gdje nisu zaboravili Dobora ni Knina. Dok je Sigismund kroz dva i pol mjeseca lutao na iztoku tražeći, kako bi se po moru mogao povratiti u svoju državu, a da ne dopane turskih šaka, dotle se pobunila opet čitava Hrvatska, nadajući se, da se omraženi kralj ne će nikad više vratiti. Na čelo pokreta stane sada Stjepan Lacković, koji se je nekako sretno

spasao iza poraza kod Nikopolja; njemu se pridruži njegov sinovac Andrija, zatim stari ustaša Stjepan od Šimontornje, Stjepan Prodanić (zvan i Vrag) od Predavca, vlastelin županije križevačke, i mnogi drugi. Uzdajući se u bosanske velikaše, poimence u Hrvoja Vukčića, vojvodu Sandalja Hranića i kneza Pavla Radinovića, koji su za vladanja kraljice Jelene (udove Dabišine) bili svemogući u kraljevstvu bosanskom, hrvatski ustaše proglasiše svojim kraljem iznova napuljskoga kralja Ladislava, sina Karla Dračkoga. On prihvati i opet ponudu Hrvata, te imenuje Stjepana Lackovića i Stjepana od Šimontornje svojimi namjestnici u Hrvatskoj i Dalmaciji s punomoću, „da u onih kraljevinah imenom i vlasti samoga kralja vladaju, i što bi oni tim načinom ustanovili, odredili ili darovali, da će sve to on prihvatiti, odobriti i za sve vieke utvrditi.“ Sada uprieše Lacković i drugovi mu sve sile, da satru i sljednjega pristašu Sigismundova u Hrvatskoj. Pošto ih kralj Ladislav ne mogaše dovoljno pomagati, oni se utekoše najvećemu dušmaninu kršćanstva, slavodobitnomu turskomu caru Bajazitu. Dozvan od Stjepana Lackovića provali on u slovinsku zemlju, zauze Mitrovicu na Savi i pohara onda čitavu zemlju medju Dravom i Savom sve do štajerskoga grada Optuja. Tom prigodom utanačiše hrvatski ustaše s turskim carem, da će njihov odabranik Ladislav, koji se bieše nedavno razstavio sa svojom zakonitom suprugom Konstancijom, uzeti za suprugu kćer Bajazitovu, a zato će Turci pomagati Hrvate, da podignu na priestolje hrvatsko i ugarsko careva zeta.

Kad se je ovako Stjepan Lacković već sasvim dao u okrilje turskoga cara, razglasi se na jednom neočekivana viest, da se je Sigismund sretno spasao i izkrcao na dalmatinskoj obali. Viest se obistini. On bješe

19. prosinca 1396. sretno doplovio do dubrovačkoga otoka Koločepa, a dva dana zatim ušo u sam grad Dubrovnik. Tamo ga dočekaše upravo sjajno. Smjestiše ga u palači kneževoj, pokloniše mu 2000 dukata, i platiše mu povrh toga danak za dvie godine unapried. Iz Dubrovnika podje kralj u Split, zatim u Knin, a odanle preko Velebita u Komić u Lici, pa na sjever u slovinsku zemlju. Kudgod je prolazio, svagdje su mu hrlili u susret njegovi ljudi, da mu se poklone i obraduju. Dolazili su predanj i dosadanji protivnici, da ga mole za milost. Osobito su se izticali svagdje knezovi krbavski, a uz njih Zadrani, koji su ga u Kninu pozdravili posebnim poslanstvom. Kad je naime Sigismund tražio od Zadrana, da mu predadu „sve krivce i učestnike smrti kraljice Jelisave, njegove nesretne punice, i sve one, koji su htjeli drugu vladu uvesti u Dalmaciji, pa i one, koji su učestvovali u buni Ivana Paližna i bana Ivana Horvata“ — pošalju oni u Knin kralju deset talaca iz najodličnijih porodica, a medju njima i povjestničara Pavla Pavlovića. Upravo taj Pavlović umio je kralja u Kninu uvjeriti, da Zadrani nisu krivi Jelisavinoj smrti, pa je tako Sigismund već iza nekoliko dana dozvolio, da se taoci vrate u svoj rodni grad.

Prešavši iz Hrvatske u slovinsku zemlju htjede Sigismund, da i ondje u jedan mah satre svoje protivnike. Pošto nije mogao toga izvesti silom, dosjeti se prevari. Sazove naime u Križevce sabor slovinske vlastele, pa da se razpravlja o stvarih kraljevstva. Ali Stjepan Lacković ni njegovi prijatelji ne htjedoše ni blizu. Ta oni nisu priznavali Sigismunda za svoga vladara, pa kako da dodju na njegov sabor! A što ih čeka, ako bi onamo došli? No Sigismund ne budi lien, već prosliedi dozivati svoje najljuće protivnike. Neka slobodno dodju sa svojimi četami, pa će vidjeti, da im se

ne će ništa na žao učiniti. A da i sam Stjepan Lacković dodje, izdade mu kralj slobodni list i zavjeri mu se svojom kraljevskom rieči, da mu se ne će ništa zgoditi.

Povjerovao lakovjerni Stjepan Lacković, a za njim se poveli i prijatelji njegovi, pa redom dolazili sa svojimi četami u Križevce Zadnjih dana veljače započe sabor, na kojem je bilo više Sigismundovih ljudi, nego prijatelja Lackovićevih. Izprva teklo sve liepo; na jedan put uhvatili se kraljevi i Lackovićevi ljudi u koštac. Kako je Lacković ostavio svoje čete izvan grada, postajahu kraljevi pristaše sve smjeliji i drzkiji. Počeli spočitavati Lackoviću, da je izdajica, jer da je Turke dovabio u svoju domovinu; a on njima opet govorio, da su izdajice, jer da Sigismundu pomažu satirati pravice kraljevstva hrvatskoga. Na posljedku došlo je i do šaka. Kraljevi ljudi — a medju njima bijaše i Magjara — potegoše mačeve, navališe na Stjepana Lackovića i sinovca mu Andrija, pa ih pred očima kralja Sigismunda pogubiše. Tako se svrši krvavi sabor u Križevcih.

Zgodilo se to 27. veljače 1397. Pristaše Lackovićevi, što su bili u saboru, umakoše poslije toga sramotnoga pokolja iz utvrdjenga grada, te razglasiše tužnu smrt svoga vodje biedeći Sigismunda, da je pogazio zadanu vjeru i svoje slobodno pismo. Kad to začuše čete Stjepana Lackovića, koje su bile utaborene pred gradom, planuše gnjevom, pa će jurišati na Križevce. No Sigismundovi ljudi baciše truplo umorenoga Lackovića s visoke kule u gradske obkope, pa začeše dovikivati jurišajućim četam: „Manite se, biednici, šta u ludo ginete; ta vidite, da se je s dušom rastavio onaj, za koga bi morali da pograbite oružje.“ Sada obuze silan strah Lackovićeve čete, pa mjesto da dalje jurišaju, okrenuše ledja, te se razbjegoše kućam svojim.

Prieka smrt Stjepana Lackovića silno uzruja go-

spodu i vlastelu u zemlji slovinskoj Sigismundo, da bar ponešto razdražene duhove smiri, požuri se te iznova potvrdi stare pravice kraljevstva hrvatskoga. Imenuje takodjer svojimi povjerenici zagrebačkoga biskupa Ivana i krbavskoga kneza Butka za Hrvatsku i Dalmaciju, a bana slovinskoga Dimitriju Bubeka za Slavoniju, ne bi li njima pošlo za rukom, da uvedu mir i red u tih zemljah. Ali sve to bješe zaludo. Na posljedku uvidi Sigismund, da mu je što prije seliti u Ugarsku Ostavi Križevce i udari sa svojimi četami prema Dravi. Prolazeći Podravinom na jednom obori se na njega Stjepan Prodanić od Predavca, da osveti smrt svoga druga Lackovića, kako no osvetiše Horvati kod Djakova smrt Karla Dračkoga. Ali Stjepan Prodanić bijaše loše sreće. Čete njegove moradoše uzmaći, a on sam zatvori se u svoj grad Sušicu (danas Gjurgjevac), odbijajući hrabro navale Sigismundovih četa. Kad se uvjeri, da ne može grada svoga održati, on potajno umakne iz Sušice i ostavi svoju težko izkušanu domovinu. Po svojoj prilici da je pobjego u Bosnu, da tamošnjega kralja Stjepana Ostoju i moćne vojvode bosanske pozove u pomoć na obranu svoje djedovine i domovine.

28. Hrvoje Vukčić Hrvatinić.

(1391—1416).

Poslije krvavoga sabora u Križevcih i poslije biega Stjepana Prodanića možda se je kralj Sigismund nadao, da će ipak jednom prestati smutnje u kraljevstvu hrvatskom, i da će sada moći mirno vladati prostranom državom svojom. Ali miru ne bijaše ni traga. Kad su kosti prvih ustaša hrvatskih davno već strunule, stane na čelo hrvatskoga pokreta bosanski vojvoda Hrvoje, koji je sada sve do smrti svoje treso kraljevstvom hrvatskim i bosanskim.

Hrvoje Vukčić Hrvatinić bijaše vojvoda „dolnjih krajeva bosanskih“, to jest onih priedjela današnje Bosne, koji se steru uz medju hrvatsku-dalmatinsku, te su nekad pripadali hrvatskomu kraljevstvu. U njegovoj vlasti bila je sva zemlja medju Vrbasom i Unom. On je stolovao sad u Jajcu, sad u Livnu, sad opet u Kotoru na Vrbanji. Već njegov djed, knez Hrvatin, bio je za hrvatskoga bana Pavla Šubića gospodar dolnjih krajeva (1299); po svoj prilici, da ga je sam Pavao Šubić kao gospodar Bosne tamo namjestio, pošto mu je bio u rodu. Kneza Hrvatina nasliedi sin Vukac Hrvatinić; a taj namre dolnje kraje bosanske svojim sinovom: Vuku, Hrvoju, Vojsavu i Dragiši, koji su se po otcu zvali Vukčići, a po djedu Hrvatinići.

Od četvero braće najviše se proslavi baš vojvoda Hrvoje. Pričaju, da je bio srca junačkoga i odvažna duha; a neki još tvrde, da je imao veliku glavu i jako hrapavo grlo. Još za mlada oženio se Hrvoje Jelenom, sestrom hrvatskoga kneza Ivana Nelipića od roda Svačića, a gospodara župe Cetine, grada Omiša i mnogih drugih mjesta u kraljevstvu hrvatskom. Kao šurjak uglednoga kneza iz staroslavne porodice hrvatske i najbliži susjed hrvatske zemlje već se je u prvi mah Hrvoje uhvatio u kolo hrvatskih ustaša; ali tek poslije smrti kralja Stjepana Tvrtka stao se je češće izticati. Kralj Ladislav Napuljac imenova g. 1391. njega i brata mu Vuka svojim namjestnikom u Hrvatskoj i Dalmaciji, pa je Hrvoje zaista vladao ne „kao namjestnik, nego kao da bi bio upravo sam kralj.“ Kad se je kralj bosanski Dabiša kasnije pogadjao u Djakovu s kraljem Sigismundom, zahtievao je Sigismund, da učinjenu pogodbu pismom utvrdi i Hrvoje u svoje ime, jer se inače nije nadao, da bi ju mogo Dabiša održati. I zaista bijaše Hrvoje moćniji i od kralja Dabiše i od njegove *udove Jelene*, a kasnije namještaše i skidaše on kraljeve

bosanske, ko da su njegovi kletvenici (vasali) i sluge. I hrvatska vlastela i knezovi, a poimence vodje pokreta utjecahu se njemu i tražijahu u njegovu vojvodstvu zaklona, kad bi ih pritisla sila kralja Sigismunda. A kad su redom izginuli pod krvničkim mačem zatočnici hrvatske slobode, onda se zadnji diže vojvoda Hrvoje, pa razvije zastavu Ladislava Napuljca proti kralju Sigismundu.

Čim je Hrvoje, „veliki vojvoda bosanski i glavni namjestnik kralja Ladislava i kralja Ostoje,“ ustao na oružje, sa svih strana pohrliše k njemu nezadovoljnici hrvatski. Sigismund nadje se u velikoj nevolji, jer mu je zaprietila ozbiljna pogibija, da u jedan tren sve izgubije, što je tolikim krvoprolićem jedva polučio. Zato se rieši, da će sve pokušati, samo da satre moćnoga vojvodu bosanskoga. Založi nekoje gradove Ivanu Frankopanu, pa s dobivenim blagom pohiti u slovinsku zemlju, da kupi vojsku i da ju sam vodi na Hrvoju. Sad je stajao u Djakovu sad u Gorjanu, sad opet u Iloku, hrabreći svoje ljude i sakupljajući ih pod svoju zastavu. Početkom lipnja 1398. desio se u Požegi, pa je odavle zvao i dalmatinske gradove u pomoć. „Pošto smo mi — ovako je poručivao Trogiru i drugim gradovom — već podigli Božjom pomoću obćenitu vojnu u našoj kraljevini, te odlučili velikom silom za kratko vrieme ući u kraljevinu Bosnu, da Hrvoja oružanom rukom odvratimo od drzovita izvedenja opake mu namjere i njegovu oholost kosom strogosti posječemo; pa pošto za izvedenje ove naše spasonosne nakane, kako su klanci i tvrdjave kraljevine Bosne jake, našoj visosti treba množina strielaca: to vašu vjernost molimo i strogo vam nalažemo, da odmah pročitavši ovo pismo, svoje strielce, koliko više i koliko boljih imate, našoj visosti prema Dubici odpremite.“

Nekoliko tjedana iza toga već je Sigismund iz Dubice ulazio u Bosnu. Pošao dolinom Vrbasa, da dopre do Hrvojevih gradova Kotora, Zvečaja i Jajca. Ali mu se nije sreća nasmijala. Jedva prodre do Vrbovačkoga grada (Banjaluke), kad mu se svom silom opre Hrvoje, te ga potisnu preko Save. Za uzmičućim kraljem poteko slavodobitni Hrvoje, pa dok se je Sigismund vraćao u Ugarsku, osvoji on čitavu županiju Dubičku, koju je zalud branio njezin župan, prior vranski Mirko Bubek.

Nedaća Sigismundova ozlojedi čak i prijatelje njegove u Ugarskoj, pa tako se domala digoše na nj i gospoda ugarska. Stadoše mu spočitavati, da se malo brine za blagostanje kraljevine, nego više za se i rodjake svoje, da prezire domaće plemstvo a da štiti strance i pridošlice, kojim dieli milosti i posjede, pače i krunska dobra. S toga se uzrujala čitava Ugarska. Da bi bar ponešto razigrane duhove primirio skupi Sigismund 28. travnja 1401 na kraljevskom dvoru u Budimu državno vieće. Ali u zao čas. Nezadovoljni velikaši digoše se na njega, pa da će ga na svoje sablje raznieti. Ban Nikola Gorjanski obrani doduše svoga kralja, ali ne mogaše zapriečiti, da ga ogorčena gospoda ne liše slobode Proglasiše ga svojim sužnjem, pa ga zatvoriše najprvo u tvrdi Višegrad, a zatim u Šikloš, gdje ga je morao čuvati ban Nikola Gorjanski. Stranci pako, koji se bjehu skupili na dvoru, biše izagnani iz kraljevstva.

Dok je Sigismund sužnjevao u Ugarskoj, vojvoda Hrvoje i kralj Stjepan Ostoja pregnuše da privedu čitavu Hrvatsku i Dalmaciju na svoju stranu i unište vlast Sigismundovu na iztočnoj obali jadranskoga mora. U to ime izaslaše svoje ljude u Zadar, neka pozovu gradsko vieće, da priznaju Ladislava za svoga kralja i pošalju preda nj svoje poslanike. Hrvoje se zaklinjaše gradjanom svojom „vitežkom vjerom“, da će ih on kao „ob-

ćeniti namjestnik kralja Ladislava i kralja Ostoje" braniti od svih i svakoga, samo „ako podignu stieg prejasnoga kralja Ladislava, te prisegnu na sveti krst i svete moći, da će vjerni ostati njemu i da ne će do smrti pogaziti stiega njegova." Zadrani se odazvaše pozivu Hrvojevu, a na to pohrli sam kralj bosanski Ostoja u hrvatski Knin, da zajedno sa Zadrani i Hrvojem udesi, kako će dalje raditi za svoga odabranika.

U to se Sigismund sretno oslobodi sužanjstva, pa podje umah zatim na jug, da vrati Hrvate pod svoje žezlo. Na saboru u Pagu 27. listopada 1401 proglasi, da prašta svima, koji su se od njega odmetnuli, samo neka vrate kraljevska dobra, što su ih za njegove robije ugrabili. Ali malo tko odazove se pozivu njegovu. Vojvoda Hrvoje dapače sa svojim šurom Ivanom Nelepićem nastojaše, da još vjerne gradove Dalmatinske odvrati od Sigismunda. U svibnju 1402 stigoše poslanici gradova Trogira i Šibenika u Sinj, stolicu cetinskoga kneza Ivana Nelipića, pa se tamo pokloniše gostu njegovu Hrvoju, koji im u ime kralja Ladislava potvrdi stare pravice i sloboštine.

Znameniti gradovi dalmatinski: Zadar, Trogir i Šibenik, a uz njih ponajglavniji gradovi hrvatski: Knin, Sinj, Klis i Omiš bili su u vlasti vojvode Hrvoja. Sad je svanuo zgodan čas, da Ladislav sam dodje u Hrvatsku i da stupi na priestolje nesretnoga otca svoga Karla Dračkoga. I zbilja se on rieši, da podje tragom otčevim. No da ne bi stradao poput otca svoga, najprvo će poslati svoga pouzdanika, koji će mu utrti put i osigurati vladanje. Imenuje zato 17. lipnja 1402 vojvodu svoga brodovlja Alojzija Aldemarisca svojim namjestnikom u Hrvatskoj i Dalmaciji, te mu naloži, da umah odplovi u te kraljevine. Vjerni sluga posluša svoga gospodara, te pet galija i jednim brigantinom osvane mje-

seca srpnja pred gradom Zadrom. Vieće grada ustručavaše se u prvi čas, da ga prime, dok ne stigne privola od vojvode Hrvoja; ali se do malo ipak predomisli, te mu dozvoli ulaz u grad. Kroz vrata sv. Krševana unidje na to Aldemarisco u grad i razvi zastavu svoga kralja; iza toga udjoše i brodovi napuljski u luku zadarsku. Za primjerom Zadrana povedoše se i drugi gradovi dalmatinski, te iztakoše stieg napuljskoga kralja. Samo hrvatski gradovi Skradin i Vrana uzkratiše pokornost novomu namjestniku Ladislavljevu. Ali sad priteče vojvoda Hrvoje u pomoć Aldemariscu, pa se na posljedku i ti gradovi pokloniše novome kralju. Iza gradova dalmatinskih i hrvatskih prigrliše Ladislava i gospoda hrvatska i slavonska: prior vranski Mirko Bubek, nedavno još Sigismundovac, Nikola Frankapan. knez senjki i modruški, Nikola Horvat, sin nesretnoga bana Ivana, braća Ivan, Nikola i Antun od Brezovice, Dimitar i Gjuro vlastela iz Medjuriečja, Ladislav i Žiga od Opatinca, Stjepan i Nikola od Rovišća u križevačkoj županiji, Stjepan Ivanović i Gjuro Mihaljević, vlastela završka u požežkoj županiji, Žiga Aleksandrović od Našica i Podgorača u vukovskoj županiji, i mnogi drugi. Sigismundu ostadoše vjerni u čitavom kraljevstvu hrvatskom jedino porodice Gorjanskih i grofova Celjskih, a to najviše s toga, što su od nedavna bile u rodu s kraljem.

Osvanu tako godina 1403. Sigismund šalje svoga bana Pavla Bešenja s vojskom na Hrvate, da ih opet vrati pod njegovo žezlo. Ali ban Pavao bješe loše sreće; razbio ga i zarobio Mirko Bubek, pa ga sužnja darovao vojvodi Hrvoju, koji ga opet kroz Aldemarisca poslao u Napulj. Ni druga vojska pod banom mačvanskim Ivanom Morovićem ne prodje bolje. I ona bi razbita, a na to se razširi hrvatski pokret i preko Drave, gdje se u

Ugarskoj takodjer mnogi knezovi, biskupi vlastela počeše dizati u korist hrvatskoga odabranika Ladislava. I Hrvati i Ugri poželješe, da se Ladislav što prije dade na put preko mora, pa da se jednom ovjenča za kralja i uzme vladati kraljevstvom i hrvatskim i ugarskim. Tek sada rieši se plahi i oprezni Ladislav, da izpuni davnu želju svojih prijatelja.

Bješe to mjeseca srpnja 1403. Sa svih strana hrvatskoga kraljevstva silazila su gospoda hrvatska k moru, da tamo u gradu Zadru dočekaju i pozdrave novoga kralja Ladislava, koji će za koji dan stupiti na hrvatsko tlo. Izmedj sve plemenite gospode izticao se tom prigodom najviše silni vojvoda Hrvoje. On bješe samo par dana prije dolazka kraljeva prispio u Zadar sa sjajnom pratnjom knezova bosanskih i hrvatskih. Poslanici vanjskih država, koji dodjoše da pozdrave kralja Ladislava, javiše umah kućam svojim: „Vidjesmo u glavu Hrvoja, junaka, silnoga kneza, koji je kralju napuljskomu to kraljevstvo pridobio; a uz njega su knezovi i velikaši iz Bosne i Hrvatske, sve sami prekrasni ljudi, da ih je milina gledati.“ Nadali se da će u Zadar doći i bosanski kralj Stjepan Ostoja; spremili sve za njegov doček, ali njega ne bješe, jer je valjda već tada snovao o nevjeri.

Osim hrvatskih i bosanskih velikaša skupili se u Zadru i mnogi poslanici stranih država i vladara. Poslanici vojvode austrijskoga imali su takodjer stići onamo. Oni nose ponude prijateljstva novome kralju, pa ištu njegovu sestru za ženu svomu vojvodi. Bili su oni već u Napulju kod kralja i molili ruku njegove sestre za svoga gospodara, ali im je kralj prošnju odbio, čim je vojvodu ljuto ucvilio. Sad je Ladislav dobro promislio, kako bi mu težko bilo, da mu bude vojvoda neprijatelj. Zemlje vojvodine pritiskivale bi sa zapada njegovu dr-

žavu Ugarsku i Hrvatsku. Kao rodjak bio bi mu glavni prijatelj, a zemlje njegove štit sa zapada kraljevstvu ugarskomu i hrvatskomu. Ladislav odluči sestru dati vojvodi i povede ju sa sobom.

Prije dolazka kraljeva prispije glasnik od gospode ugarske, da dolaze u velikom broju najznamenitiji ljudi obiju kraljevina. Ladislav javi Mletčanom, da će se vjenčati za kralja hrvatskoga i ugarskoga, pa se nada, da će biti dobri prijatelji. Mletačka mu občina prijateljski odgovori, da nema veće sreće, nego što može pozdraviti na obalah hrvatskih kralja Ladislava. Uza to opremi takodjer sjajni brod, koji će povesti poslanike kralju u Zadar. Na občinske troškove obukoše se ti poslanici u najsjajnije haljine, uzeše sa sobom veliku pratnju, da bude sve prema moći i dostojanstvu kraljice jadranskoga mora I Firencija posla svoga zastupnika. Ali sve prijatelje i saveznike Ladislavljeve nadkrili papa Bonifacije IX., koji mu je još od mladih godina bio i otac i majka. Kad je ono poslije silovite smrti otca svoga kao dječarac od deset godina čamio u Goeti u smrtnom strahu od silnih neprijatelja svojih zajedno s tužnom majkom svojom, proklet još po otcu od pape rimskoga i ostavljen od čitavoga sv:eta, ustade za njega i njegovo pravo novi papa, rodjeni Napuljac Bonifacije IX., skine s njega papinsko prokletstvo, dade mu svoj blagoslov, nadje mu prijatelja i učini ga kraljem napuljskim. Sada ga isti papa svojim blagoslovom odprati u Hrvatsku i Ugarsku. Kardinala sv. Lovre, po imenu Angela Acciaiola dade mu za svoga poslanika (legata). Angelo bio je skrbnik kraljev za onih jadnih i čemernih prvih godina kraljevanja njegova, on mu je bio i glavni vojskovodja, on ga je i za kralja napuljskoga okrunio. Tako vjernu i odanu čovjeku dade papa sada za Hrvatsku, Ugarsku, Češku, Poljsku i susjedne zemlje svu vlast, koju rimski

papa imade u ovih zemljah. Pisma papina daju blagoslov svim, koji pristanu uz Ladislava, a proklinju sve one, koji mu se uzprotive. A da bude Angelo i dostojno zastupao svoga gospodara, dade mu papa u pratnju jednoga nadbiskupa i četiri biskupa. Tako liepo odpravi iz Italije Bonifacije IX. štićenika svoga Ladislava.

S velikim brodovljem krenuo je kralj Ladislav put jadranskoga mora. Dvanaest brodova krstarilo je već nekoliko tjedana izmedj otoka hrvatskih i dalmatinskih, te su samo kralju prijateljski brodovi smjeli ploviti u to vrieme uz obale hrvatske. Napokon ukaza se 19. srpnja izmedj zadarskih otoka brodovlje, koje je donosilo kralja, papinskoga poslanika, sestru kraljevu Ivanu, i mnoge odlične knezove i vitezove južne Italije. Neizmjerna množina naroda sa svih strana Hrvatske i Dalmacije navrvila na obale luke zadarske. Izmedj brodova primakne se prvi kraljevski brod k obali i kralj prvi stupi na kopno uz neizmjernu radost svega skupljenoga naroda. Taj prvi korak na zemlju hrvatsku posveti kralj time, što je dva odlična Zadranina učinio svojimi vitezovi, a onda uz pratnju gospode i naroda krenu u prvostolnu crkvu na zahvalnu službu Božju. Dva puna dana donašahu redom velikaši i gradovi kralju svoje darove i poklone. Dodje medjutim glasnik te javi, da dolaze velikaši ugarski i hrvatski, poimence palatin Detrik Bubek, ostrogonski nadbiskup Ivan Kanižaj, kaločki nadbiskup Ivan i drugi. Svi knezovi od pratnje kraljeve, svi biskupi uz papinskoga poslanika i sav narod krene im iz Zadra u susret. Sam kralj dočeka ih na konju na vratima grada Zadra. Kad se velmože približiše gradu i spaziše kralja, sjašiše konje i pješke dodjoše do kralja, te pristojnim poklonom pozdraviše, a onda praćen od velikaša Italije, Ugarske, Hrvatske i Bosne kralj na konju slavno uljeze u Zadar.

Sjutradan sabere kralj oko sebe svu gospodu, a nadbiskup ostrogonski Ivan pozdravi kralja u ime prisutnih i neprisutnih velikaša njegova kraljevstva. „Šta je do Drave kraljevstva hrvatskoga, to priznaje samo tebe za kralja, a i tamo preko Drave, čim se vojska tvoja pokaže, uzmaknut će neprijatelji tvoji. Mnogi su dvojili, hoćeš li doći, a ti će se pokoriti, čim te samo vide." Ugarski velikaši navališe dokazivati kralju, neka samo predje u Ugarsku, tamo da je žezlo, tamo kruna sv. Stjepana. Ladislav plah i obziran, jer mu je i otca priznavala Hrvatska, ali ga ubila Ugarska, ne htjede u Ugarsku poći, već zahtievaše, da ga okrune u Zadru. Papinski poslanik primi i sljubi obadvije stranke, da se kralj za sada okruni i zavjeri za one zemlje, koje ga priznavaju.

Malo dana zatim, 5. kolovoza 1403, obavljalo se u Zadru u prvostolnoj crkvi svečano krunisanje kralja Ladislava. Vjenčao ga je i pomazao ostrogonski nadbiskup Ivan Kanižaj, i to po svoj prilici krunom hrvatskom, kojom su se nekad krunili hrvatski kralji Petar Kriesimir, Dimitrija Zvonimir i Koloman. Poslije vjenčanja predana bi krunjenomu kralju čitava Dalmacija i Hrvatska; a on se zavjeri, da će štititi i braniti sva prava kraljevstva hrvatskoga. Umah zatim pošalje novi kralj kneza tricarijskoga u Ugarsku za svoga namjestnika, ne bi li mu utro put i u Ugarsku; a sestru svoju odpravi s velikom i sjajnom pratnjom u Austriju, da bude vjerna druga vojvodi Habsburgovcu.

Još nije slavlje u Zadru utihnulo, kad se diže kralj Sigismund, da obori takmaca svoga. Oko Sigismunda okupiše se grofovi Celjski, moćni Gorjanski i Morovići, pa će iznova započeti krvavi bojevi na jugu Drave. Već prvi uspjesi bana mačvanskoga Ivana Morovića preplašiše kralja Ladislava. Još iste godine 1403., negdje u

listopadu, pošto je samo tri mjeseca proboravio u Hrvatskoj, ostavi Ladislav Zadar i vrati se u svoju domovinu italsku. Na polazku svome ostavi vojvodi Hrvoju, koga bješe imenovao hercegom splitskim, da brani kraljevstvo hrvatsko, i da njim upravlja, kako znade i umije.

Kroz čitavih pet godina stajao je sada Hrvoje Vukčić na braniku hrvatskoga kraljevstva. On je u to doba upravljao Hrvatskom i Dalmacijom gotovo samostalno poput kralja, ali je uza to i neumorno odbijao navale Sigismundovih vojvoda. Sad se je borio u Bosni kod Srebrenika, sad kod Bihaća; sad je opet dolazio u hrvatsko primorje, da ga utvrdi u vjeri prema kralju Ladislavu. Najviše ga je zaboljelo, kad je na jednom kralj bosanski Stjepan Ostoja, upućen od mačvanskoga bana Ivana Morovića, krenuo vjerom, pa se proglasio slugom i kletvenikom kralja Sigismunda. Hrvoje planuo od golema jada, a s njim se uhvatila u kolo i druga bosanska vlastela, poimence vojvode Sandalj Hranić i Pavao Radinović, pa digli hajku na neharnoga Ostoju. Gospoda bosanska sastala se u zbor, zbacili s priestolja nevriednoga Ostoju, te uzvisili Tvrtka II. Tvrtkovića, sina slavnoga kralja Stjepana Tvrtka I. Novi kralj odkazao posluh Sigismundu i pridružio se Hrvoju, pa da zajedno obrane samostalnost kraljevine Bosne i kraljevstva hrvatskoga.

Sigismundu na posljedku dodijale vječne smutnje na jugu države njegove. Već dvadeset i pet godina vodilo se krvavo kolo u kraljevstvu hrvatskom i bosanskom, poginule stotine i tisuće junaka, ali neprestance ko iz zemlje nicali novi osvetnici. Godine 1408 smisli Sigismund osnovu, kako će jednim mahom satrti sve svoje protivnike. Sabere veliku vojsku od 60.000 momaka; osim toga zatraži pomoć u Poljaka, pa i u samoga pape Gregorija XII., ljuta dušmanina napuljskoga dvora i kralja Lsdislava. Sa svih strana stizale čete Si-

gismundu, pošto bješe proglasio, da vodi sveti rat na krivovjerce bosanske. Već u kolovozu primicaše se Sigismund s ogromnom vojskom Slavoniji i medjam kraljevstva bosanskoga. Prešavši Savu provali u Bosnu, poimence u banovinu Usoru, pa se srete s vojskom bosanskom, koju je vodio sam kralj Stjepan Tvrtko II. Tvrtković. Bitaka bijaše više; grad za gradom morade Sigismund oduzimati oružanom silom, jer se Bošnjaci krepko odupirahu. Borba bijaše kod Srebrenika, kod grada Branića, pa i kod drugih tvrdja i gradova. No najžešća i odlučna borba bijaše upravo kod grada Dobora, koji su Bošnjaci poslije g. 1394. iz praha i pepela podigli, pa ga na novo utvrdili. No i taj put snadje ih odlučan poraz kod Dobora, baš kako ono pred četernaest godina. Sigismund razbije vojsku bosansku i zauze grad Dobor, zarobivši uza to samoga kralja Tvrtka II. i silu bosanske vlastele. Goreći od osvete opoganiše se okrutnim činom. Da bi se naime Bosni osvetio, što je toliko pomagala hrvatske ustaše, dade svoj zarobljenoj vlasteli, a bijaše ih sto dvadeset i šest, glave odrubiti i trupla im s visoke hridi gradine doborske u rieku Bosnu pobacati. Zarobljenoga pako kralja Tvrtka II. povede sa sobom na robiju u Budim

Vojvode Hrvoja ne bijaše kod Dobora, on je valjda stajao s vojskom svojom negdje u Hrvatskoj. Kad mu stigoše glasi o tužnom pokolju kod Dobora, u prvi mah ostade zdvojan ne znajući, šta da radi. No još se više prepade kralj Ladislav, koji je iz dalekoga Napulja mirno gledao, kako se za njega preko mora krv prolieva. On se bolan uvjeri, da je porazom kod Dobora odzvonilo gospodstvu njegovu u Hrvatskoj i Dalmaciji, i da je ostao krunjenim kraljem bez kraljevstva. No još uviek bijaše Zadar s drugimi nekimi gradovi i otoci *u vlasti njegovoj.* Da i to ne dopane šaka Sigismundovih,

ponudi on taj ostatak svoga vladanja lukavim Mletčanom, najvećim dušmanom kraljevstva hrvatskoga. U svibnju 1409 podjoše njegovi poslanici u Mletke, a on ih ovlasti, da mogu obćini mletačkoj „prodati grad i tvrdjavu Zadar s Vranom i Novigradom, zatim otok Pag i svu Dalmaciju za cienu od 100.000 dukata, od kojih će obćina platiti 40.000 za četrdeset dana, čim posjedne Zadar, Vranu, Novigrad i Pag; a ostalih 60.000 dukata u dvie godine". Već 4. srpnja prihvati mletačka obćina ponudu Ladislavljevu, a 25. srpnja 1409 vijala se je mletačka zastava sa slikom sv. Marka na zidinah grada Zadra.

Poraz kod Dobora, a još više izdaja kralja Ladislava, koji je kraljevstvo svoje sramotno prodao za 100 000 zlatnika, zadadoše smrtni udarac hrvatskomu pokretu Što nije spalo pod Mletke, sve se na jagmu pokori kralju Sigismundu, pa i sam Hrvoje Vukčić pohiti u Budim, da se pokloni slavobitniku. Sigismund ga obasu častmi, darovi, i posjedi, pače mu i okiti grudi tek osnovanim redom zmajevim.

Ali Hrvoje ne mogaše dugo da miruje. Čim se odaleči s kraljevskoga dvora, silna gospoda ugarska i hrvatska gotovo se urotiše, da ponize slavnog nekad namjestnika bosanskoga. Osobito zamrznuše na nj Ivan Gorjanski, Ivan Morović i Pavao Čupor. Čupor se dapače narugao i pred samim kraljem velikoj glavi Hrvojevoj, začevši oponašati volovski glas, da bi tako pokazao, da je u Hrvoje volovska glava. Tim neprijateljem Hrvojevim pridružiše se kasnije i neki bosanski velikaši, poimence vojvoda Sandalj Hranić. Opadnuše ga pred kraljem i kraljicom, da je nevjernik, da šuruje potajno s Turci, i da će ih izdati prvom prigodom Kad se je g. 1413 kralj Sigismundo desio u Furlanskoj, spremajući se odanle kroz mletačku zemlju na krunisanje u Rim, pohiti San-

SAM
JALITÉ EGYPTIENNE
MARQUE DÉPOSÉE
COMB